

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Jan Hromada

**Přístup vysokých škol ke studentům se
vzdělanostním znevýhodněním**

Diplomová práce

Praha 2017

Autor práce: **Bc. Jan Hromada**
Vedoucí práce: **Mgr. Magdalena Mouralová**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

HROMADA, J. *Přístup vysokých škol ke studentům se vzdělanostním znevýhodněním*. Praha, 2017. 143 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce Mgr. Magdalena Mouralová.

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje vzdělanostně znevýhodněným studentům na veřejných vysokých školách v České republice. Práce vychází z existence vzdělávacích nerovností v českém vzdělávacím systému a působení znevýhodnění na základě vzdělání rodičů studenta. Nerovnosti se výrazně neměnily ani po masifikaci terciárního vzdělávání. Populace vzdělanostně znevýhodněných studentů v práci odpovídá kategorii „first generation student“, tedy studentů s rodiči, kteří nedosáhli vysokoškolského vzdělání. Cílem práce je zjištění podoby politik uplatňovaných vůči této skupině ze strany škol a dále způsob, jakým je školami vnímána. K tomu využívá rámec sociální konstrukce cílových populací. Tímto způsobem analyzuje podobu uplatňovaných politik a vymezuje sociální konstrukci populace vzdělanostně znevýhodněných studentů. K dosažení cílů využívá práce výzkumu kvalitativních metod tematickou analýzou všech výročních zpráv a dlouhodobých záměrů veřejných vysokých škol a dále zápisů z akademických senátů a polostrukturovaných rozhovorů se zástupci škol na základě opory z výsledků analýzy dokumentů. Výsledky ukazují na absenci vymezení vzdělanostně znevýhodněné populace a relevantních politik pro cílovou populaci a marginalizaci tématu. Vzdělanostně znevýhodnění studenti jsou nevymezenou subskupinou populace sociálně znevýhodněných. Sociálně znevýhodnění jsou dle použitého analytického rámce skupinou odpovídající skupině potřebných, což zahrnuje pozitivní sociální konstrukci a slabou politickou moc. Důvody věnování pozornosti problematice jsou ukotvení řešení vzdělávacích nerovností v zákoně a oficiálních veřejně politických i mezinárodních dokumentech.

Abstract

The diploma thesis deals with educationally disadvantaged student at public universities in Czechia. Thesis presumes the existence of educational inequality in Czech educational system and the effect of disadvantages based on attained education level of student's parents. These inequalities hadn't significantly changed even after the massification of tertiary education sector. The population of educationally disadvantaged in the thesis is equivalent to first generation student population, meaning the families with unattained tertiary education level. The main objective is to find out designs of policies targeting this group and to explore perception of the population. To achieve the goal, the thesis is using social construction of target framework. In this way, designs of applied policies are analyzed and the social construction of the target population is defined. The thesis uses qualitative research methods, using thematic document analysis of annual reports and long-term plans of all public universities and then uses the academic senate reports and semi-structured interviews with universities' representatives with selection of cases regarding the first analysis findings. The results show that educationally disadvantaged population remains undefined and there is a general lack of relevant policies targeting the population and the overall marginalization of the topic. Educationally disadvantaged population is an undefined subgroup population merged into the socially disadvantaged population. Socially disadvantaged group, based on the analysis and used analytical framework, corresponds to dependent population type, which means positive social construction and weak political power. Answering educational inequality problem is included in law and official public policy documents, even in international documents.

Klíčová slova

Sociální konstrukce cílových populací, nízké vzdělání, vysoká škola, vzdělávací nerovnost, vysokoškolská politika, first generation student

Keywords

Social construction of target populations, low education level, university, educational inequality, tertiary education policy, first generation student

Rozsah práce: 217 589 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Jan Hromada

Poděkování

V prvé řadě bych chtěl poděkovat Mgr. Magdaleně Mouralové za množství věcných a užitečných připomínek, které vedly ke zvýšení kvality práce. Také bych rád poděkoval Tomášovi a Bětce za spoustu přínosných rad a Jirkovi za vstřícnost a podporu.

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD**

Institut sociologických studií
Katedra veřejné a sociální politiky

Jméno studenta/studentky:	Jan Hromada
Název v jazyce práce:	Náročnost vysokoškolského studia pro žáky z rodin s nižším vzděláním
Název v anglickém jazyce:	College studying difficulties among students from low education level
Klíčová slova:	
Klíčová slova anglicky:	
Akademický rok vypsání:	2015
Jazyk práce:	čeština
Typ práce:	diplomová práce
Ústav:	Institut sociologických studií, Katedra veřejné a sociální politiky
Vedoucí / školitel:	Mgr. Magdalena Mouralová
Obor práce:	Veřejná a sociální politika

Teze diplomové práce (výzkumný projekt):

A. Vymezení výzkumného problému

Řada zdrojů poukazuje na existující nerovnosti v přístupu k vysokoškolskému vzdělání. (Matějů, Řeháková, Simonová, 2003; Matějů, Straková et al., 2006; Koucký, Kovařovic, 2014) Ani jeho bezplatnost nezajišťuje rovný přístup bez ohledu na sociální zázemí a původ žáka. Podle OECD podíl lidí ve věkové skupině 23-34 s terciárním vzděláním je 65% pokud mají rodiče terciární vzdělání. U rodičů bez středního vzdělání však činil jen 23% a tak ve výsledku rozšíření přístupu na vysoké školy tolik nezasáhlo do slabších sociálních skupin. Výsledkem je klesající funkce vysoké školy jako možnosti sociální mobility pro nižší vrstvy, neboť vysoká škola zůstává místem reprodukce statusu rodin převážně s vyšším vzděláním. Mezi další zdroje nerovnosti patří také absolvovaná střední škola, zvláště gymnázia, jejichž studium je silně

determinováno sociálním původem. (Matějů, Straková et al., 2006; Koucký, Kovařovic, 2014; OECD, 2015)

Mezi nejdůležitější faktory nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání patří postavení rodičů studenta. Rozdíly se však přesouvají mezi typy škol podle jejich prestiže či jejich oborů, místo faktického dosažení terciární vzdělání. Příkladem jsou „elitní“ právnické a umělecké, částečně některé humanitní a lékařské obory, kdy neúspěšnější a nejčastěji přijímaní jsou zpravidla žáci z rodin s vyšším vzdělanostním statutem. Od změny režimu se rozdíly v přístupu na vysoké školy zvýšily, převážně v dělnických rodinách. U nás je řada míst na vysokých školách vychýlena ve prospěch žáků z rodin s vyšším vzděláním. Matějů a Straková (2006) tyto důvody formování nerovností nazývají strukturální, způsobené rigiditou struktury terciárního sektoru či postupným formováním třídní struktury v české společnosti po revoluci. (OECD, 1997; Matějů, Řeháková, Simonová, 2003; Simonová, Soukup, 2009)

Důvody znevýhodnění sociálním prostředím jsou různé, od kulturního kapitálu rodiny přes aspirace a podporu ambicí rodiči. „Špatný původ“ ve výsledku ovlivňuje dráhu jedince. (Matějů, Straková et al., 2006) Studium vysoké školy může být pro žáky z hůře vzdělaných a postavených rodin z řady důvodů mnohem náročnější. Příkladem je větší finanční náročnost, kdy ztráta času stráveného na škole je rodinou výrazněji pocíťována jako finanční zátěž a investice do vzdělání se tak stává pro rodinu mnohem rizikovější.

Jak bylo zmíněno, vzdělání rodičů je determinantem vzdělávací dráhy jejich dětí. S masifikací terciárního vzdělání lze sice předpokládat, že přístup žáků do něj se zvýšil. Nicméně jak bylo zmíněno výše, nerovnost mění svou podobu. (Koucký, Kovařovic, 2014) Studující však mohou od škol získávat různou pomoc, ať už v podobě stipendií, informací či asistence a ulehčit jim studium na vysoké škole. Ty mohou být někdy podmíněné, nicméně jejich správné cílení a snaha řešit relevantní problémy pro tuto skupinu mohou být klíčem ke snížení nerovnosti.

B. Cíle diplomové práce

Cílem práce je zjištění vnější podoby konstruování skupiny zmíněných vysokoškolských studentů zvenku prostřednictvím příslušných dokumentů a vnímání rozhodovateli opatření. Zároveň také poodhalení vnitřních aspektů konstrukce, tedy jejich reálných problémů při studiu a jejich přístupu k politikám, které si tímto zabývají.

K dosažení těchto cílů použiji perspektivu teorie konstrukce cílových skupin, která se skupinami a konstrukcemi zabývá.

Výsledek práce by mohl pomoci při lepším cílení politik a řešení problémů, které jsou se studiem na vysokých školách u této skupiny spjaté. Práce by mohla pomoci při poodhalení některých aspektů vzdělávacích nerovností ve vztahu k fenoménu vzdělání rodičů studentů.

C. Výzkumné otázky

V diplomové práci mám stanoveno několik výzkumných otázek: Jaká jsou opatření na pomoc studentů? Jak jsou v těchto opatřeních studenti konstruováni? Jde spíše o negativní či pozitivní konstrukci? Má tato skupina možnost ovlivnit podobu politiky či konstruktů?

Jako vedlejší otázky jsem stanovil reálně vnímané překážky: Co překáží studentům z rodin s nízkým dosaženým vzděláním rodičů ke studiu na vysoké škole? Jsou využitá opatření cílena na správné problémy?

D. Teoretická východiska

K výzkumům nerovností ve školství se často používá konstrukce kapitolů sociálního, kulturního atp. Nicméně z pohledu veřejné politiky jde o skupinu, která je cílena konkrétními opatření. Ty mají různé způsoby a cíle, jak ovlivnit chování cílové skupiny a čeho tím dosáhnout. Nabízí se tak použití některé z teoretických proudů, které se vyskytují ve veřejné politice a zaměřují se převážně na skupiny.

V práci tedy budu vycházet především z teorie sociální konstrukce cílových skupin, vycházející převážně ze sociálního konstruktivismu a snaže porozumět i jiným veřejně politickým aspektům, jako jsou obrazy skupin či gender. (Schneider, Ingram, 1993) Podle této teorie existuje několik typů skupin, které jsou ve společnosti konstruované v závislosti na jejich mocenském statusu a tím, zda jsou společností vnímány pozitivně či negativně. Následně se každá politika přizpůsobuje tak, aby buď skupině vyhověla, nebo ji trestala a z toho, jaký má cílová skupina skutečný obraz vyvstává konkrétní design a podoba politiky.

U skupiny studentů, kterou se hodlám zabývat, tak bude možné vysledovat podobné mechanismy – tedy to, jak je vnímána samotnými opatřeními, úspěšnějšími studujícími, zástupci studijního oddělení, ale i organizací této skupiny a její případné snahy zasahovat do tvorby a podoby opatření, která se jich týkají. Lze očekávat, že tato

skupina bude konstruována spíše negativně, jakožto skupina, která si za své problémy může sama a není hlavním problémem vysokých škol ani společnosti.

E. Výzkumný plán

Ke zjišťování obtíží studentů se hodí metoda polostrukturovaných rozhovorů, která umožní získat množství dat nejen od samotné skupiny studentů, ale také od odpovědných pracovníků studijního oddělení, děkanátu a jiných akademických funkcionářů zasahujících do tvorby těchto opatření. Výpovědi lze poté použít k extrakci důvodů a potíží, s kterými se studenti setkávají při studiu.

Opatření škol cílená na tuto skupinu zjistím primárně analýzou příslušných dokumentů, které se věnují tomuto problému. Jako doplňující metoda budou použity výše zmíněné rozhovory ke zjištění všech aspektů problematiky, ideálně také s rozhodujícími osobami. To umožní získat informace o povaze těchto opatření, ale také identifikovat možné problematické situace či nejasnosti.

F. Seznam odborné literatury a zdrojů odborných dat

Education at Glance 2014. 2014. OECD.

Education Indicators in Focus. 2015. OECD. [online] [cit. 14.5.2015] dostupné z: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/are-young-people-attaining-higher-levels-of-education-than-their-parents_5js7lx8zx90r-en#page1

FISCHER, Frank, Gerald J MILLER a Mara SIDNEY. Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods. Boca Raton: CRC/Taylor & Francis, 2007, xxv, 642 s. ISBN 9781574445619.

INGRAM, Helen M a Anne L SCHNEIDER. Deserving and entitled: social constructions and public policy. Albany: State University of New York, 2005.

KATRŇÁK, T. 2004. Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině. Praha: Sociologické nakladatelství.

KOUCKÝ, J. Jan Kovařovic. 2014. Vzdělání očima OECD. Vysoké školství ve světě. [online] [cit. 14.5.2015] dostupné z: <https://vsmonitor.wordpress.com/2014/10/15/vyvoj-vzdelani-ocima-oecd/>

MATĚJŮ, Petr, Blanka ŘEHÁKOVÁ a Natalie SIMONOVÁ. Strukturální determinace růstu nerovností: strukturální reformy a dostupnost vysokoškolského vzdělání v České republice [online]. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, 49 s. ISBN 80-7330-022-2.

MATĚJŮ, Petr. Straková J. (et al.) 2006. (Ne)rovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice. Praha: Academia.

MATĚJŮ, Petr. Soukup P. Basl J. 2007. Educational aspirations in a comparative perspective: the role of individual, contextual and structural factors in the formation of educational aspirations in OECD countries. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.

MŠMT. 2009. Sociologický výzkum zaměřený na analýzu struktury postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání. [online] [cit. 10.5.2015] dostupné z: www.msmt.cz/file/10098_1_1/download/

Organisation for Economic Co-operation and Development. www.oecd.org.

OECD. 1997. Vzdělání a sociální spravedlnost v zemích OECD. Praha: Učitelské noviny. OECD.

SCHNEIDER, Anne. Helen Ingram. 1993. Social Construction of Target Populations: Implications for Politics and Policy. *The American Political Science Review* 82 (2), 334-347.

SIMONOVÁ, N. 2003 „The Evolution of Educational Inequalities in the Czech Republic after 1989“ *British Journal of Sociology of Education* 24 (4): 471-485

SIMONOVÁ, N., Katrňák T. 2008. „Empirické přístupy v sociálně stratifikačním výzkumu sociálních nerovností“ *Czech Sociological Review* 44 (4): 725-743

SIMONOVÁ, Natálie, Petr SOUKUP. Evolution and determination of educational inequalities in the Czech Republic between 1955 and 2002 in the European context. 2008. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

SIMONOVÁ, N. 2009. „Proměny v reprodukci vzdělanostního statusu v České republice mezi lety 1906 – 2003“ *Czech Sociological Review* 45 (2): 291- 313

SIMONOVÁ, N. 2009. „Reprodukce vzdělanostních nerovností v České republice po sametové revoluci v evropském kontextu“ *Czech Sociological Review* 45 (5): 935-965

SIMONOVÁ, N. Petr Soukup. 2009. Determinanty přechodu na vysoké školy v České republice. Socioweb. [online] [cit. 14.5.2015] dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=404&lst=117>

STRAKOVÁ, J. 2010. Dopad diferenciací vzdělávacích příležitostí v povinném vzdělávání na vývoj nerovností ve výsledcích žáků v ČR po roce 2000. *Pedagogika*. [online] [cit. 10.5.2015] dostupné z: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2013/12/P_2010_1_04_Dopad_21_37.pdf

ŠŤASTNOVÁ, P. Petra Drahoňovská. Praha: Národní ústav pro vzdělávání 2012, 40 stran. [online] [cit. 10.5.2015] dostupné z: http://www.nuov.cz/vip2/jak-zaci-zakladnich-a-strednich-skol-vybiraji-svou-dalsi?highlightWords=AnalyzaKP_ZSaSS

Vzdělání a životní podmínky domácností v datech EU-SILC. 2015. Český statistický úřad. [online] [cit. 10.5.2015] dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/26971264/csu_vse_text.pdf/4d37948c-78a4-4433-a471-f4084cc5829d?version=1.0

G. Předběžná náplň práce v anglickém jazyce

This thesis deals with the problem of study difficulties of students from low education level families. As an existing inequality in tertiary education level, these students are under-represented in this level of education. Students from more educated families (i.e. with tertiary level education) form much larger part in tertiary level education. Thus, those disadvantaged students have some special difficulties, which can be targeted to overcome by college policies. Using the social construction of target populations framework, image and position of those students will be explored in college policy documents, as well as their own difficulties with college studies.

H. Podpisy studenta a vedoucího práce

Obsah

ÚVOD	15
1 HODNOTOVÁ VÝCHODISKA	17
2 CÍLE PRÁCE	18
3 TEORETICKÝ RÁMEC PRÁCE	19
3.1 Sociální konstrukce cílových populací	19
3.1.1 Konstrukce skupiny	21
3.1.2 Typologie konstrukcí.....	22
3.1.3 Design politiky	25
4 VĚCNÁ VÝCHODISKA PRÁCE	27
4.1 Vzdělání a nerovnost	27
4.2 Vývoj vzdělanostní nerovnosti na území České republiky	28
4.3 Projevy nerovností	31
4.4 Vzdělávací nerovnosti na vysokých školách	33
4.5 Vzdělávací nerovnosti a veřejná politika	38
4.5.1 Studenti první generace	38
4.5.2 Veřejně politická opatření na podporu studia v České republice	40
5 METODOLOGIE	42
5.1 Výběr případů	42
5.2 Sběr a analýza dat	44
5.2.1 Dokumenty: Výroční zprávy a Dlouhodobé záměry vysokých škol	44
5.2.2 Dokumenty: Zápisy ze zasedání akademických senátů	46
5.2.3 Rozhovory se zástupci vysokých škol	47
5.3 Reflexe a omezení výzkumu	50
6 ZNEVÝHODNĚNÍ STUDENTI V OFICIÁLNÍCH DOKUMENTECH ŠKOL	53
6.1 Sociální záležitosti ve výročních zprávách	53
6.2 Dlouhodobé záměry vysokých škol na roky 2016–2020	57
6.2.1 Dlouhodobý záměr Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro oblast vysokých škol na období 2016–2020	57
6.2.2 Dlouhodobé záměry vysokých škol.....	59
7 ZÁPISY Z JEDNÁNÍ AKADEMICKÝCH SENÁTU	63
7.1 Téma bodů jednání akademických senátů	63
7.2 Cílové populace v zápisech akademických senátů	65
8 IDENTIFIKOVANÉ CÍLOVÉ POPULACE	69
8.1 Zdravotně znevýhodnění	72
8.2 Sociálně znevýhodnění	74
8.3 Vzdělanostně znevýhodnění studentů	77
8.4 Další znevýhodněné populace	81
8.4.1 Příslušníci etnických skupin	81
8.4.2 Nízkopříjmoví studenti.....	81
8.4.3 Rodiče	82

8.5	Ostatní identifikované neznevýhodněné populace	82
8.5.1	Studenti	82
8.5.2	Doktorandi.....	83
8.5.3	Zájemci o studium.....	83
8.5.4	Studenti prvních ročníků	83
9	POSKYTOVÁNÍ BENEFITŮ A UVALOVÁNÍ BŘEMEN.....	85
9.1	Uplatňované nástroje.....	85
9.1.1	Poskytování benefitů	86
9.1.2	Uvalovaná břemena.....	90
9.2	Informování o benefitech a propagace činností	91
9.3	Adresování benefitů.....	93
10	ROLE A MOC AKTÉRŮ	96
10.1	Pozice studentů z pohledu akademického senátu.....	96
10.2	Komunikace se studenty.....	99
10.3	Postavení implementátorů	100
10.4	Partneři poradenských center	102
11	VNÍMÁNÍ PROBLEMATIKY POMOCI STUDENTŮM.....	105
11.1	Význam poskytování podpory cílové populaci znevýhodněných.....	105
11.2	Postavení cílových populací a jejich podpory.....	106
11.3	Zlepšení sociální konstrukce znevýhodněných.....	108
12	DISKUSE VÝSLEDKŮ.....	110
12.1	Uplatňované nástroje.....	113
12.2	Sociální konstrukce vzdělanostně a sociálně znevýhodněných	114
12.2.1	Sociálně znevýhodnění studenti z hlediska dimenze sociální konstrukce.....	115
12.2.2	Sociálně znevýhodnění z pohledu dimenze politické moci.....	116
12.3	Výsledky zjištění vzhledem k cílům práce	117
12.4	Proč se zabývat vzdělanostně znevýhodněnými?	118
12.5	Možné směry změn	121
12.6	Možnosti dalšího výzkumu.....	122
	ZÁVĚR	124
	SUMMARY.....	125
	POUŽITÉ ZDROJE	126
	SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A SCHÉMÁT	134
	SEZNAM PŘÍLOH	135
	PŘÍLOHY	136

Úvod

Existence nerovností v českém vzdělávacím systému je tématem zkoumaným od 90. let. Po expanzi terciárního sektoru vzdělávání se toto téma znovu dostalo do hledáčku výzkumníků. Kvantitativní rozmach studijních příležitostí však výrazné změny ve struktuře nerovností ve vzdělávání nepřinesl. (Koucký, Kovařovic, 2014)

Vzdělanostní znevýhodnění zahrnuje aspekty jak socio-ekonomické, spojené se statusem rodiny, tak kulturně-symbolické, které souvisejí s informacemi o vzdělávacím systému, aspiracemi žáků a ochotě se učit. (Katrňák, 2004) Projevy nerovností začínají již na nižších stupních vzdělávání a udávají podobu vzdělávací dráhy dítěte. Obecně platí, že se vzděláním rodičů roste šance na dosažení vyššího vzdělání jejich dítětem. Nerovnosti se projevují již na středních školách, kdy gymnazisté mají největší šanci přechodu na vysokou školu a zároveň studenti gymnázií častěji pocházejí z rodin s vyšším vzděláním a socioekonomickým statusem. (Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013) Česká republika přitom v rámci evropských zemí patří má jeden ze systémů s největším vlivem rodinného zázemí na vzdělávací dráhu dítěte. (Matějů et al., 2010)

Později nepřítomnost rodičů-vysokoškoláků znevýhodňuje potenciální studenty vysokých škol, které se stávají uzavřenější vůči některým skupinám a dochází k oslabování jejich sociálně-mobilitní funkce. Takové strukturální znevýhodnění omezuje jednotlivce na základě faktorů, které sám nemůže ovlivnit. Populace vzdělanostně znevýhodněných studentů bez rodičů vysokoškoláků se vymezuje jako kategorie „first generation student“ a je v této práci ekvivalentní zkoumané populaci. (Matějů et al., 2010; Wildhagen, 2015) Tyto problémy je možné adresovat a snažit se je změnit prostřednictvím působení veřejných politik. V účinnosti jsou v tomto ohledu například sociální stipendia.

Práce je primárně zaměřena na tímto způsobem znevýhodněné studenty na vysokých školách a politiky, které jim mají pomoci toto znevýhodnění překonávat. Vzhledem k vymezení této skupiny jako relativně jasné populace bylo téma uchopeno optikou teoretického rámce sociální konstrukce cílových populací rozvinutého autorkami Schneider a Ingram (1993). Přístup je zaměřený na populaci, kterých se příslušná politika v určitém designovém nastavení dotýká. Díky tomu je v diplomové práci daná populace přesněji uchopena a zároveň je možné snáze vymezit podobu politik.

V průběhu práce na tématu jsem se částečně odchýlil od původního záměru tezí diplomové práce. Tím bylo převážně zkoumání studentů s rodiči, kteří dosáhli nejvýše

vyučení. Původně mě zajímaly jejich potřeby ve vztahu ke studiu, autostereotypy a bariéry, s kterými se tito studenti setkávají. Později byl přijat institucionální náhled na problematiku a politiku vůči vzdělanostně znevýhodněným studentům. Z toho důvodu byl změněn původní název práce, neboť starší obsažený v tezích byl nepřesný. Přiloženy jsou původní teze.

1 Hodnotová východiska autora

Téma práce považuji za poměrně citlivou problematiku. Příslušnost k dané populaci může pro každého jedince nést stigma, ať už z hlediska hledání podpory na vysoké škole nebo v integraci mezi „spolužáky z jiných vrstev“. Z hlediska hodnot považuji rovnost a spravedlnost za velmi důležité hodnoty demokratické společnosti. Osobně jsem silným příznivcem rovného přístupu ke vzdělávání. Možnost získat vzdělání považuji nejen za jeden z prostředků ke kvalitnějšímu životu jednotlivce, ale také jako prostředek rozvoje společnosti a šíření demokratických principů. Zájem o vzdělávací politiku společně s mou příslušností k cílové populaci částečně osvětluje důvody výběru tématu.

Nepovažuji za žádoucí, aby každý student studoval vysokou školu. Za ideální stav však považuji vzdělávací systém, ve kterém sociální původ žáka nehraje žádnou roli v jeho vzdělávací dráze a jeho dosažené vzdělání odpovídá pouze jeho kognitivním (případně jiným důležitým) schopnostem a bariéry dané znevýhodněním jsou efektivně odbourávány.

Chci se však vyvarovat chápání předkládané práce jako obhajoby (sociálně či vzdělanostně) znevýhodněných studentů. Výsledné zařazení cílové populace se opírá o reálně provedenou analýzu s použitím existujícího teoretického rámce, na základě jehož má být sociální konstrukce populace vymezena.

2 Cíle práce

Práce se zaměřuje na sociální konstrukci studentů z rodin s nižším vzděláním a politiku vysokých škol, která na ně cílí. Vychází z premisy, že existují sociální nerovnosti v přístupu ke vzdělávání. Znevýhodnění jsou žáci z rodin, v nichž rodiče nedosáhli vyššího (terciárního) vzdělání. Takovéto rozdíly se projevují již na dřívějších úrovních vzdělávání. Ve vysokém školství se poté dále specifikují.

V práci jsem si položil dva hlavní cíle práce.

- 1) Porozumění konstrukci: Jak je skupina vzdělanostně znevýhodněných studentů konstruována?
- 2) Popis politiky: Jak vypadá politika a nástroje týkající se pomoci vzdělanostně znevýhodněných studentů?

Výsledkem by mělo být zjištění sociální konstrukce skupiny studentů dle rámce sociální konstrukce cílových populací (Schneider, Ingram, 1993), přesněji zda jsou chápány pozitivně či negativně a jako vlivná nebo marginální skupina a zároveň popis politik a přístupu k nim v českém veřejném vysokém školství.

V návaznosti na cíle práce jsem si položil tyto výzkumné otázky:

Ad 1: Jak vnímají příslušní tvůrci politik skupinu studentů? Jak vnímají ty, kteří dostávají pomoc? Co je obsahem opatření, která cílí na pomoc studentům? Jakou možnost mají studenti tato opatření ovlivnit?

Ad 2: Jaká opatření s cílem pomoci vzdělanostně znevýhodněným studentům ve studiu škola uplatňuje? Kdo o nich rozhoduje? Kdo určuje jejich podobu? Jaké možné formy pomoci (včetně informací) škola poskytuje/zveřejňuje?

3 Teoretický rámec práce

V práci bude aplikován rámec sociální konstrukce cílových populací na studenty znevýhodněné svým rodinným původem. Tato skupina je poměrně snadno ohraničitelná a cílovatelná. Cíly práce jsou porozumění sociální konstrukce vzdělanostně znevýhodněného studenta analýzou příslušných veřejných politik (resp. opatření) univerzity a popis politiky.

Rámec sociální konstrukce cílových populací vychází z konstruktivistického proudu ve veřejné politice. Tento přístup akcentuje konstrukci a interpretaci problémů, nikoli jejich objektivní prezentaci. S tím jsou spojeny interpretace (ale i manipulace) symbolů, obrazů a informací. Důležitou součástí jsou emoce, hodnocení a stereotypy. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014)

Důraz na sociální konstrukci reality umožňuje práci zaměřit se na vnímání skupiny studentů jakožto cílové populace (tj. příjemců politiky – pomoci ze strany vysokých škol atp.). Rámec poskytuje také „návod“ k výzkumu, který nejčastěji používá kvalitativní metody k interpretaci a zjištění konstrukcí. Díky tomu je možné se zaměřit na podobu konstrukce skupiny studentů – tedy jak je v rámci politik vnímána a chápána.

3.1 Sociální konstrukce cílových populací

Rámec sociální konstrukce cílových populací (*social construction of target populations*) vznikl v 90. letech, kdy s ním přicházejí autorky Helen Ingram a Anne Schneider (1993). Jeden z důvodů vytvoření rámce bylo zanedbávání rolí médií, genderu, role skupin a jejich konstruování ve veřejné politice. Aplikace rámce dává poměrně velký důraz na designy politik a proces tvorby politik v demokratickém prostředí vzhledem k tomu, jak politiky podmínky demokracie adresují.¹ Sociální konstrukce pomáhají vysvětlovat, proč veřejné politiky selhávají ve svých cílech, řešení problémů, podpoře demokratických institucí a produkují nerovná občanství. Autorky předpokládají, že sociální konstrukce je fenomén empiricky měřitelný prostřednictvím studia dokumentů, rozhovorů či průzkumů mezi tvůrci politik, reprezentantů médií či samotné cílové

¹ To zahrnuje existenci veřejných arén pro veřejný diskurz, ve kterých může být vyjádřen jakýkoli relevantní názor. Dále občané považují svoji roli občana za důležitou, která zahrnuje práva i povinnosti a jsou zároveň přesvědčeni, že vláda má zájem i kapacitu řešit veřejné problémy. Samotní občané podporují politiky a jsou zapojeni do tvorby sdílených cílů. Musí také existovat prostředky, které činí vládu odpovědnou za její akce. (Schneider, Ingram In Moran, Rein, Goodin, 2006: 172)

skupiny. (Schneider, Ingram In Moran, Rein, Goodin, 2006: 170-172; Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014)

Rámec sociální konstrukce cílových populací počítá s tím, že politiky jsou vytvářeny na základě vnímání cílových skupin politik společností. Podle toho, jak je daná populace konstruována jsou vytvářena opatření, která svou logikou korespondují s postavením cílové populace. Ta může být vnímaná ve dvou hlavních aspektech: na základě jejich moci (mocné a slabé) a na základě vlastní sociální konstrukce (pozitivní či negativní). (Schneider, Ingram, 1993) V zásadě platí, že skupiny dobře vnímané a mocné (záslužné) získávají benefity, neoblíbené a bezmocné jsou sankcionovány a trestány. Skupiny pozitivně vnímané bez moci jsou privilegovány jen nevýznamně, zatímco skupiny mocné a negativně konstruované skrytě požívají výhod. Cíle politiky však musí být logicky propojené se skupinou a vhodně legitimizovány. Politika je pak ve výsledku vyjádřením konstrukce cílové skupiny, tedy také očekávaného chování, záslužnosti a samotné identifikace skupiny. Konstrukce lze však změnit, čímž se může měnit postavení cílových skupin a veřejné politiky na ně působící. (Fischer, Miller, Sydney, 2007; Schneider In Araral et al., 2013, Sabatier, Weible, 2014: 106-107)

Na základě této logiky lze očekávat podléhání skupiny vzdělanostně znevýhodněných studentů sociálnímu konstruování. Ne všichni studenti z rodin s nižším vzděláním však budou využívat (všech) způsobů pomoci ze strany vysokých škol. Jejich překážky spojené se studiem se budou subjektivně lišit dle různých faktorů. Různá opatření mají pomoci studentům ve studiu na vysoké škole a reagovat na řadu potíží, s kterými se mohou a nemusí setkat. Obecnější opatření na podporu studentů se tak s touto skupinou budou překrývat, nebudou však totožná s celou skupinou studentů využívající pomoc. Předběžně lze očekávat, že skupina cílených studentů bude mít na spektru spíše nižší moc a jejich konstrukce nebude ani příliš pozitivní, ani negativní. Případně bude spadat do kategorie potřebných, do které řadí obecnou populaci studentů samy Schneider s Ingram a deLeon (In Sabatier, Weible, 2014: 111-115). Analýza opatření uplatňovaných univerzitami na podporu studentů by měla odhalit sociální konstrukci této cílové populace.

Díky teoretickému rámci sociální konstrukce cílových populací práce:

1) využívá již používaného a rozvinutého teoretického rámce, což by mělo nejen zjednodušit jeho použití a konceptualizaci problematiky, ale i přispět k jeho aplikaci v oblasti vzdělávání, která pro něj není typická,

2) získává analytický a metodologický rámec, který je v dané situaci relevantní pro vysvětlení/porozumění problému a napomáhá vedení nejen směru výzkumu, ale i samotné práce a interpretaci výsledků,

3) odhaluje sociální konstrukci cílové populace, tj. studentů, kterým vysoké školy prostřednictvím svých opatření pomáhají na základě rámce, který s konstrukcemi přímo pracuje.

3.1.1 Konstrukce skupiny

Sociální konstrukce cílových populací odkazuje na soubor charakteristik nebo obrazů o osobách či skupinách, kterých se veřejné politiky dotýkají. Ty jsou většinou hodnotící, čímž skupinu definují kladně nebo záporně, převážně skrze používaný jazyk, symboly atp. Předpokládá se, že konstrukce má velký vliv na chování veřejných činitelů, čímž ovlivňuje nejen agendu, ale také samotný design politiky. Konstrukce jsou nakonec včleněny do samotných politik jako „zprávy“ o tom, jak by se dotyční měli chovat, ale i jak by se měla chovat vláda, o zásluhovosti skupiny či vhodnosti názorů a přístupů vůči ní. Teorie se v podstatě snaží vysvětlit rozdíly v designu politik. Zpětný efekt pak vysvětluje mimo jiné lepší postavení některých skupin. (Schneider, Ingram, 1993: 334-335)

Cílová populace je rozuměna skupina, jejíž chování se veřejná politika snaží ovlivnit a zároveň vymezuje způsobilost členství v této skupině. Jde o cílovou skupinu, na kterou se zaměřují výhody nebo břemena. Konstrukce zahrnuje společensky smysluplné charakteristiky sdílené napříč skupinou a přiřazení specifických hodnotově zaměřených symbolů a obrazů o skupině a jejích charakteristikách. Ne všechny cílové populace však mohou mít jasně vymezenou konstrukci. Sociální konstrukce jsou měřitelné prostřednictvím studia textů či analýzou symbolů, ale i rozhovory či průzkumy mezi tvůrci politik, zástupci médií, veřejností nebo samotnou skupinou. (Ingram, Schneider, 1993: 335-337; Schneider, deLeon Ingram In Sabatier, Weible, 2014)

Motivace veřejných činitelů jsou v podstatě dvě. Za prvé je to snaha vytvořit takové politiky, které pomohou jejich znovuzvolení a za druhé, které budou efektivní v řešení široce uznávaných společenských problémů. Politika se pak v podstatě řídí tím, jak moc na ni může reagovat cílová skupina, tj. její vlastní moc. Na základě toho Schneider s Ingram (1993) utvářejí typologii skupin, které jsou rozděleny dle moci a sociální konstrukce. Pro veřejné činitele je přitom vhodné postupovat v souladu k této

teoretické typologii, neboť odměňování pozitivně konstruovaných je v podstatě dobré pro všechny (včetně cílové populace) a naopak trestat negativně vnímané skupiny, což tvůrcům politik získává politickou výhodu. Ve skupině tvůrců politik přitom mohou soutěžit různé konstrukce skupin. V rámci jedné cílové populace lze rozdělovat na subskupiny, které se budou sociální konstrukcí lišit (uprchlík vs. ekonomický migrant) a tedy i různými uplatňovanými politikami. Politiky jsou k cílům „ospravedlňovány“ a vytváří se logická kauzální vazba, která je v souladu s designem politiky a jejími výstupy, resp. je propojena s cílovou skupinou. (Ingram, Schneider, 1993: 339-340)

Ospravedlnění politik se zaměřují na agendu, cíle, selekci populace a použité nástroje. Mění se na základě populace, kterých se mají týkat a mohou být použita ke změně nebo upevnění konstrukce. U pozitivně konstruovaných skupin jsou používány v případě břemen taková zdůvodnění, kdy má např. dojít ke zvýšení obecného blaha. (Ingram, Schneider, 1993: 339-340)

3.1.2 Typologie konstrukcí

Rámeček sociální konstrukce cílových populací zahrnuje některá teoreticky důležitá tvrzení, která vyjasňují interakci cílových skupin se zdroji politické moci společně s její sociální konstrukcí. Na základě nakládání tvůrců politik s cílovou populací byla vytvořena typologie. Někdy však skupina nemá jasně daný status, neboť o její konstrukci se soutěží nebo se neustále mění. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 112)

„Alokace výhod a břemen cílovým populacím skrze veřejnou politiku závisí na rozsahu jejich politické moci a stejně tak na jejich pozitivní či negativní sociální konstrukci.“² To zahrnuje jejich možnosti mobilizace, bohatství, jednotu, možnost kontaktu veřejných činitelů atp. Konstrukce zahrnuje záslužnost a důležitost skupiny přispět k obecnému blahu nebo být spíše „zátěží“ pro společnost. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 109-110)

Na základě těchto dvou dimenzí Schneider a Ingram (Schneider, Ingram, 1993; In Sabatier, Weible, 2014) rozlišily čtyři hlavní skupiny, viz Tabulka 1.³

² U všech doslovných citací použitých v kapitolách 3.1.2 a 3.1.3 jde o volný překlad autora.

³ U překladů hlavních termínů do češtiny (tj. názvy skupin) jsem se řídil již použitým překladem v dizertaci Evy Hejzlarové. (2012: 27–30)

Tabulka 1: Typologie skupin dle rámce sociální konstrukce cílových populací

		Sociální konstrukce	
		Pozitivní	Negativní
Politická moc	Velká	Zasloužilí / Advantaged	Uzurpátoři / Contenders
	Malá	Potřební / Dependent	Devianti / Deviants

Zdroj: Schneider, Ingram, 1993

Mezi ně patří skupiny zasloužilé (*advantaged*), které požívají výhod pozitivní sociální konstrukce a větších politicky mocenských zdrojů. Více se jim dostává benefitů a úcty, neboť jsou chápáni jako společensky prospěšné a důležité. Břemena jsou obvykle dobrovolná nebo v souladu s profesní etikou, která již funguje a nemusí být zvláště vynucována. Implementační struktury obvykle zahrnují informování této populace o benefitech, na které mají nárok. Designy politik zahrnují širokou možnost participace či podání stížností. Pro tvůrce politik představují výhody dané této skupině značný politický kapitál. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 110-111)

Další skupinou jsou uzurpátoři (*contenders*). Ti jsou negativně sociálně konstruováni, nicméně mají relativně velkou politickou moc. Většinou získávají výhody, nicméně jen s minimální pozorností veřejnosti, skrytě. Břemena jsou více rétoricky nadsazena ale je těžké je vynucovat. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 111-112)

Třetí skupinou jsou potřební (*dependents*). Ti jsou vnímáni pozitivně obdobně jako zasloužilí, nicméně nemají příliš velkou politickou moc. Cílení benefitů se vcelku omezuje a je regulováno různými pravidly, jako jsou např. testované dávky. K této skupině Schneider s Ingram řadí většinu studentů, jejichž benefity jsou více v podobě studentských půjček, než stipendií. Tyto skupiny nejsou chápány jako příliš významné v tvorbě „veřejného blaha“ a tak se jako první dočkají škrtů v případě krizí. Nedostatek politické moci je omezuje v možnosti získat více výhod. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 112) Skupina studentů, spadající do této kategorie, byla zkoumána v USA. Přístup k vysokému školství (včetně poplatků, studentských půjček atp.) se v České republice liší. To může posunout samotnou konstrukci skupiny studentů a proto u nás nemusí jejich pozice automaticky odpovídat již vyzkoumaným závěrům.

Poslední rozlišenou skupinou jsou devianti (*deviants*). Tato skupina je negativně konstruovaná a postrádá politickou moc, díky čemuž se jí dostává nerovnoměrně více

břemen a sankcí. Tvoří jakousi „spodinu společnosti“ a jsou někdy neprávem osočováni z problémů společnosti, které lze reálně řešit účinněji jiným způsobem. Trestání skupiny přináší tvůrcům politik značný politický kapitál. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 112)

„Sociální konstrukce vznikají z emočních a intuitivních reakcí a dále jsou ospravedlněny selektivní pozorností k důkazům. Tvůrci politik, obzvláště volení zástupci, odpovídají (a využívají) na tyto emoční a intuitivní hodnocení v jejich ospravedlněních a výběru prvků politik.“ (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 121) Tyto závěry vychází z psychologie. Jednotlivci podléhají konfirmačnímu zkreslení (*confirmatory bias*) při hledání takových informací a sdělení, která podporují jejich vidění světa. Předsudky a stereotypizace jsou nicméně běžnou součástí lidského života a veřejné politiky jsou jen jedním ze způsobů, jak je odrážet a posilovat. Pokud dojde k přímým, negativním asociacím a zkušenostem, lze konfirmační zkreslení jen velmi těžko změnit. Konstrukce jsou přitom velmi důležité pro samotné tvůrce politik, obzvláště pokud jde o zásluhovost a deviaci. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 121-124)

Sociální konstrukce podléhají vlastní dynamice. „Sociální konstrukce skupin se mohou změnit a design veřejné politiky je důležitou, ne však jedinou silou jejich změny. Zárodky pro změny sociálních konstrukcí mohou být často nalezeny v nezamyšlených důsledcích předchozích designů politik.“ (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 124) Politika samotná může poskytnout arény k diskusím, zdroje nebo možnost mobilizace některých aktérů, které mohou vést k důležité změně sociální konstrukce, např. i prostřednictvím implementujících nebo jinak zainteresovaných skupin na vykonávání politiky.

„Typy a vzorce změny politiky se mění podle sociální konstrukce a moci cílových populací.“ (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 129) Největší úspěch mají politiky uvalující výhody na pozitivně konstruované skupiny a břemena na negativně konstruované (až do míry, kdy je to efektivní). Pokud však má dojít k regulaci zasloužilých skupin, v jistém bodě dojde k „vyvážení“ a odpor bude příliš silný na to, aby bylo možné změnu provést a zároveň byla politicky udržitelná. Nelze ani do nekonečna pozitivním skupinám přidávat a negativní trestat, neboť v jednu chvíli dojdou aktéři k přesvědčení, že je situace neudržitelná nebo problém není dostatečně a efektivně adresován. Další pochybnosti vyvstanou na úrovni idejí rovnosti a spravedlnosti a rozdělení zdrojů a moci. Dochází k odporu v implementaci,

k mobilizaci skupiny a legislativnímu napadání. Podobným způsobem to funguje i ve skupině deviantů, kdy se proti výhodám obracejí mocnější a pozitivněji konstruované skupiny. Napadání ospravedlnění politik přichází z různých kriticky smýšlejících skupin (médiá, umělci...), jež konstrukce interpretují jinak. Skupiny mohou svůj úděl odmítnout a mobilizovat se (či jinak aktivně angažovat), čímž mohou docílit změny. Existuje zde tak částečná path dependency designů politik a rezistence k jejich změně. V případě nejasných nebo žádných konstrukcí se dostává do popředí expertní vědění. (Schneider, Ingram, 1993: 342-343, Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 129-131)

Pokud jde o zařazení skupiny studentů do některé ze skupin, výše bylo uvedeno zařazení do skupiny potřebných. Tomu odpovídají výsledky Tiny Wildhagen. (2015) Její studie poukazuje na identifikovaný problém (znevýhodnění studenti a loajalita studentů k instituci) a jeho institucionální řešení prostřednictvím politiky. Ukazuje tak nejen zájmy tvůrců politik, ale i situaci konstruovaných. Skupina vzdělanostně znevýhodněných „first generaton student“ byla vnímána příslušnými pracovníky jako skupina deficitní, s menší přípravou ke studiu a podporou rodičů, méně kvalitními středními školami a v neposlední řadě s horšími schopnostmi. Pomoc a zdroje univerzity však byly chápány jako záslužné. Upozorňuje však také na neschopnost a nechuť k nějaké kolektivní akci studentů, přičemž se takto zařazení studenti podřizují institucionálnímu programu a politice. Taková konstrukce zapadala do skupiny potřebných.

3.1.3 Design politiky

Jak bylo řečeno výše, design politiky je závislý na konstrukci skupiny. Nástroje politiky zahrnující pozitivně konstruované skupiny jsou většinou na dobrovolné bázi a spíše vytvářejí kapacity a pobídky. Nejčastěji jde o přímou provizi nějakých zdrojů, netestované/univerzální dávky, informace či vzdělávání. Břemena na pozitivně vnímané skupiny jsou naopak spíše na bázi dobrovolnosti a samoregulace, díky čemuž má být dosaženo určených cílů. V případě neefektivnosti se používají poplatky či standardy, které nijak nestigmatizují, ale určují, co je ještě možné/povolené a odrazují od určitého typu chování. Potřebné skupiny většinou dostávají dávky, které však často stigmatizují na základě způsobnosti a neexistuje aktivita v poskytování benefitů skupině (tj. skupina si je musí získávat a zajišťovat sama). Často je použito poměrně levných informačních nástrojů. Pro devianty jsou nástroje naopak spíše nátlakové – sankce, vynucování, síla,

u pozitivních nástrojů naopak autoritativní prostředky vedoucí ke změně. (Ingram, Schneider, 1993: 337-339)

„Designy politik mají materiální i symbolické (reputace nebo interpretace skupin) efekty na cílové populace, které ovlivňují jejich názory a politickou účast. Tyto efekty se projevují skrze strukturování příležitostí, které tvarují životní zkušenosti a předávají jemné zprávy o tom, jak vláda pracuje a jak se k nim bude chovat.“ (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 116) Jde tak v podstatě o zpětnou vazbu mezi politikami a skupinou. Tuto participaci politika ovlivňuje pravidly participace, předávanými zprávami, zdroji a vlastní zkušenosti jednotlivce s politikou a skrze koho je implementována a vykonávána. Pasivní a autoritativní nástroje snižují aktivitu, podobně jako negativní sociální konstrukce. Design politiky určuje zkušenosti skupiny a zároveň ji sděluje, jak moc je její problém důležitý pro vládu a zda její participace bude efektivní. Design politiky může ovlivňovat široké sociální podmínky – názory veřejnosti, distribuci moci, ale také třeba chápání spravedlnosti. Mimo výše zmíněnou funkci reprodukce sociálních konstrukcí a poskytnutí informace o očekávaných aktivitách populací design politiky funguje také jako způsob strukturování různých zasahujících součástí (např. alokace zdrojů) a mocenských vztahů. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 119-121)

Cílová populace je tak na základě agendy, použitých nástrojů a ospravedlnění informována o svém postavení a očekávaném zacházení s ní, což ovlivňuje zpětně její postoj k vládě a občanství (tedy ke komu patří, co si zaslouží a co je od ní očekáváno). Skupiny jsou rozlišeny, zda se mají chovat jako jednotlivci vůči vládě či jako kolektiv schopný si prosadit své. (Schneider, Ingram, 1993: 340-342)

Existuje ohraničená cílová skupina, na kterou lze působit prostřednictvím veřejných politik. Problém vzdělanostního znevýhodnění však nemusí být adresován českými vysokými školami - a to ani v oficiálních dokumentech škol. Pomoc studentům (zvláště těm sociálně znevýhodněným) stále může být velmi okrajovou záležitostí nebo se omezovat na jinak univerzální služby. Nicméně pokud nějaké konkrétní opatření či služby existují, dle rámce sociální konstrukce cílových populací by měla vyjadřovat pozici studentů z pohledu vysokých škol, resp. tvůrců politik.

Je však nutné se podívat na podobu vzdělávacích nerovností v České republice pro porozumění relevance zabývání se populací vzdělanostně znevýhodněných. Existence vzdělávacích nerovností je primárním věcným východiskem práce.

4 Věcná východiska práce

Práce vymezením výzkumného problému vychází z existence sociálních nerovností, které se vyskytují na poli vzdělávání a ve vzdělávacím systému. Výzkumy se po většinou shodují v existenci vzdělávacích nerovností v českém školském systému a jeho poměrně výrazné stratifikaci. (Matějů, Straková et al., 2006; Matějů, Soukup, Basl, 2007; Simonová, Soukup, 2009; Matějů et al. 2010) Základním předpokladem práce je existence vzdělávacích nerovností podmíněných původem a sociálním prostředím žáka, které (zne)výhodňují ve studiu na vysoké škole a v dosahování určitých stupňů vzdělání.

4.1 Vzdělání a nerovnost

Kromě funkce vzdělávací a výzkumné mají vysoké školy také společenskou funkci. Ta má za cíl uspokojit poptávku na trhu práce, ulehčit vzestupnou sociální mobilitu a přispět k šíření demokratických principů. (Vlk In Kalous, Štoček, Veselý, 2007: 59-60) Téma práce souvisí s druhou zmíněnou společenskou funkcí a schopností škol napomáhat vzestupné sociální mobilitě. Nerovnosti a znevýhodnění tuto funkci ohrožují.

Podle Vlka (In Kalous, Štoček, Veselý, 2007: 62-63) patří český školský systém obecně k jednomu z nejselektivnějších na světě. Uvádí mimo jiné šanci na studium vysoké školy na základě vzdělání rodiny - šance na studium na vysoké škole je u žáka z rodiny s vysokoškolským titulem 8,8x vyšší oproti žákům z rodin se základním vzděláním.⁴

Vzdělání je samo o sobě jedním z důležitých prediktorů sociálně-ekonomického postavení a budoucích možností na trhu práce. V naší společnosti vzdělávací systém oslabuje vliv ekonomického kapitálu a rodiny na společenské postavení jednotlivce a je důležitým prostředkem sociální mobility (podobně jako reprodukce statusu).⁵ (Katrňák, 2004: 19-22)

⁴ Pro srovnání autor uvádí tento poměr v dalších zemích Evropy: Belgie 2,3x, Nizozemí 2,7x a Rakousko 5,2x. Německo jako druhý nejselektivnější systém mělo 6,2 násobek. (Vlk In Kalous, Štoček, Veselý, 2007: 63)

⁵ Pokud zabrousíme dále do sociologie, podle Bourdieu škola již selektuje vyselektované. Ve své podstatě odměňuje děti z lépe postavených rodin a naopak bere těm s nižším postavením, čímž reprodukuje sociální nerovnosti na základě vzdělání. Ostatně dosažený status otce poměrně silně koreluje s postavením jeho dětí. (Katrňák, 2004: 22-24)

4.2 Vývoj vzdělanostní nerovnosti na území České republiky

Výzkumů a studií nerovností v oblasti vzdělávání je v České republice značné množství. Mezi dlouhodobější výzkumníky v oblasti vzdělávacích nerovností patří Matějů, Katrňák, Straková, Simonová a Soukup, kteří mapují vývoj nerovností na našem území od Sametové revoluce s důrazem na strukturně-sociologický pohled – strukturní faktory vzdělávacích nerovností, determinanty přechodu na školy a úspěch atp.

V předrevoluční době docházelo k vyrovnávání přístupu na vysoké školy během 50. a 60. let, nicméně tento trend se později obrátil a nerovnost začala opět stoupat v 70. a 90. letech.

Během 90. let se vzdělanostní mobilita podle Katrňáka (2004: 32-33) oproti předlistopadovému režimu prakticky nezměnila.⁶ Minimální změny ve struktuře a přístupu k vysokoškolskému vzdělání zaznamenal Matějů (nerovné šance se dle něj ještě zvětšily při přechodu ze střední na vysokou školu a to hlavně u populace nekvalifikovaných a polokvalifikovaných dělníků), přičemž velký nárůst nerovností probíhá na základě typu škol, převážně gymnázií. Selektce započiná již na nižších stupních vzdělávání. V tomto ohledu je české školství považováno za silně selektivní.⁷ (Matějů, 2006: 304; Veselý, Mouralová, 2008: 14-15; Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013: 497)

Vliv otcovy třídní příslušnosti v tomto ohledu zůstal téměř neměnný, nicméně se zvýšil efekt otcova vzdělání na vzdělávací dráhu dítěte. (Simonová, Soukup, 2008: 19-20) Obecně jsou šance přijetí na vysokou školu vyšší u dětí s otcem vysokoškolsky vzdělaným. Podle Soukupa a Simonové v čase ještě rostly – na kvalifikovanějších skupinách je toto zlepšení vidět lépe („vzdělání pro děti již vzdělaných“), čímž utvrzují vliv kulturně-třídního aspektu. Ostatně při stejných akademických předpokladech si lépe vedou děti z rodin s vyšším socioekonomickým statusem oproti dětem z rodin

⁶ Jeho výzkum srovnával přístup ke škole v rodinách vysokoškolsky vzdělaných oproti rodinám dělnickým a to mezigeneračně.

⁷ ČR má jedno z největších množství typů škol pro 15leté žáky. Zároveň selektce započiná již v jednom z nejnižších věků – 11 let (průměr OECD byl 15 let). Věk selektce přitom posiluje vliv rodinného zázemí na vzdělanostní dráhu. (Veselý, Mouralová, 2008: 15) Jednu z nejsilnějších selektivit a uzavřenost systému (spolu s Německem) potvrdila studie systémů na základě testů OECD. Studie se zaměřila na aspirace žáků, přičemž aspirace českých žáků jsou více ovlivněné sociálním původem oproti např. severským a anglosaským žákům (nicméně roli hraje také typ školy). Faktor vzdělání rodičů měl však větší vliv na aspirace jejich dětí, než vlastní socioekonomický status rodičů, přičemž v zemích se stratifikovanějším vzdělávacím systémem byl vliv socioekonomických proměnných jinak silnější. (Matějů, Soukup, Basl, 2007)

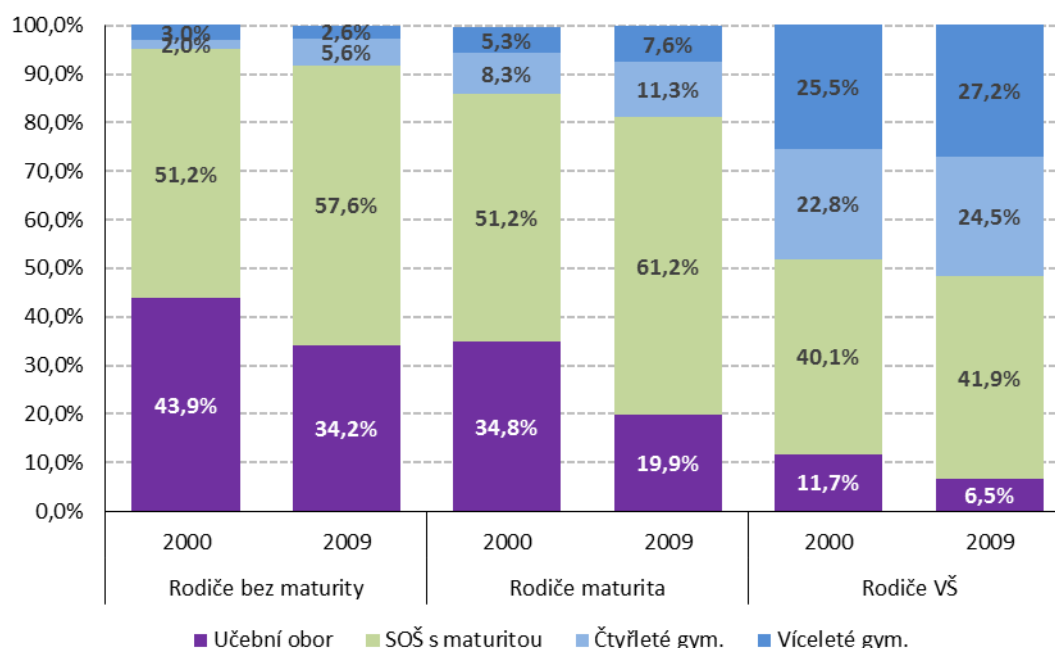
s nižším statusem. (Matějů, Řeháková, Simonová, 2003: 32-33, Matějů et al., 2006: 304-305; Simonová, Soukup, 2008: 39-40; Simonová, Soukup, 2015: 724)

Současně v 90. letech roste význam vzdělání pro jednotlivce, kdy se vyšší vzdělání více ekonomicky zhodnocuje a zvyšuje se rozdíl mezi středoškolským a vysokoškolským stupněm vzdělání. (Matějů, Řeháková, Simonová, 2003: 23) Je však potřeba zmínit, že i kvantitativní počítání mobility a přístupu na vysoké školy může být zdánlivě zkresleno demografickými faktory, resp. (ne)dostatkem studentů v generaci/kohortě. Pokud je tedy maturantů méně, může se zdát, že při stejném počtu míst na vysoké škole se zvyšuje možnost studia.⁸

Katrňák, Simonová a Fónádová (2013) zaznamenali změnu po přelomu tisíciletí v jednotlivých typech středního vzdělávání na základě vzdělání rodičů studentů. Na Grafu 1 lze vidět podíly přijatých do jednotlivých typů vzdělávání dle nejvyššího dosaženého vzdělání rodiče. Dle autorů dochází k větší homogenizaci žáků v jednotlivých typech středního vzdělávání na základě sociálního původu – gymnázia jsou ve výsledku sociálně exkluzivnější, ale zvyšuje se šance na získání maturity u rodin s nižším vzděláním na SOŠ. V současnosti spíše převažují závěry toho, že nerovnosti ve vzdělávání v posledních dekádách vzrostly (Matějů, Konečný, Weidnerová, Vossensteyn In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 346) nebo zůstávají víceméně stabilní. (Simonová, Soukup In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 302)

⁸ Příčin nárůstu nerovností během 90. let je několik. Jedna z nich je vysoká autonomie vysokých škol, jež částečně zabránila jejich reformaci a dovolila udržet „elitařskou“ povahu této úrovně vzdělávání. Dále blokáce masovější podoby tohoto vzdělání a možnosti jeho financování (které bylo nízké), čímž nedocházelo k růstu studijních příležitostí. V neposlední řadě došlo k výraznější stratifikaci společnosti po pádu socialistického režimu a „poražení“ manuálně pracujících a to i na úrovni vzdělávání. Snížená šance dosažení tohoto vzdělání to jen potvrdila. (Matějů, Řeháková, Simonová, 2003: 38-39; Matějů et al., 2006: 304-305)

Graf 1: Podíl přijatých do typů vzdělávání dle vzdělání rodičů

Zdroj: Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013

Jedna z posledních větších analýz byla provedena v roce 2012 na základě testů PIAAC ve srovnání se starším OECD SIALS z roku 1998. Podle výsledků došlo ke změně ve společenské struktuře rodičů, zvláště zvýšení úrovně vzdělání matek. Došlo zároveň ke zvýšení průměrné úrovně vzdělání u absolventů v měřených pěti stratifikovaných společenských skupin. Tento nárůst však nebyl rovnoměrný a došlo jen k menším změnám v nerovnostech. Prvně v přístupu k maturitnímu vzdělání roste význam sociálního původu absolventů, ale také rostou rozdíly v šancích dosáhnout maturity ve statusových skupinách na okraji spektra („nejchudší vs nejbohatší“).⁹ U vysokoškolského vzdělání se celkový význam původu také zvýšil, nicméně dochází k celkovému snížení rozdílu mezi statusově nejvyššími a nejnižšími skupinami. Zajímavostí je také velký nárůst šancí pro ženy, jež mají pro dosažení maturity dvakrát

⁹ Katrňák, Simonová a Fónádová (2013) analyzovali data z PISA v letech 2000 a 2009 vzhledem ke kvalitativní diverzifikaci maturitního vzdělávání. Podle nich se zvyšuje šance z rodin s nižším statutem k zisku maturity – ale pouze na středních odborných školách. Horizontálně diverzifikace posiluje (mezi školami) – třídní příslušnost více působí na studium víceletých gymnázií, které se stávají sociálně exkluzivnější na základě postavení rodičů. Jako důvody udávají více soukromých gymnázií (a schopnost je platit), přípravné kurzy (opět ekonomický aspekt), soukromé základní školy s přípravou na gymnázia (opět placená) a v neposlední řadě hodnotová orientace – aspirace na dosažení nejlepšího a nejprestižnějšího vzdělání a větší investice kulturního kapitálu do dětí a zdůraznění významu vzdělávání. Rodiče takových žáků se totiž více vyznají ve struktuře vzdělávacího systému. Ve výsledku dochází k sociální homogenitě na středních odborných školách a víceletých gymnáziích, ale i středním vzdělávání bez maturity, ve kterém se koncentrují potomci znevýhodněných skupin. Do budoucna se přitom dá očekávat další zvýšení rozdílu. (Fónádová, Katrňák, 2015)

větší šanci a šanci přejít na vysokou školu dokonce trojnásobně vyšší. Mezi hlavní problémy udržení nerovností přitom patří uzavřená reprodukce slabších sociálních zázemí u statusově méně vzdělaných (ZŠ a vyučení). Celkově se však vzdělávací nerovnosti příliš nezměnily, i přes demografický pokles a expanzi terciárního sektoru. (Koucký, Zelenka In Straková, Veselý, 2013: 206-221)

Většina výzkumů vzdělávacích nerovností u nás proběhla do roku 2010 během expanze terciárního vzdělávání a i některé novější analýzy a publikace (Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013; Simonová, Soukup, 2015; Fónádová, Katrňák, 2015) čerpají z dat do roku 2009. V posledních letech v tématu sociální mobility, vzdělávacích nerovností a propustnosti systému proběhl mírný útlum, nicméně často jsou využívána data z mezinárodních výzkumů. Analýzy se zaměřují i na jiné aspekty – kompetence vysokoškoláků, uplatnění a využitelnost pro trh práce a evaluace vysokoškolského vzdělání (Straková, Veselý, 2013; Zelenka, Koucký, 2013; Koucký, Ryška, Zelenka, 2014) či šance zdravotně znevýhodněných (Pipeková, Vítková, 2014; Šámalová, 2016). Jeden z novějších větších sborníků se věnuje předškolnímu vzdělávání a přechodu na základní školu. (Greger, Simonová, Straková, 2015)

Vzhledem k demografickému poklesu, ale stále dostatečných kapacit škol v množství poskytovaných studií, by se dalo očekávat, že nerovnosti přístupu na vysokých školách se spíše sníží. Kulturní a sociální aspekty však poukazují na to, že vůli k dosažení vyššího vzdělávání netvoří jen pouhé známky a schopnosti studenta. Zdá se však, že „velká éra“ výzkumu přístupu ke vzdělávání je už skoro dekádu za námi a celé téma není už dnes příliš důležité. Ostatně i novější analýzy a publikace často pracují s daty do roku 2010.

4.3 Projevy nerovností

Projev vzdělávacích nerovností se může lišit v různých aspektech. Nejde pouze o možnost zaplatit si přípravné kurzy či soukromou školu a doučování, ale často jde o kulturní a hodnotové orientace rodičů a žáků. Fenomén rozdílného přístupu ke vzdělání na základě sociální třídy je už poměrně dlouhodobě zkoumané téma. (Katrňák, 2004: 145) Nejen, že existuje rozdíl v chápání školy a významu vzdělání, ale též i v aktivitě vyvíjené vůči škole a zájmu ke studiu dítěte. Chování a postoje samotných aktérů dle

Katrňák přispívají k reprodukci nerovností společně s dalšími faktory (školní selekce, deficit kapitálů dělníků atp.).¹⁰

Obecně mají dělníci nižší vzdělanostní aspirace. Vzdělání nepřikládají velký význam a nepovažují jej za prostředek k dosažení životního štěstí a úspěchu. Jejich zkušenost se školou a vzdělávacím systémem byla spíše negativní, díky čemuž nebyli motivováni zvyšovat svoji kvalifikaci. Jejich cílem bylo získat výuční list a následně se osamostatnit a začít vydělávat.¹¹ (Katrňák, 2004: 85-96) V podobných rodinách s nižším vzděláním není na děti vyvíjen přílišný tlak na dobré studijní výsledky. V duchu jejich nezájmu o školu se projevuje i nezájem o školu a vzdělávací proces dítěte. Škola dítěte leží v podstatě mimo rodičovský zájem. Děti dělnických rodičů se s učivem a školou vyrovnávají většinou samy. Později rodiče skoro nezasahují do výběru povolání dítěte, téměř vše je na jeho individuální volbě. Většinou je ovšem nijak neomezují a umožňují jim volnost výběru vzdělávací dráhy. (Katrňák, 2004: 97-115)

Děti vysokoškoláků byly naopak snaživější i přes případné neúspěchy v některých předmětech – snažily se zlepšit a měly podporu svých rodičů. Vzdělání samotné se spojuje s garantovaným statutem a postavením a proto bylo chápáno jako významné. Rodiče své děti více motivují statutem a výhodami získanými ze vzdělání. Výběr školy rodiče mírně korigují a ovlivňují. Obdobně se vysokoškolští rodiče více zajímají o školu dítěte a více se věnují přípravě dítěte do školy. Vzdělanostní aspirace jsou mnohem vyšší a od dětí se očekává, že budou patřit mezi nejlepší žáky. Na rozdíl od dělnických rodin jsou vysokoškoláci více přesvědčení o možnosti působit na vlastnosti dítěte a zaměřit se na jeho růst a rozvoj. Investují více do jeho kulturního kapitálu a rozvoji v rozličných aktivitách a zdůrazňují význam vzdělání pro úspěšnou životní dráhu. (Katrňák, 2004: 125-142; Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013: 517)

Maňourová (2015) se ve své diplomové práci zaměřila na studenty z nízkopříjmových rodin nebo bez vysokoškolského vzdělání. Už samotný přechod na vysokou školu je chápán jako stresující událost vedoucí k (částečnému) osamostatnění a zodpovědnosti. Důležitou motivací pro studium u studentů z rodiny s nižším socioekonomickým statutem je zlepšení uplatnění na pracovním trhu a finanční situace (zvláště pro ty pobírající sociální stipendium). Nejčastější překážkou pak byl nedostatek času kvůli nutnosti pracovat, zbytek překážek byl hmotného charakteru. Autorka vnímá

¹⁰ Prakticky ke stejným výsledkům vlivu příslušnosti sociální třídy otce a jeho vzdělání na vzdělávací dráhu dítěte došli i Simonová a Soukup. (2008)

¹¹ Vliv aspirací rodičů i žáků na vzdělávací dráhu potvrdil Matějů (Matějů et al., 2006: 285) a Soukup se Simonovou (In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 318-319; Simonová, Soukup, 2015).

jako klíčovou pro úspěšné studium takových studentů informovanost a podporu blízkých a okolí. Za přínosné považuje rozvíjet informovanost o službách a povědomí pedagogů.

4.4 Vzdělávací nerovnosti na vysokých školách

Z velkých mezinárodních výzkumů se vzdělávacím nerovnostem věnují studie OECD, které pojímají školství komplexně a vymezují některé skupiny s horšími výsledky (a přístupem) ke vzdělání napříč členskými zeměmi (ale i některými dalšími).¹²

Podle jejich výsledků existuje velký rozdíl mezi dosaženým vzděláním a možnostmi dětí s terciárně a sekundárně vzdělanými rodiči, v důsledku čehož je oslabena funkce vysoké školy jako sociálně-mobilitní instituce. Mezi nejdůležitější zdroj ve vztahu k vzdělávací politice patří Education at Glance. Výsledky ukazují na stále více se prohlubující rozdíly mezi terciárně vzdělanými a zbytkem populace i přes rozšiřování přístupu ke vzdělání co do kvantitativního rozvoje systému.¹³ Problémem je upadající schopnost vysokých škol sloužit jako instituce sociální mobility, neboť expanze vysokého školství zasáhla mnohem více střední třídy a nižších tříd se výrazněji nedotkla. Vzhledem ke zvyšujícímu se významu vzdělání může být nedostatečný přístup nižších vrstev k tomuto stupni vzdělání do budoucna výraznějším problémem, než se může dnes zdát. Expanze studijních příležitostí tak prozatím nevede k výrazně inkluzivnější společnosti. (Straková, Veselý, 2013; Koucký, Kovařovic, 2014)

Při přechodu na vysokou školu hraje roli typ školy, z které student přichází (a i ta je sociálně podmíněna). Níže v Grafu 2¹⁴ lze vidět rozdíly dle absolventů v letech 2009/2010. Pouze 35 % studentů z nástavbového a 72 % absolventů středních odborných škol studia se pokouší o nástup na vysokou školu, přičemž úspěšných jich je jen 77 % (dohromady za obě kategorie). Zároveň studenti ze středních odborných učilišť tvoří nejvyšší část předčasně ukončených studií, celých 40 % všech neúspěšně absolvovaných studií (gymnazisté jen 13 %, SOŠ 22 %). Pro srovnání, u gymnazistů

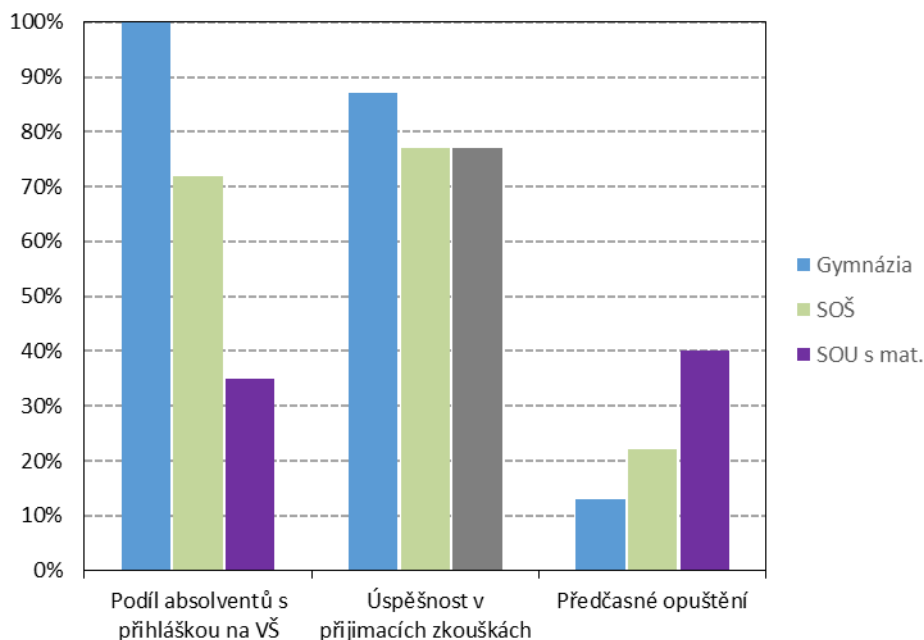
¹² K nárůstu v nerovnostech v přechodu do terciárního vzdělávání došlo i ve vyspělých státech Evropy, jako např. Švédsko nebo Velká Británie. Důležitým faktorem, který tomu přispěl, je právě sociální původ žáků. (Simonová, Soukup In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 302-316)

¹³ Na nárůst studijních příležitostí bez efektu snížení nerovností v šanci k získání vysokoškolského vzdělání později navázalo rozvinutí teorie maximálně udržitelných nerovností. V České republice ji lze spíše aplikovat na středoškolský systém a na snižování nerovností na základě dosažení úplného středoškolského vzdělání. (Matějů, Straková, Veselý, 2010: 71-72) Nicméně k pozitivní změně v nerovnostech nedošlo ani expanzí vzdělávacího sektoru.

¹⁴ V kategorii úspěšnosti v přijímacích zkouškách jsou kategorie agregovány za SOŠ i SOU s mat. Předčasné opuštění je do pěti let. Autoři však nedodávají, zda zahrnuje i studijní neúspěšnost nebo ukončení studia po absolvování bakalářského programu.

usilovalo prakticky 100 % o nástup na VŠ, přičemž 87 % z nich bylo úspěšných. Při kontrole původu a dovedností žáka je vykázána snížená šance pro přechod na vysokou školu u studentů z odborných učilišť (oproti jiným středním školám). (Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013: 495-496) Z grafu jsou disproporce mezi skupinami patrné.

Graf 2: Přechod na vysokou školu dle typu středoškolského vzdělávání

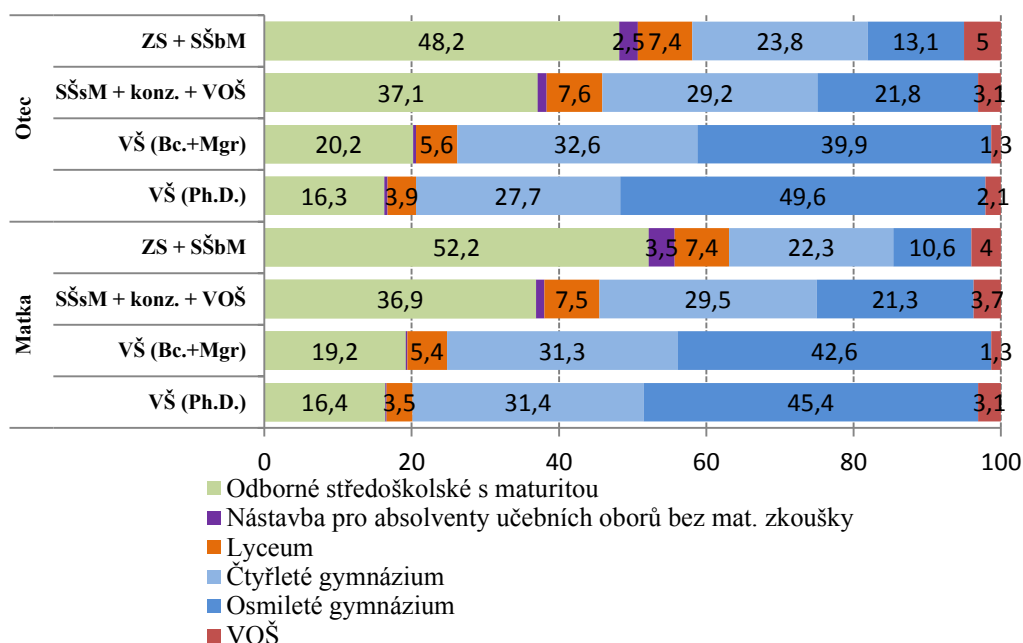

Zdroj: Katrňák, Simonová, Fónádová, 2013

K uvedení alespoň několika čísel a pro lepší představu o struktuře vzdělání rodin studentstva: v šetření Eurostudent a SILC došli výzkumníci k výsledku, že existuje výrazný nepoměr v zastoupení vysokoškolsky vzdělaných otců oproti studentům, jejichž otec dosáhl vysokoškolského vzdělání. Podle těchto výsledků je rozdíl téměř trojnásobný – při 13,2 % vysokoškolsky vzdělaných otců v populaci bylo 36,2 % studentů vysoké školy s otcem s vysokoškolským vzděláním. U vysokoškolsky vzdělaných matek je tento rozdíl ještě vyšší. (Matějů, Straková, Veselý, 2010: 444-445)

Na nejnovějších datech z šetření Eurostudent VI v České republice lze také pozorovat vliv vzdělání rodičů na studovanou, resp. absolvovanou střední školu studenta. V Grafu 3 můžeme pozorovat mnohem vyšší podíl gymnazistů se stoupajícím dosaženým vzděláním rodičů. Na druhou stranu nezáleželo tolik na jejich zaměstnání. (Fischer, Vltavská et al., 2016: 15-16) Velké rozdíly v zastoupení studentů na vysokých školách dle jejich sociálního původu a studované školy jsou dobře viditelné, přičemž děti z dělnických rodin jsou na vysokých školách poměrně silně podprezentovány (s čímž se shodují i výzkumy sociálních nerovností).

Graf 3: Absolvovaná střední škola VŠ studenta dle vzdělání rodičů (v %)

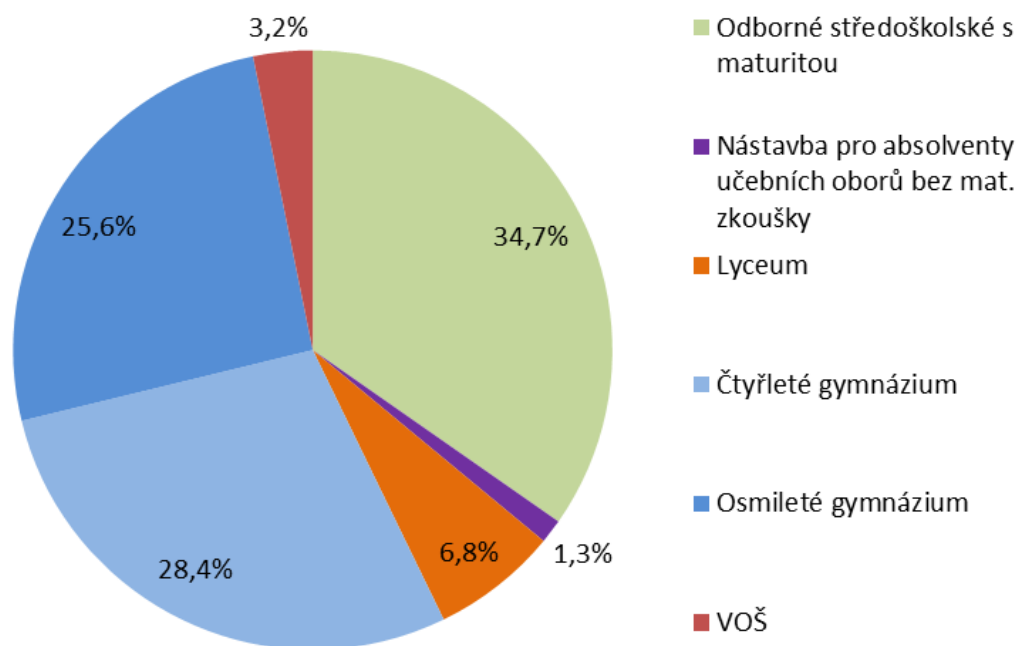

Zdroj: MŠMT

Poslední šetření Eurostudent¹⁵ z roku 2016 znovu poukázalo na poměrně výraznou přetrvávající stratifikaci systému vysokého školství v České republice. V Grafu 4 lze pozorovat významný nepoměr dle předchozího studia, resp. absolvovaného typu školy. Ačkoli je nejčastějším typem absolvovaného studia je střední odborná škola s maturitou, při sečtení gymnázií do jedné kategorie získáme podíl 54 % bývalých gymnazistů (přičemž na veřejných vysokých školách je to až 63,2 %). Podle zdrojů z ČSÚ tvoří gymnazisté zhruba 30 % žáků středních škol (za školní rok 2015/2016). (ČSÚ) Přestože můžeme gymnázium považovat za specifickou přípravu ke studiu na vysoké škole, je tento nepoměr velmi výrazný a spolu se sociální podmíněností studia jak na střední, tak na vysoké škole poukazuje na neustávající selektivitu systému a na problémy na středoškolské úrovni studia.

¹⁵ Na odborné praxi v rámci studia jsem částečně na Eurostudentu participoval (jak při připomínkovaní, tak jako dotazovaný student Univerzity Karlovy). Díky seznámení s šetřením jsem získal řadu poznatků, které se týkají zkoumané problematiky.

Graf 4: Studenti VŠ dle absolvované střední školy

Zdroj: MŠMT

Také mezinárodní srovnání kompetencí žáků potvrzuje rozdíly mezi výsledky žáků dle typů škol a dle různého rodinného zázemí. Největší rozdíl byl mezi gymnazisty a středoškolskými nematuritními programy.¹⁶ Osvojování znalostí ovlivňuje především volba školy, která je však silně vázána na rodinný kulturní kapitál. A jak bylo zmíněno výše (viz kapitola 4.2), studenti z vyšších sociálních vrstev dosahují při stejném akademickém nadání lepších výsledků, než studenti z nižších vrstev. (Veselý, Muralová, 2008: 17-18; Simonová, Soukup, 2015: 724) Nelze tak odtrhnout přístup k vysokému školství od selekce na předchozích stupních vzdělávání a kulturního kapitálu rodiny, neboť předcházející stupně mohou snadno „vyfiltrovat“ i jinak vhodné uchazeče pouze na základě sociálního původu.

Účast na vysokoškolském vzdělávání ovšem ovlivňují i faktory působící na makroúrovni. Kromě demografického vývoje jde dále o podíl jedinců, který se pro vysokou školu kvalifikuje (dosažení maturity, ale i předpoklady uspět v soutěži). Dalšími faktory jsou situace na trhu práce a návratnost vzdělání a v neposlední řadě

¹⁶ Souvislost mezi propustností středoškolského systému a otevřeností terciárního byl potvrzen i později. (Matějů, Smith, Soukup, Basl In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 271)

vývoj a struktura nabídky studijních míst na vysokých školách. (Matějů, Konečný, Weidnerová, Vossensteyn In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 323)

Některé obory/školy se přitom profilují jako „elitní“ a je o ně větší zájem ze strany rodin, kde rodiče studentů mají vyšší vzdělání a obecně vyšší socio-ekonomický status. Tyto „elitní“ obory pro vyšší vrstvy typicky právnické a umělecké obory. Pro nižší vrstvy jsou naopak častější obory pedagogické, zemědělské a technické. Selektivita se tedy neobjevuje pouze na úrovni přijetí na vysokou školu, ale také na profilové skladbě studentů některých oborů a škol. (Matějů, Straková et al., 2006: 349)

Kromě toho financování vzdělávacího systému, resp. studentů, má vliv na jeho míru vzdělávacích nerovností (a tedy šancí dosažení vysokoškolského vzdělání). Z analýzy nizozemského a českého vzdělávacího systému (jsou si podobné na nižších úrovních vzdělávání) vyplynulo, že jinak podobný školský systém zaměřený na přímou podporu studentů při vytvoření systému půjček přispívá ke snížení nerovností v dosažení vysokoškolského vzdělání a to hlavně pro rodiny s nižším socio-ekonomickým statusem. (Matějů, Konečný, Weidnerová, Vossensteyn In Matějů, Straková, Veselý, 2010: 349-350)

Zhruba před desetiletím se finanční zátěži studia již věnoval ve svém sborníku Matějů se Strakovou. (2006) Dle očekávání je pro studenty z dělnických rodin vnímaná jako závažnější a v případě nedostatku financí by jim hrozilo až nedokončení školy. Nedostatek financí jako ohrožení studia vnímala přes polovina studentů s tímto zázemím, přičemž třetina z nich považuje své studium za velmi zatěžující pro rozpočet rodiny. (Matějů, Straková et al., 2006: 358) Taková zjištění jsou poměrně zajímavá vzhledem k výsledku, že zpoplatnění studia a vytvoření systému půjček může napomoci lepšímu přístupu studentů ke vzdělání. Pro studenty z takových rodin by mohlo jít o zdánlivě vyšší zátěž a možná nižší návratnost při dokončení vysoké školy (čímž by jejich zájem o takové studium mohl poklesnout).

Z pohledu finanční zátěže v současnosti napomáhá ke zmapování situace studie Eurostudent. Řada zkoumaných ukazatelů se vztahuje k sociální dimenzi a životním podmínkám studia na vysoké škole. Studenti z rodin s nižším vzděláním a statusem mnohem častěji pracují s motivací udržení se ve studiu – bez práce by si nemohli studium dovolit. Studenti pociťující vážné finanční problémy tvoří 16,6 % (a opět závisle na statusu rodičů). (Fischer, Vltavská et al., 2016: 97). Také mnohem častěji pracují během studia pro financování živobytí (80,6 % studentů z rodin s nižším postavením oproti 49,2 % studentů s nadprůměrným postavením rodičů). (Fischer,

Vltavská et al., 2016: 78-79) V časové dotaci práce patří studenti z rodin s vyšším statusem k méně pracujícím a to ve prospěch samostudia. Studenti z chudších/méně vzdělaných rodin se tedy věnují studiu méně kvůli pracovní vytíženosti, která je pro jejich živobytí mnohem významnější.¹⁷ (Fischer, Vltavská et al., 2016: 85) Bez práce by si nemohla dovolit studium více než šestina studentů (dvojnásobně častěji jde o děti rodičů se základní školou/střední školou bez maturity oproti dětem vysokoškolsky vzdělaných). (Fischer, Vltavská a kol., 2016: 78)

Jak lze shrnout, přístup ke studiu a sociální faktory mohou mít výrazný vliv na vzdělávací dráhu studentů v přístupu k vysokoškolskému vzdělávání. Selektivita systému nejen že omezuje vzestupnou sociální mobilitu, ale zároveň může snižovat možnosti seberealizace jinak talentovaných dětí a využití jejich plného potenciálu pro společnost. Takovou populaci lze však prostřednictvím opatření, ať už univerzálním nebo adresným, ovlivňovat a pomoci jim v jejich znevýhodnění odstraněním nebo zmírněním bariér plynoucích ze znevýhodnění.

4.5 Vzdělávací nerovnosti a veřejná politika

Přímo ve vzdělávací politice byla sociální konstrukce cílových populací využita např. ve studii Hirshbergové (2002), která popisuje vliv rasových názorů a politické příslušnosti na tvorbu vzdělávací politiky ve vztahu k rasové menšině. Byť je rasová problematika odlišná od třídní, sociálně statusové, podobně jde však o marginalizované a znevýhodněné skupiny.

4.5.1 Studenti první generace

V posledních dekádách se objevují studie skupiny „first generation students“. Jde o studenty, jejichž rodiče nedosáhli vysokoškolského vzdělání a jsou převážně nižšího sociálního statusu, případně z etnické menšiny.

Tito studenti jsou často vnímáni jako méně úspěšní, než jejich „běžní“ spolužáci, častěji nedokončí školu (až čtyřikrát větší šance po prvním roce studia), jsou chápáni jako méně schopní, pocházejí z horších středních škol a nedostalo se jim příliš dobré přípravy na vysokou školu. Toto téma už je některými institucemi chápáno jako veřejně politický problém a snaží se ho adresovat opatřeními, která by znevýhodnění oslabily, jako jsou např. finanční příspěvky, zlepšení přístupu k přípravným kurzům a zvýšení

¹⁷ Rozdíl je zhruba hodinu týdně méně s každým stupeň vzdělání matky, nicméně podobně to platí i u otce. U studentů s matkou se ZŠ nebo SŠ bez maturity je to 18,7 hodin týdně.

jejich kvality či usnadnění přechodu na vysokou školu. (Engle, Tinto, 2008; Wildhagen, 2015)

U nás tento pojem zatím není příliš používán. Koucký a Kovařovic (2015) používají termín v některých svých internetových příspěvcích týkajících se vysokoškolského školství a výsledků šetření Eurostudent. „First generation students“ jsou častěji zaměstnaní během studia, zároveň častěji pracují z důvodů zajištění živobytí. Celkové časové vytížení takových studentů bylo ve více než třech čtvrtinách zemí Eurostudent vyšší (rozdíl činil do pěti hodin týdně). Skupina těchto studentů vytváří větší část svých zdrojů z vlastního výdělků (průměrně 37 % oproti 32 %) ve 20 z 26 zemí a má nižší finanční podporu rodiny či partnera. Ohledně studentských mobilit mají „first generation students“ poloviční mobilitu (vykonané i plánované). Jedním z důvodů sociální selekce mobilit je patrně i jejich vyšší finanční podpora rodičů ve vysokoškolsky vzdělaných rodinách. Liší se také zvládnutí alespoň dvou cizích jazyků, v ČR je to o více než 10 procentních bodů u studentů první generace. Znalost jazyka přitom do jisté míry určuje účast na mobilitě. V neposlední řadě jsou studenti z rodin s vysokoškolským vzděláním častěji odhodláni pokračovat ve studiu (především bezprostředně po ukončení, rozdíl je 5–10 p. b.).

S ohledem na status studenta a jeho znevýhodnění je spíše přisuzován třídní/socio-ekonomický status (pokud nejde o vzdělání rodičů, viz výše). Pojmenování studentů na základě sociálně-kulturní charakteristiky („first generation student“) se zatím v Čechách nepoužívá. Tato práce zaměřením cílí na skupinu vzdělanostně znevýhodněných, která je v zásadě ekvivalentní s touto kategorií, byť je z předchozích dat patrné, že míra znevýhodnění se liší dle dosaženého stupně vzdělání rodičů. V případě konstrukce znevýhodnění na základě socio-ekonomického statusu vymizí studenti, jejichž rodiče mají třeba vyšší vzdělání, ale slabší příjem domácnosti a naopak studenti, kteří sice nemají rodiče vysokoškoláky, ale může jít o potomky úspěšných středoškolsky vzdělaných lidí či podnikatelů, kteří však mohou postrádat právě kulturní aspekty znevýhodnění.

Rámec SKCP je většinou používán v souvislosti s jinými tématy. Oproti vzdělávání je obvyklejší aplikace v oblastech welfare, rasových záležitostí, zdraví a spravedlnosti. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 132-136) Úspěšně byl však aplikován také na sociální konstrukce studentů. Wildhagen (2015) se ve své studii přímo dotkla sociální konstrukce „first generation students“. Kromě vlastní

konstrukce ze strany studentů ale bere v potaz také účelovost sociálního konstruování pro samotnou instituci.¹⁸

Řada jiných prací za použití teorie sociální konstrukce cílových populací se zabývala např. ovlivnění chování studentů a jejich schopnosti učení na základě jejich sociální konstrukce. Další použití tohoto rámce ve vzdělávání proběhla na poli předškolního vzdělávání, politiky občanské výchovy či zvláštního vzdělávání. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 132-135)

Z hlediska policy analysis se vzdělávací politikou a analýzou českého školského systému zabývá především Kalous a Veselý, popisující řadu problémů české vzdělávací politiky a její vývoj do nedávné minulosti. Vzdělávací nerovnosti (zvláště v terciárním vzdělávání) jsou ale okrajovým tématem. (Veselý, Kalous, 2006)

4.5.2 Veřejně politická opatření na podporu studia v České republice

Nerovnost ve vzdělávání pojatá jako znevýhodnění ke studiu na vysoké škole může být řešena prostřednictvím veřejných politik a opatření. Patrně nejčistší formou je pomoc ve prospěch studentů na základě některých charakteristik či podmínek. V práci bude díky její kvalitativní povaze možné odhalit další potenciální nástroje a opatření, která by mohla pomoci studentům z takto znevýhodněného prostředí.

Podpora studentů je do jisté míry ukotvena v Zákoně o vysokých školách. Ten však řeší pouze stipendia a to v § 91 zákona č. 111/1998 Sb. Ty přiznává:

- a) Za vynikající výsledky
- b) Za vynikající výzkumnou, vývojovou, uměleckou, inovační nebo tvůrčí činnost
- c) Za výzkumnou a vývojovou činnost dle zvláštního předpisu¹⁹
- d) V případě tíživé sociální situace studenta
- e) Zvláštní případy hodné zřetele

Stipendia jsou přiznávána vysokou školou nebo fakultou dle stipendijního řádu. Lze tedy vidět, že podpora studentů není úplně systémově jednotná a její výše se může

¹⁸ Dle Wildhagen (2015) sloužila sociální konstrukce „first generation students“ pro školu mimo jiné jako způsob možnosti eliminace třídních konfliktů a k utužení institucionální identity nových studentů (a tedy zvýšení loajality k instituci). Zároveň se tím zajišťovala schopnost školy „produkovat“ odborné a manažerské pracovníky. Pro „first generation students“ pak v rámci přijetí kultury a hodnot středních tříd pořádala různé programy, večírky atp. a snažila se je „odtrhnout“ od jejich původního, rodinného prostředí. Podle jednoho z dřívějších výzkumů taková konstrukce postupně snižuje rozdíly mezi „obyčejnými“ studenty a těmi v první generaci.

¹⁹ Dle Zákona č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků.

lišit v závislosti na studované vysoké škole. Sociálním podmínkám se věnuje odstavce d) (a jsou do něj zahrnuty také přídatky na dítě). Stipendium je přiznáváno na deset měsíců. Výše činí měsíčně jednu čtvrtinu základní sazby minimální mzdy. Student si prokazuje nárok s potvrzením vydaným příslušným orgánem státní sociální podpory. Podmínkou potvrzení je příjem rodiny do 1,5 násobku životního minima. Pro rok 2017 tak stipendium v případě tíživé sociální situace činí 2 750 Kč. (MPSV; Zákon o vysokých školách) V posledních údajích v roce 2014 uvádí MŠMT celkem 9 266 studentů pobírajících sociální stipendia, což bylo v témže roce 2,7 % studentů. Takové číslo se zdá být poměrně marginální. Pokud se ovšem např. podíváme na ubytovací stipendium, zjistíme, že vyplacená ubytovací stipendia pokrývala 84 % studentů. (Výroční zpráva o činnosti vysokých škol MŠMT, Monitorovací ukazatele MŠMT) Spolehlivost a evidence údajů vysokými školami je však možným problémovým faktorem v přesnosti těchto dvou čísel, a to ať už jde o evidenci na studenta nebo vyplacené stipendium.

Nejde však o všechna opatření, která se týkají podpory studentů. Veřejné školy jsou dle § 21 odstavce d) povinny poskytovat uchazečům o studium, studentům a dalším osobám informační a poradenské služby související se studiem a s možnostmi uplatnění absolventů studijních programů v praxi. V tomtéž paragrafu dle odstavce e) jsou povinny činit všechny dostupná opatření pro vyrovnání příležitostí studovat na vysoké škole. Soukromé vysoké školy tyto další povinnosti nemají.

Pomoc studentům si řeší univerzity často dle vnitřních předpisů, obzvláště pokud jde o výši některých stipendií atp. Problémy spojené se studiem však mohou nabývat různých podob, pro které mohou být nabízené služby nedostatečné.

5 Metodologie

Design výzkumu odpovídá případové studii. Ta dokáže lépe zachytit komplexitu problému ve svých různých aspektech a porozumět složité sociální realitě. Sociální konstrukce lze bezpochyby za střípky sociální reality považovat. Jako jednotlivé případy slouží vysoké školy. (Sedláček In Švaříček, Šed'ová, 2007: 96-97; Hendl, 2016: 102–104) Pro cíle práce sociálně-konstruktivistického rázu je vhodnější použití kvalitativních metod. Schneider a Ingram (1993) explicitně uvádějí, že data pro zjištění sociální konstrukce lze získat studiem dokumentů, proslovů, médií, ale i prostřednictvím rozhovorů s tvůrci politik a samotnou cílovou populací.

Konkrétní metody zahrnují analýzu relevantních dokumentů a metodu hloubkového, polostrukturovaného rozhovoru. Ten dává možnost vytvořit okruh témat, kterým se bude rozhovor ubírat a zároveň pružnost v hlubším prozkoumávání témat. Umožňuje prozkoumat subjektivní významy a důležitá témata. (Hendl, 2016: 178–179) Výpovědi bude možné analyzovat v rámci aplikovaného rámce ke zjištění konstrukce, ale i k popisu přístupu ke znevýhodněným studentům a relevantních politik.

Ke zvýšení důvěryhodnosti výzkumu a výsledků práce bylo použito triangulace využitím různých zdrojů dat – skupiny expertů, oficiálních úředních dokumentů vysokých škol a jejich interních dokumentů. K rozmanitosti přispívá i různá regionální příslušnost, ale i oblastně-vzdělávací zaměření škol. K větší důvěryhodnosti slouží také uvádění přímých citací z rozhovorů dle příslušného respondenta k dokreslení příslušných zjištění analýzy. To se týká kapitol zpracovaných na základě provedených rozhovorů. (Lewis, Ritchie, 2003: 141-142; Švaříček, Šed'ová, 2007: 35; Hendl, 2016: 149–152)

K analýze dat bylo využito induktivního přístupu, kdy se z jednotlivostí se postupně vynořila hlavní témata a vztahy mezi nimi, která jsou relevantní pro cíle práce. (Thomas, 2006) U všech sebraných dat byla provedena tematická analýza vzhledem k použitému teoretickému rámci, což umožnilo propojení s jednotlivými kategoriemi rámce a jejich zaměření. Usnadňuje popsání sebraných kvalitativních dat, což je vhodné vzhledem k deskriptivní povaze cílů práce. (Braun, Clarke, 2006)

5.1 Výběr případů

Pro analýzu stěžejních veřejně politických dokumentů vysokých škol byly vybrány všechny případy – všech 26 veřejných vysokých škol. Takový výběr poskytuje vhlad do

situace (vzdělanostně) znevýhodněných studentů napříč celým vysokým školstvím a identifikaci politik, které jsou vůči nim uplatňovány.

Jako opora výběru pro další výzkum byly využity výsledky z analýzy prvotně zpracovávaných veřejně politických dokumentů. Na základě výsledků bylo pro každou školu vytvořeno bodování, které je vyjádřením pozornosti věnované tématu sociálně znevýhodněných studentů v těchto dokumentech. Za každý z identifikovaných nástrojů s vazbou na sociálně znevýhodněné studenty splněný danou školou dostala jeden bod. Výsledné bodování je jejich součtem.

Následný výběr byl kombinací výsledků bodování škol a metody úsudkem s cílem vybrat školy a) s potenciálem věnování pozornosti vzdělanostně znevýhodněným studentům, b) diverzifikované v návaznosti na regionální ukotvení škol a jejich primární oborové zaměření a c) využívající měřitelné indikátory dle centrálního dokumentu MŠMT související se vzdělávacími nerovnostmi.²⁰

Vybrané školy byly během procesu sběru dat měněny a doplňovány vzhledem k možnostem respondentů a jejich pracovní vytíženosti, mimořádným životním událostem a nevhodnosti a neochotě poskytnutí rozhovoru. Vždy však výběr proběhl v souladu s výše uvedenými kritérii.

Původně byly vybráno celkem pět škol. Výběr zahrnoval ČZU, MU, UJEP, VŠB-TUO a ZČU. Takový výběr zahrnoval pět vysokých škol v různých regionech a zaměření na zemědělské, humanitní i technické obory. Konečný výběr zahrnoval ČVUT, MU, UK, VŠB-TUO a VŠE. Pro analýzu zápisů z akademických senátů byly vybrány jak původní, tak doplněné školy. Více k průběhu sběru dat viz kapitoly 5.2.2 a 5.2.3. Školy dle jednotlivých skóru tvořící oporu výběru lze vidět dále v Tabulce 2.

²⁰ „Podíl absolventů bakalářských studijních programů, u nichž ani jeden z rodičů nemá vysokoškolské vzdělání, se bude blížit podílu mezi maturanty v roce 2017.“ (MŠMT)

Tabulka 2: Dosažené bodování škol dle analýzy DZ a VZČ

	AMU	AVU	ČVUT	ČZU	JAMU	JU	MENDELU	MU	OU	SU	TUL	UHK	UJEP
Součet prvků DZ a VZČ	6	3	11	11	4	6	9	10	5	8	6	3	10
	UK	UPa	UPOL	UTB	VFU	VŠB-TUO	VŠE	VŠCHT	VŠPJ	VŠTE	VŠUP	VUT	ZČU
Součet prvků DZ a VZČ	10	8	9	4	6	10	8	5	6	6	1	8	9

Zdroj: Autor

5.2 Sběr a analýza dat

5.2.1 Dokumenty: Výroční zprávy a Dlouhodobé záměry vysokých škol

Zaměřil jsem se primárně na dva dokumenty, jejichž každoroční zveřejňování je ukotveno v odstavci a) a b) § 21 Zákona o vysokých školách. Jde o zveřejňování výročních zpráv (o činnosti a hospodaření) a vypracování a projednávání strategických záměrů vysokých škol.²¹ Tyto dokumenty lze chápat jako oficiální stanovisko škol a reflektují stav vysoké školy v jednotlivých oblastech jejich fungování. Význam sociální oblasti pro školy by měl být ukotven přímo v nich. Zároveň byl analyzován Dlouhodobý záměr pro oblast vysokých škol na období 2016—2020 MŠMT (dále jen ministerský DZ).

Z výročních zpráv byla z logických důvodů vybrána Výroční zpráva o činnosti (dále jen VŽC). K analýze strategických cílů univerzit byl vybrán Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti na období 2016—2020 (dále jen DZ). U (pod)kapitol týkajících se bezprostředně sociální oblasti a záležitostí byla použita kvalitativní tematická analýza. V obou typech dokumentů jsem se zaměřil primárně na kapitoly týkající se sociální oblasti a znevýhodněných studentů. V textu byla také vyhledávána klíčová slova²² v souvislosti s tématem, což dovolilo identifikovat téma v kontextech napříč celým dokumentem. Při

²¹ „Veřejná škola je povinná: a) každoročně vypracovat, předložit ministerstvu a jako neperiodickou publikaci zveřejnit výroční zprávu o činnosti a výroční zprávu o hospodaření vysoké školy v termínu a formě, kterou stanoví ministr opatřením zveřejněném ve Věstníku ministerstva, b) vypracovat, projednat s ministerstvem a zveřejnit strategický záměr veřejné vysoké školy v termínu a formě, kterou stanoví ministr.“ (Zákon o vysokých školách)

²² Kořeny a varianty slov „sociální“, „znevýhodnění“, „bariéry“, „překážky“ atp.

zaměření se na jednotlivé školy bez prvotní analýzy by nemuselo dojít k získání jakýchkoli relevantních dat v navazujících sběrech.

Celkem bylo analyzováno 26 výročních zpráv o činnosti a 26 dlouhodobých záměrů veřejných vysokých škol plus ministerský DZ. Všechny dokumenty s výjimkou VŠUP bylo možné najít na webových stránkách škol. U VŠUP byl z důvodu absence dokumentu na stránkách vyžádán DZ prostřednictvím emailové komunikace. Celý seznam analyzovaných dokumentů je uveden v Příloze.

Analýza probíhala podrobným čtením relevantních kapitol se sociální tematikou vzhledem k nástrojům a opatřením uplatňovaným vůči znevýhodněným studentům. Tímto způsobem vznikly pracovní poznámky v dokumentu MS Office Word. Již na základě struktury dokumentů (podkapitol) byla jasná některá hlavní témata, takže i poznámky byly obdobně strukturovány na základě sad nástrojů (např. poradenství, stipendijní politika atd.) vypsanych v analyzovaném dokumentu. V poznámkovém dokumentu byly poté v komentářích označeny jednotlivé kategorie nástrojů. Z nich byly vytvořeny tři stěžejní kategorie nástrojů dle jejich povahy. Více viz kapitola 6.1.

Následné zpracování proběhlo vytvořením tabulky v MS Office Excel dle škol a tří hlavních kategorií nástrojů, které vzešly z analýzy. Tabulka zpřehlednila uplatňované nástroje dle škol a umožnila snadnější popis získaných dat a zároveň umožňuje srovnání v rámci systému a příslušném dokumentu. Oba dva typy dokumentů byly analyzovány tímto způsobem.

Z výsledné analýzy byly vynechány nástroje uplatňované vůči zdravotně znevýhodněným studentům a mimořádně nadaným. V první případě jde o jinou populaci a uplatňovaná opatření jsou jiné povahy a sociálně znevýhodněných se prakticky netýkají. U mimořádně nadaných neodpovídá populace znevýhodněným. Vzdělanostní znevýhodnění naopak šanci zařazení k mimořádně nadaným snižuje (viz kapitola 4). Kromě toho většina identifikovaných nástrojů v souvislosti s touto populací byla zařaditelná do identifikovaných kategorií nástrojů (mimořádná stipendia, soutěže pro studenty atp.).

Vzhledem k časté obecnosti obsahů DZ je třeba doplnění formování kategorií: „deklarace rovných příležitostí“ vznikla jako explicitní zmínění přístupu ke studiu nezávisle na statusu, pohlaví, věku atp. „Odstraňování bariér“ poukazuje na jasnou formulaci odstraňování bariér ve studiu v jednotlivých DZ. Pod kategorií „Podpora znevýhodněných“ je rozuměna deklarace jakékoli podpory pro alespoň socioekonomicky znevýhodněné studenty. „Nástroj“ ukazuje přítomnost nástroje na

řešení/podporu znevýhodněných studentů. „Indikátor“ poukazuje na to, zda škola v DZ explicitně zmiňuje indikátor či výstup v souvislosti se znevýhodněnými skupinami (zahrnuje evaluační mechanismy)

5.2.2 Dokumenty: Zápisy ze zasedání akademických senátů

Výběr případů pro analýzu z akademických senátů probíhal v souladu s výše uvedenými kritérii. Všechny zápisy z jednání akademických senátů vysokých škol byly přístupné na jejich webových stránkách. Cílem analýzy těchto dokumentů bylo zjištění relevance a závažnosti tématu vzdělanostně a sociálně znevýhodněných studentů v rozhodovacím orgánu vysokých škol. Více o procesu průběhu sběru dat a změny původních případů viz kapitola 5.2.3.

Celkem bylo analyzováno 84 zápisů z jednání celoškolských akademických senátů (dále jen AS) osmi veřejných vysokých škol, přičemž v jednom z těchto případů byl senát neusnášeníschopný. Mimo formální body projednávání (kontrol zápisů, schválení programu atp.) bylo identifikováno celkem 491 hlavních bodů. Při započtení bodu „Různé“ jako hlavního tématu (v případě, že bod obsahoval nějaké téma k projednání) lze identifikovat celkem 566 bodů. Zápisy pokrývají časovou osu od začátku roku 2016 do jara 2017, k zápisům dostupným k datu 25. 4. 2017.

Celá analýza probíhala v MS Office Excel, kde se s každým tématem (a případnou poznámkou k němu, pokud zápis byl specifitější) pracovalo jako s jedním výrokiem. Tyto výroky byly podrobeny trojnásobnému kódování, která měla za úkol určit nejčastější kategorie témat projednávaných v akademických senátech. V prvním kódování dochází k otevřenému kódování s cílem určit všechny možná témata, která se v zápisech vyskytují. V druhém uzavřeném kódování již probíhá slučování do významnějších, společných kategorií. Třetí kódování již odhaluje hlavní skupiny témat, která jsou v celoškolských senátech probírána.

Obdobná analýza, avšak pouze jednokroková, proběhla směrem k určení cílových populací témat. Při identifikaci jsem se pokoušel zjišťovat, zda a) jde o působení na nějakou populaci a b) na jakou populaci? Současně analýza využívá rámce SKCP a dává možnost zjištění toho, o kom se v akademických senátech jedná. Ve výsledku vznikla jednoduchá datová matice zahrnující školu, bod projednávání, tři proměnné dle úrovně kódování a cílovou populaci.

Témata bodů Různá byla analyzována zvlášť a to pouze s ohledem na cílové populace projednávaných témat. Vzhledem k fragmentaci těchto bodů by shlukování do

kategorií dle témat nebylo praktické a smysluplné. V této kategorii bylo zahrnuto celkem 344 identifikovaných bodů.

5.2.3 Rozhovory se zástupci vysokých škol

Pro sběr dat od tvůrců politik bylo použito metody hloubkového polostrukturovaného rozhovoru. Pro rozhovory byly vybírány osoby, které jsou považovány za problematiku znalé a v rámci rozhovorů je k nim přistupováno jako k expertům. Oslovené osoby zahrnují zaměstnance orgánů rektorátu (studijní a sociální problematika) a poradenských a informačních center. Jiný náhled veřejných činitelů na problematiku byl získán provedením rozhovorů se senátory celoškolských akademických senátů. Rozhovory se zástupci studijních oddělení a poradenských center lze považovat za rozhovory s implementátory politik. V případě akademického senátu jde v omezené míře o tvůrce a zároveň rozhodovatele politik (mají možnost projednávat a měnit jednotlivé předpisy, případně přijít s vlastními návrhy v rámci univerzity a rozhodovat o jejich přijetí). Přesnější informace o respondentech viz dále.

Expertní rozhovor umožňuje zachytit znalosti profesionálů a jejich činnost, resp. funkci v procesu utváření politiky. (Hendl, 2016: 193) V případě této práce umožní expertní rozhovor zjištění podoby politiky vztahující se na pomoc studentům, ale i možnost nahlédnout na konstrukci skupiny takových studentů z hlediska pozic rozhodovatelů a tvůrců politiky, resp. osob odpovědných za tuto agendu.

Při tvorbě scénářů rozhovoru bylo vytvořeno několik stěžejních témat, které se týkají dané politiky, sociálních konstrukcí a vychází z analyzovaných dokumentů.²³ Vzhledem k výsledku analýzy dlouhodobých záměrů a výročních zpráv a s ohledem na cílovou populaci byl poté scénář rozhovoru sestaven směrem k obecnějším otázkám, které je možné zavést během rozhovoru na specifické znevýhodnění a podhalit konstrukci cílové skupiny.²⁴ Předchozí analýzou dokumentů byl získán náčrt nejdůležitějších okruhů, které jsou relevantní pro práci. Částečnou inspirací byl i okruh témat, které použila ve své práci Wildhagen (2015) k rozkrytí konstrukcí.²⁵ Forma

²³ Scénář rozhovoru jsem vytvořil ve dvou variantách – pro experty zabývající se problematikou znevýhodněných studentů a pro akademické senátory. Liší se hlavně v okruhu týkající se politik a opatření, kdy u senátorů je okruh zaměřen víc na samotný akademický senát. Oba scénáře jsou uvedeny v Příloze.

²⁴ Absence specialistů a expertů škol přímo na tuto problematiku mě během jednání se školami bohužel ještě více utvrdilo, že cílová skupina splývá do skupiny sociálně znevýhodněných a je nutné získávat její vymezení z širší cílové populace.

²⁵ Bylo by možné uvažovat také o problémově zaměřeném rozhovoru ve vztahu k veřejné politice a týkající se pomoci studentům a náročnosti vysokoškolského studia. (Hendl, 2016: 179) To by však mohlo podlomit snahu získat podobu smýšlení o cílové skupině a zjišťování sociální konstrukce.

polostrukturowaného rozhovoru byla v takovém případě velmi užitečná, neboť umožnila plynulejší přechod z obecnějších otázek na konkrétnější a zároveň doptávání se respondentů na další podrobnosti.

Výběr škol proběhl dle kapitoly 5.1. Na webových stránkách jsem se poté snažil najít kontakty na osoby, které jsou nejbližší spjaté s tématem znevýhodněných studentů. Často šlo o poradní a podpůrná centra, která mají za cíl takovým studentům pomáhat, případně studijní oddělení, mezi jejichž agendu spadala sociální stipendia. V případě VŠB-TUO, MU a UJEP byla oslovena centra na podporu studentů se specifickými potřebami s celouniverzitní působností. U ZČU bylo osloven respondent z poradenského centra. Na ČZU bylo osloveno studijní oddělení. Všichni respondenti byli osloveni e-mailem. Postupně byly zaslány dvě až tři upomínkové zprávy a/nebo oslovení jiní respondenti v rámci dané vysoké školy. K domlouvání rozhovoru docházelo také telefonicky (ČZU, UJEP, VŠB-TUO, ZČU) a v případě ČZU i osobně.

Z původního vzorku nebyl proveden rozhovor s ČZU, UJEP a ZČU. V případě ČZU probíhalo jednání s více potenciálními respondenty až na úrovni jednotlivých kateder Provozně-ekonomické fakulty. Nikdo ze zde oslovených však nebyl ochoten svolit k rozhovoru, většinou z důvodu nevhodnosti tématu k jejich náplni práce. V případě UJEP rozhovor domluven byl, nicméně respondentovi nastala mimořádná osobní událost a z rozhovoru sešlo. U ZČU docházelo k průběžnému jednání, ale z důvodů pracovní vytíženosti respondenta a následné zapadnutí věci nedošlo k domluvě rozhovoru.

V závislosti na vývoji oslovování škol a sběru dat byly osloveny další školy. Mezi ně patří ČVUT a UK. Ty byly osloveny také na základě výsledků předchozích analýz a kritérií výběru. Na ČVUT bylo osloveno vedení rektorátního poradenského centra. V případě UK byl osloven Mgr. Buriánek z Informačního, poradenského a sociálního centra rovněž spadající pod rektorát. Během jednání s MU došlo k útlumu komunikace s osloveným centrem a později byl osloven předseda Studentské komory Akademického senátu MU, se kterým už poté rozhovor proběhl. Rozhovor se zástupcem VŠE proběhl shodou okolností na základě užití vlastních sociálních sítí a jako doplnění náhledu z pozice senátora na problematiku. Zároveň k doplnění dalšího hlediska na věc byl osloven zaměstnanec koncepčního oddělení Odboru vysokých škol MŠMT. Zde však neproběhla žádná další komunikace.

Respondenti z akademických senátů byli vybráni pro odlišný náhled na problematiku a to převážně z pohledu rozhodovatelů a tvůrců politik, nikoli

„praktikantů“. Zároveň je výběr takového respondenta v souladu s rámcem SKCP a jeho předpokladem demokratického prostředí. Oba zástupci (VŠE i MU) byli z celoškolského AS. Informace o respondentech a jejich příslušnosti jsou shrnuty v Tabulce 3.²⁶

Tabulka 3: Informace o respondentech

Vysoká škola	Součást VŠ	Specifikace	Poznámka
VŠE	celoškolní AS		
VŠB-TUO		Centrum Slunečnice	
ČVUT	Rektorát	Centrum informačních a poradenských služeb	
UK	Rektorát	Informační, poradenské a sociální centrum	Oddělení sociálních služeb
MU	celoškolní AS	Studentská komora	Předseda studentské komory

Zdroj: Autor

Některé rozhovory byly částečnou kombinací formálního s neformálním přístupem k respondentovi. Propojení těchto přístupů navíc dovolovalo více respektovat individualitu a unikátnost respondentů. (Jirka In Pavlásek, Nosková, 2013: 108–111) Neformálnější rozhovory proběhly se zástupci akademického senátu – jeden z důvodu dřívější známosti a spolupráce, druhý na základě podobnosti výzkumníka a respondenta (oba stále studující studenti). Částečně neformální přístup vedl k přátelštějšímu a uvolněnějšímu rozhovoru.

Rozhovory s respondenty z MU a VŠB-TUO proběhly prostřednictvím internetové komunikace skrze komunikační program Skype. Zbylé tři rozhovory proběhly osobně. Dva z rozhovorů proběhly v pracovištích respondentů, třetí v cukrárně. Respondenti byli informováni o tématu výzkumu a byl jim předložen informovaný souhlas. Zástupci VŠE, VŠB-TUO a ČVUT si přáli být anonymizováni. Všichni respondenti byli poučeni a souhlasili s uvedením jejich výroků v souvislosti s vysokou školou a vnitřní institucí. V dalších charakteristikách jsou tři výše zmínění anonymizováni. Rozhovory byly nahrávány a na vyžádání mohou být nahrávky poskytnuty ve formátu mp3. Délka rozhovorů se pohybuje v rozpětí od 50 do 96 minut. Průměrně rozhovory trvaly 73 minut. Po uskutečnění rozhovoru bylo poděkováno za

²⁶ U VŠB-TUO a VŠE jsou informace o respondentech redukovány vzhledem k možnosti identifikace respondentů, kteří si přáli zůstat v anonymitě.

rozhovor a nabídnuto zaslání diplomové práce po její úspěšné obhajobě. Všichni respondenti o práci projevíli zájem. Třem respondentům, se kterými proběhl osobní rozhovor, byl za jejich čas darována drobná odměna.

K přepisu rozhovorů byl použit software Listen N Write a MAXQDA 12. Rozhovory byly doslovně přepsány a následně převedeny do formátu kompatibilním s MS Office Word.

Po důkladném pročtení textu bylo provedeno trojnásobné kódování v kategoriích, které odpovídají kategoriím scénáře rozhovoru a analytickému rámci SKCP. V prvním, otevřeném kódování, jsem se snažil co nejpodrobněji zachytit veškerá možná témata obsažená v datech ve vztahu k užitému teoretickému rámci a cílům práce. Neustále jsem přitom porovnával významy kódů a data z rozhovorů a zpřesňoval přidělené kódy. Po ukončení otevřeného kódování jsem v druhé fázi provedl druhé kódování, které mělo za cíl shlukovat podobné kategorie otevřených kódů. Ve třetím selektivním kódování z dat vystoupila hlavní témata rozhovorů, s kterými se ve výsledcích pracuje.

Analýza probíhala za pomoci softwaru ATLAS.ti a MS Office Excel. V otevřeném kódování vzniklo celkem 88 různých kódů.²⁷ Ty byly ve druhém kódování shluknuty do 18 kategorií. V poslední fázi kódování bylo vymezeno celkem 6 hlavních témat.

5.3 Reflexe a omezení výzkumu

Primárním omezením zpracovávání oficiálních dokumentů škol (DZ a VZČ) je i přes pokrytí všech českých veřejných vysokých škol fakt, že do dokumentů se nemusí dostat veškeré informace o stavu škol. Pokud tvůrce tohoto dokumentu něco opomine, případně spolupráce mezi tvůrci (např. fakultami) je nedostatečná, může snadno dojít k redukci některých důležitých skutečností. Obdobně je analýza závislá na uvedení explicitních faktů v dokumentu. Každá nejasnost a neurčitá obecnost tudíž omezuje výpovědní hodnotu. Na druhou stranu lze předpokládat, že oficiální, zákonem daný dokument pro MŠMT by neměl chyby tohoto typu obsahovat.

²⁷ Takové enormní množství různých kódů připisují 1) co největší specifičnosti a konkrétnosti kódování, 2) problematiku povahou tématu, kdy bylo nutné vést rozhovor po obecnější rovině a s respondenty, kterým problematika nebyla příliš známa a 3) z důvodu vzniku řady nových kódů s respondenty z akademických senátů. Tyto kódy byly speciálně označeny a pracovalo se s nimi jako s vlastní kategorií kódů, pokud je nebylo možné shlukovat jinak.

Problémy v zápisech jednání z akademických senátů jsou obdobné. Zápisy, ačkoli mají vzájemně velmi podobnou formu, obsahují různé kontextuální informace a různě podrobný další zápis např. k diskusi v projednávaném bodě. Tímto způsobem nebylo možné u některých škol přesněji identifikovat konkrétní změny v projednávaných bodech či jejich přesný předmět. To v důsledku omezuje možnosti analýzy projednávaných cílových populací a konkrétních opatření a politik. Výběr zkoumaných škol byl dán na základě analýzy DZ a VZČ a zápisy pokrývají jen osm škol, které měly být a byly osloveny. Tím pádem výsledky nevypovídají za celé veřejné vysoké školství v České republice, ale pouze za část vysokých škol, které se tématu věnují nadprůměrně. U škol na druhé straně tohoto „spektra“ by mohla struktura projednávaných témat i populací vypadat jinak. Na druhou stranu nutnost řešení novely zákona o vysokých školách udává akademickým senátům jasný směr řady projednávaných témat a je možné, že by se výsledky příliš nelišily.

Analýzy populací v zápisech proběhly s ohledem na přímé působení projednávaného bodu na určitou cílovou populaci. Logicky se musí těchto populací dotknout další body projednávání, zvláště větší změny vnitřních předpisů atp. Reálně bude na populaci studentů působit mnohem větší část projednávaných bodů, než je ve výsledku uvedeno. Obdobně budou některá témata působit na větší šíří populací. Jiné výsledky by mohly být získány analýzou na úrovni fakult vysokých škol. I přes nižší pravomoc působit na vysokou školu by mohla být frekvence sociálních témat a studentských populací vyšší. Zároveň jsou fakulty z institucionálního hlediska „blíže“ obyčejným studentům a tudíž by mohly mít více podnětů.

Opora výběru na základě vyšší pozornosti tématu mohla eliminovat z výsledků a určení výsledné sociální konstrukce školy, které vzhledem k nízké pozornosti tématu konstruují skupinu vzdělanostně a sociálně znevýhodněných jinak. Jinými slovy, může existovat souvislost s pozorností tématu v oficiálních dokumentech a různou sociální konstrukcí cílové populace dle jednotlivých škol. Na takových školách můžou být znevýhodnění studenti konstruováni negativně, případně silně stigmatizováni.

Příslušnost výzkumníka k cílové populaci mohla omezit spektrum vnímaných témat a zároveň zaměřit specifické příklady nástrojů během rozhovorů nějakým konkrétním směrem k subjektivně vnímaným důležitým tématům. Na druhou stranu tato příslušnost mohla umožnit větší do problematiky znevýhodnění. Obdobně mohl fakt stále ještě studujícího diplomanta zlepšit objem sesbíraných dat v rámci rozhovoru se

studentem z MU vzhledem k příslušnosti ke stejné referenční skupině a přispět ke snadnějšímu rozkrytí některých témat v rozhovorech.

Příslušnost výzkumníka k Univerzitě Karlově mohla ovlivnit výsledky některých rozhovorů se zástupci vysokých škol, kteří se mohli obávat prozrazení některých interních záležitostí a využití uvedených skutečností vůči nim, případně příslušné vysoké škole.

Výsledky pěti provedených rozhovorů nejsou zobecnitelné na veškeré zástupce vysokých škol dle poradenských center i dle senátorů.

6 Znevýhodnění studenti v oficiálních dokumentech škol

Jako oficiální dokumenty škol jsou využívány v rámci práce jejich Výroční zprávy o činnosti a Dlouhodobé záměry na období 2016—2020. Pozornost byla zaměřena hlavně na kapitoly věnované sociální tematice.

6.1 Sociální záležitosti ve výročních zprávách

Osnova Výročních zpráv o činnosti (dále jen VZČ) je dána z pokynu MŠMT, obdobně jako termín zveřejnění a jejich forma. Jedna ze 14 částí se týká sociálních záležitostí studentů a zaměstnanců. Na tuto část jsem se zaměřil primárně. Díky VZČ je možné určit hlavní témata v sociální tematice a vymežit některá pro školy důležitá opatření a nástroje do kategorií a najít v nich zveřejněné politiky, které se (ne)přímo týkají zkoumaného tématu.

Rozsah kapitoly se lišil dle školy, počtu fakult, ale i hustoty textu a případných doplňkových tabulek v textu. Jen dvě školy se odlišovaly od obvyklé struktury – UK a MU. U nich bylo obtížnější určit počet stran, který se věnuje danému tématu – některá se objevovala i v jiných kapitolách. Rozsah tématu byl od 2 až do 14 stran. Přesnější rozsah za každou školu lze vidět dále v Tabulce 4, včetně podílu kapitoly na celku VZČ.²⁸

Na základě textu je možné rozlišit tři hlavní oblasti, které se nějakým způsobem týkají pomoci znevýhodněných studentů, resp. mají možnost ovlivnit znevýhodnění studentů z rodin s nižším vzděláním.

První oblastí jsou stipendia. Většinou jsou dána a přiznávána na základě Zákona o vysokých školách. Školy však mohou mít vlastní stipendijní programy – ať už z vlastních fondů, či z veřejného financování – které v některých případech mimořádně přiznávají i na základě sociální situace. V některých případech sociální situace studenta upravuje podmínky a výši placení poplatku vyměřeného za studium.

²⁸ V potaz je brán počet stran, který je celé kapitole věnován (v rámci celé VZČ). Kvůli grafickým úpravám jednotlivých zpráv se hustota textu mezi školami liší a tak je pro větší jednotnost uvedena část v rámci VZČ příslušné školy – předpokladem je, že každá škola má víceméně stylově konzistentní zprávu, takže v rámci zprávy vyjadřuje kapitola důležitost tématu pro školu. V případě zaměření se jen na text věnovaný kapitole se liší průměr zhruba o jeden p.b.

Tabulka 4: Rozsah sociální kapitoly ve VZČ

	AMU	AVU	ČVUT	ČZU	JAMU	JU	MENDELU	MU	OU	SU	TUL	UHK	UJEP
Počet stran	4	2	9	14	3	8	6	4	3	6	5	4	3
Část VZČ	5,0%	3,6%	5,8%	10,8%	5,0%	6,8%	7,0%	4,5%	7,5%	5,6%	6,1%	10,5%	3,6%
	UK	UPa	UPOL	UTB	VFU	VŠB-TUO	VŠE	VŠCHT	VŠPJ	VŠTE	VŠUP	VUT	ZČU
Počet stran	6	8	8	6	12	9	7	4	3	3	4	4	9
Část VZČ	8,8%	6,9%	6,5%	6,1%	7,5%	8,7%	8,0%	5,4%	6,1%	7,0%	2,8%	5,6%	7,3%
Průměr počtu stran	5,9												
Průměr %	6,5%												

Zdroj: Výroční zprávy o činnosti veřejných vysokých škol, zpracování dle autora

Druhou je poradenská činnost. Ta se též liší dle škol. Některé školy mají celouniverzitní poradenská pracoviště, jiné mohou být činné na celé univerzitě, ale jsou zřízeny a vedeny jednotlivými fakultami, případně nemusí mít žádné poradenské centrum a veškerá tato činnost je zajišťována na úrovni kateder, garantů či studijního oddělení. Činnosti center zahrnují širokou škálu poradenských činností – od kariéře-profesních, přes psychologickou a osobní až po studijní a sociálně-právní záležitosti. Některé z center jsou aktivnější a pořádají vlastní semináře, workshopy apod. ať už pro informování studentů nebo pro rozvoj jejich měkkých dovedností a usnadnění přechodu na trh práce. Na některých školách se tato centra angažují okamžitě u všech nově přijímaných studentů, eventuálně jsou pro ně pořádány vstupní akce nebo soustředění. Cílem je poskytnutí informací ohledně studia a jeho lepší zvládnutí, integrace do chodu univerzity a také snaha snížit studijní neúspěšnost.

Třetí oblastí je spolupráce se středními školami a vyhledávání nadaných dětí. Řada škol pořádá soutěže pro studenty středních škol, případně přihlíží k výsledkům v těchto soutěžích během přijímání studentů. V některých případech jsou nejlepší studenti oceněni stipendiem, případně i při dosažení skvělých výsledků v přijímacích zkouškách. Některé školy přímo pořádají přípravné kurzy, jiné mentorují maturitní práce studentů a dovolují jim pracovat ve svých laboratořích atp. Řada škol také pořádá přednášky ve svých školách nebo přímo posílá studenty k přednášení na středních školách ve snaze zvýšit zájem o studium (ideálně u nadaných dětí) na jejich škole.

Lepší přehled jednotlivých oblastí a opatření lze vidět v Tabulce 5. V tabulce jsou uvedena opatření z VZČ, která jsou na vysoké škole (nebo její fakultě) v platnosti.

Tabulka 5: Opatření vysokých škol dle VZČ

	Stipendia		Poradenství				Spolupráce se SŠ		
	Mimořádné sociální	Zohlednění soc. situace při poplatcích	Celoškolní centrum	Aktivní činnost	Nepříznivá soc. situace	Vstupní info/akce	Přípravné kurzy	SŠ soutěže a olympiády	Prezentace školy na SŠ a exkurze
AMU	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✗
AVU	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
ČVUT	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ČZU	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗
JAMU	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
JU	✗	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✓	✓
MENDELU	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✗
MU	✗	✗	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓
OU	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗
SU	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✓	✓	✓
TUL	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✗
UHK	✗	✓	✓	✗	✓	✗	✗	✗	✗
UJEP	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✓	✓
UK	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗
UPa	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✓
UPOL	✓	✗	✓	✗	✗	✗	✓	✓	✓
UTB	✗	✗	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗
VFU	✗	✗	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗
VŠB-TUO	✓	✗	✓	✗	✗	✓	✓	✓	✓
VŠE	✗	✗	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✓
VŠCHT	✓	✗	✓	✓	✗	✗	✓	✗	✗
VŠPJ	✗	✗	✓	✓	✗	✗	✗	✓	✗
VŠTE	✗	✗	✓	✓	✓	✗	-	-	-
VŠUP	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗
VUT	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗
ZČU	✓	✗	✓	✗	✗	✓	✗	✓	✗

*Poznámka: VŠTE spolupracuje ale nicméně neuvádí jak

Zdroj: Výroční zprávy o činnosti veřejných vysokých škol, zpracování dle autora

Nejčastější formou pomoci studentům na vysokých školách je existence poradenského centra nezabývajícího se pouze studenty se zdravotním handicapem a působícího na celoškolní úrovni. Ve VZČ není uvedeno žádné takové poradenské centrum pouze u AMU, AVU, JAMU, a VŠUP (všechny umělecké školy). Rozvoji v posledních letech napomohl centralizovaný rozvojový projekt MŠMT Strategické plánování a

inovace v poradenství s cílem zvyšování kvality vysokoškolského poradenství v ČR. Situace v proaktivní činnosti center a organizaci seminářů, workshopů atp. je už trochu jiná, kdy aktivní činnost poradenských center existuje na 14 školách, což je pouze mírná nadpoloviční část škol. Podávání informací nebo pořádání akcí pro nastupující studenty či explicitní vyjádření pomoci studentům v nepříznivé sociální situaci rozhodně nepatří mezi obvyklé služby center. Explicitně uvádí poskytování právní poradenské činnosti sociálně znevýhodněným studentům Institut celoživotního vzdělávání na VUT.

Ve finančních nástrojích pouze část škol uvádí mimořádná sociální stipendia, často jednorázová, pro studenty ve špatné sociální (ale i rodinné) situaci. Některé z vysokých škol berou v potaz situaci studenta při vyměřování resp. (částečnému) promíjení poplatků. Specifická je finanční pomoc na VŠCHT - ze svých zdrojů škola přispívá na placení zdravotního a sociálního pojištění studentům starším 26 let. JU posuzuje finanční situaci studenta u snížení nebo promíjení poplatků za překročení studia a jasně přitom udává za cíl zabránit nedokončení studia.

Spolupráce s nižším stupněm vzdělávání, ve kterém už obvykle k selekci dochází, je v nějaké formě dle VZČ běžná u většiny vysokých škol. Se středními školami nespolupracují dle použitých kategorií AVU, JAMU, OU, UHK, UTB, VFU, VŠUP a VUT. Na VŠTE dochází také ve spolupráci, nicméně ve VZČ nebylo uvedeno jakým způsobem.

Jasně vyjádřenou snahu eliminovat rozdíly mezi různě kvalitními středními školami uvádí ve VZČ pouze VŠB-TUO. Prostřednictvím přípravných kurzů pro studenty prvního ročníku se snaží vyrovnat rozdílné úrovně znalostí absolventů ze SŠ a díky tomu snížit studijní neúspěšnost. VŠB-TUO poskytuje ještě další unikát – mobilní stipendium sociálně slabším studentům vyjíždějícím v rámci Erasmu.

Jedinou explicitní podkapitolu věnující se pomoci sociálně znevýhodněným měla pouze UK. Ta explicitně přiznává heterogenitu takové populace a považuje za důležité věnovat jí větší pozornost (včetně uchazečů o studium nebo studentů-rodíčů). Zmíněno je také zapůjčování elektroniky a techniky takto znevýhodněným studentům. Podobnou službu nabízí i ČZU.

Největší počet účinných nástrojů a aktivit splňují ČVUT a ČZU v celkem sedmi kategoriích a dalších pět škol splňuje šest kategorií. Patrně nejhůře jsou na tom umělecké školy.

Z VZČ vyplývá, že řada škol v problematice sociálního znevýhodnění již některá opatření v platnosti má. Jde však většinou pouze o nepřímo působící nástroje na

vzdělanostně znevýhodněné studenty. Jen několik škol se ve svých zprávách věnovalo explicitně sociálně znevýhodněným. Jedinou podkapitolu na toto téma měla jen UK. Studentům, kteří pocházejí z rodiny s nižším vzděláním (případně skupině first generation student) není jinak v žádné Výroční zprávě poskytnut prostor. A ačkoli má vzdělání souvislost se společenským statutem, české vysoké školství se v problematice přístupu sociálně znevýhodněných věnuje spíše statusovému (finančnímu) znevýhodnění než znevýhodnění na základě vzdělání a (ne)zkušenosti s vysokou školou v rodině.

6.2 Dlouhodobé záměry vysokých škol na roky 2016–2020

Východiskem výběru dokumentu je předpoklad, že důležité změny, opatření a zaměření se na sociální oblast v souvislosti s rozvojem školy se v něm bude reflektovat postoj školy obdobně jako VZČ. DZ vychází nejčastěji z ministerského DZ. Ministerstvo zároveň dle odstavce b) § 21 Zákona o vysokých škol určuje jeho formu a termín projednávání/vypracování.

6.2.1 Dlouhodobý záměr Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro oblast vysokých škol na období 2016–2020

Nejrelevantnější kapitolou zahrnující sociální oblast a přístup ke vzdělávání je v „Prioritní cíl: Diverzita a dostupnost“.

V kapitole je explicitně uvedena finanční podpora znevýhodněným studentům. Mělo by dojít k vyhodnocení stipendijních systémů a jejich aktualizaci směrem k většímu přístupu k VŠ vzdělání studentů, kteří by si ho nemohli kvůli financím dovolit. Nelze však z textu určit, kdo má provést vyhodnocení. Zároveň mají být náklady na podporu přístupu specifických skupin studentů kompenzovány ze státního rozpočtu. Ve skupinách znevýhodněných jsou zahrnuti studenti s nižším socio-ekonomickým statutem, ale i rodiče s dětmi, minority či studenti se zdravotními obtížemi. Obdobně mají být finančně podporovány projekty zaměřené na jejich vzdělávání, včetně vyrovnávacích kurzů pro uchazeče ze sociálně vyloučených komunit.

Dále je v kapitole obsaženo zahrnutí požadavků na poradenství a podporu specifických skupin studentů do standardů pro získání institucionální akreditace. Součástí má být zkoumání a odstraňování sociálních a jiných bariér v přístupu ke studiu. Navíc je určena povinnost vysokých škol zabývat se studijní neúspěšností.

Z hlediska informačního má dojít k zavedení systematického monitoringu přístupu ke studiu a průchodu jím. Má dojít k posílení a využitelnosti dat o přístupu k VŠ vzdělání, ale průchodu studiem, mobility či uplatnění absolventů. Systém by měl integrovat informace o studentovi od střední školy po trh práce a vytvořit tak možnost identifikace příčin a řešení různých studijních problémů. Není však uvedeno, kdo takový systém má vytvářet. Má však „integrovat informace z různých zdrojů“.

DZ v neposlední řadě zmiňuje i další opatření. Mezi těmi jsou vyhodnocení a zvýšení kvality neprezenčních forem studia (není uvedeno kým), dále identifikace příčin rostoucí studijní neúspěšnosti a navržení případných opatření ke zvýšení úspěšnosti bez poklesu kvality ve spolupráci MŠMT s vysokými školami. Vysoké školy mají systematicky spolupracovat s nižšími stupni vzdělávání a tím pomoci žákům z nižších stupňů lépe se připravit na studium na vysoké škole. V neposlední řadě má být přijato doporučení pro uznávání výsledků předchozího učení.

Ministerstvo ve svém záměru uvádí i několik doporučení pro vysoké školy. Ty se týkají v podstatě již zmíněných věcí. Jde o vyhodnocování přístupu jednotlivých znevýhodněných skupin, poskytování kvalitní poradenské služby (v různých otázkách, včetně sociálních), jež má pomoci snížit studijní neúspěšnost, zlepšení uplatnitelnosti atp. Dále doporučení vyhledávat a rozvíjet individuální nadání studentů. Na závěr ministerstvo doporučuje rozvíjet systémy elektronických studijních opor a využít jejich potenciálu pro vzdělávání specifických skupin studentů.

Mezi indikátory prioritního cíle je zařazeno:

- a) Podíl studentů se specifickými potřebami se bude blížit podílu mezi maturanty
- b) Podíl absolventů bakalářských studijních programů, u nichž ani jeden z rodičů nemá VŠ vzdělání, se bude blížit podílu mezi maturanty v roce 2017
- c) Všechny veřejné vysoké školy a alespoň 50 % soukromých VŠ bude nabízet kurzy celoživotního vzdělávání
- d) Alespoň 60 % bakalářských studií zahájených v roce 2015 bude ukončeno úspěšně před uplynutím standardní doby studia navýšené o jeden rok
- e) Podíl osob s VŠ vzděláním ve věku 30–34 let dosáhne alespoň 35 %

Při vztažení dlouhodobého záměru na téma práce lze vyvodit jeden jasný závěr – MŠMT věnuje pozornost studentům, jejichž rodiče nedosáhli vyššího vzdělání v podobě jednoho z indikátorů. To poukazuje na snahu vyvážení vzdělanostní struktury rodičů maturantů a absolventů bakalářských programů. Ve zbytku dokumentu však není jakýmkoli způsobem vzdělanostně znevýhodněná populace (nebo populace znevýhodněná dle vzdělání rodičů) zmíněna. Na druhou stranu MŠMT plánuje finanční podporu pro školy, které se věnují znevýhodněným skupinám studentů. Ministerstvo deklaruje snahu zvýšit přístup ke studiu prostřednictvím rozšíření přípravných kurzů a větší spolupráci s nižšími stupni vzdělávání (a usnadnit tak přechod na vysokou školu). Systematický monitoring by měl pomoci dále podpořit rozhodování na základě dat a zefektivnit celý vysokoškolský systém. Lze zároveň říci, že MŠMT věnuje relativně velkou pozornost snižování studijní neúspěšnosti na studijních školách.

Další otázkou je však implementace ministerského DZ v záměrech jednotlivých vysokých škol. Tomu se věnuje následující podkapitola.

6.2.2 Dlouhodobé záměry vysokých škol

Oproti VZČ dlouhodobé záměry škol tak striktně nekopírují ministerský dokument. Řada škol však vychází obsahově (a někdy prakticky doslovným textem) z ministerského DZ. Kapitola týkající se přístupu ke studiu se opět obvykle limituje na jeden z prioritních cílů (Diverzita a dostupnost), případně se obsahově překrývá s kvalitou vzdělávání.

Oproti VZČ, kde byla struktura stejná u 24 škol, kopíruje strukturu ministerského DZ pouze 10 škol. Analýza byla proto o něco složitější.

Z hlediska opatření vůči znevýhodněným studentům školy nejčastěji cílí na studenty se specifickými vzdělávacími potřebami a socioekonomicky znevýhodněné (zřídka i jinak – např. etnicky, kulturně). Řada škol se však otevřeně hlásí k rovnému přístupu ke vzdělání bez ohledu na socioekonomický status či jiná znevýhodnění.

Přímo znevýhodnění na základě dosaženého vzdělání rodičů se věnovala pouze ZČU. Ta je zmiňuje přímo v indikátorech, které jsou totožné s ministerským DZ – tedy dorovnání podílu absolventů bakalářských studií, jejichž rodiče nemají vysokoškolské vzdělání, na úroveň podílu mezi maturanty. Přesnější stav a výsledek analýzy dlouhodobých záměrů vzhledem k tématu lze vidět v Tabulce 6. Lepší přehled vzhledem k nástrojům plánovaným a/nebo používaným (podobně jako Tabulka 5) dle DZ je uveden v Příloze.

Tabulka 6: Analýza DZ 2016–2020

	Deklarace rovných příležitostí	Odstraňování bariér	Podpora znevýhodněných	Nástroj	Indikátor
AMU	✓	✗	✓	✓	✓
AVU	✓	✗	✓	✓	✗
ČVUT	✓	✓	✓	✓	✗
ČZU	✓	✗	✓	✓	✓
JAMU	✓	✗	✓	✓	✗
JU	✗	✗	✗	✗	✓
MENDELU	✓	✓	✓	✓	✓
MU	✓	✓	✓	✓	✓
OU	✓	✗	✓	✓	✓
SU	✗	✓	✗	✗	✓
TUL	✓	✓	✓	✓	✗
UHK	✗	✗	✗	✗	✗
UJEP	✓	✓	✓	✓	✗
UK	✓	✗	✓	✓	✓
UPa	✓	✓	✓	✓	✓
UPOL	✓	✗	✓	✓	✓
UTB	✓	✗	✗	✓	✗
VFU	✓	✓	✓	✓	✗
VŠB-TUO	✓	✗	✓	✓	✓
VŠE	✓	✗	✓	✓	✓
VŠCHT	✓	✗	✗	✗	✗
VŠPJ	✓	✗	✓	✓	✗
VŠTE	✓	✗	✗	✓	✓
VŠUP	✗	✗	✗	✗	✗
VUT	✓	✗	✓	✓	✗
ZČU*	✓	✓	✓	✓	✓

*Pozn.: Jediná použila indikátor vzdělání rodičů absolventů jako MŠMT (viz 6.2.1)

Zdroj: Dlouhodobé záměry veřejných vysokých škol, zpracování dle autora

Jedinou vysokou školou, která ve svých prioritních cílech uvádí snížení nerovností ve vzdělávání, je Mendelova univerzita v Brně (MENDELU). Deklaruje reálnou podporu studentů specifických skupin – od zdravotně znevýhodněných přes studenty s nižším socioekonomickým statusem až po minority. Přímou uvádí indikátory, které snížení nerovnosti mají přispět – informační kampaně, počet podpořených studentů, počet diagnostických nástrojů. Indikátory jsou nicméně spíše nepřímého rázu a vůbec neřeší, zda se nějak změnil/zlepšil stav studentů.

O odstraňování bariér ve vzdělávání se jasně zmiňuje zhruba třetina škol (9) a hodlá tyto bariéry odstraňovat. Často jde o formální a obecná tvrzení vyjádřená explicitně, jako je „odstranit zjevné i skryté bariéry“, případně také „sociální překážky“. Kategorie tak poukazuje na fakt, že i když se většina škol hlásí k rovnému přístupu ke vzdělávání, ve své koncepční práci explicitně s vyrovnáváním a odstraňováním bariér příliš nepočítá. Na druhou stranu již mají řadu nepřímých nástrojů, které tomu napomáhají.

K inkluzi, integraci a podpoře sounáležitosti studentů se v DZ hlásí osm škol (MU, ČZU, UJEP, VFU, VŠB-TUO, VŠE, VŠTE, ZČU). Ačkoli jde o široký pojem, deklarace k hodnotám integrace a podpoře sounáležitosti může napomoci k podpoře koncepční činnosti a tvorbě nových nástrojů. Čtyři z osmi těchto škol jsou dle celkového skóru (viz kapitola 5.1) věnování se tématu jedny z nejlepších. Všechny tyto školy navíc mají nástroje, které nějakým způsobem cílí na skupiny znevýhodněných studentů. Jde mimo jiné o klasická stipendia, vyrovnávací kurzy a poradenství.

VŠE jako jediná v rámci DZ chce nabízet speciální stipendium pro sociálně znevýhodněné studenty za účelem mobility. Zároveň také jako jediná píše o seznamovacích kurzech pro studenty prvních ročníků, přičemž účast zároveň uvádí mezi indikátory. Spoluprací se středními školami chce ulehčit studentům přechod na vysokou školu. Také ke studentům se specifickými vzdělávacími potřebami je VŠE vstřícná. Celkově je tato kapitola u VŠE relativně rozsáhlá a rozsahem stránek odpovídá ostatním kapitolám. Integrace v prvním ročníku prostřednictvím seznamovacího kurzu může napomáhat zapadnutí znevýhodněných studentů do prostředí vysoké školy a na-pomoci odbourávání rozdílů. Ostatně jak uvádí Wildhagen (2015), opatření na jí studované škole mělo zahrnuto i tento aspekt.

Pro vyrovnávání úrovně znalostí uchazečů ze středních škol (vyrovnávání vstupních znalostí) pořádá řada škol přípravné kurzy – a to přímo za účelem vyrovnání a případně snížení studijní neúspěšnosti. V DZ je rozvoj přípravných kurzů u několika škol obsažen. Mezi tyto školy patří TUL, MU, VFU, ČVUT. Kurzy pořádají i další školy (VŠTE, UHK, AMU...), nicméně ty už neuvádějí za cíl snížení rozdílu vstupních znalostí, případně snížení studijní neúspěšnosti.

AVU plánuje sledovat sociální situaci studentů a případně řešit ubytování pro mimopražské studenty. Podobný záměr má i VFU.

MU se v DZ explicitně hlásí ke zvyšování sociální mobility a vyrovnáváním rozdílů při vstupu na univerzitu a patří ke čtyřem školám (společně s MENDELU, UPa,

ZČU), která splňují všechny body. Oproti zbylým třem však zmiňuje řadu konkrétních nástrojů a opatření přímo v souvislosti s explicitním rovným přístupem ke studiu (přípravné kurzy, adaptačně-jazykové...) a vyrovnáváním studijních příležitostí.

Nejmenší pozornost věnují sociální tematice z hlediska obsahu v Dlouhodobém záměru tří školy. UHK řeší jen studenty se zdravotním znevýhodněním. Dále VŠCHT, u níž se v DZ téma znevýhodněných a dostupnosti nevyskytuje a možné nástroje jsou omezeny jen na spolupráci se SŠ a hledání vhodných uchazečů. Obdobně VŠUP, jež také nemá v záměru sociální tematiku a naopak se hlásí k vysoké výběrovosti studentů.

Obdobně jako ve VZČ ani v dlouhodobých záměrech není příliš zdůrazněno vyrovnávání studijních příležitostí. Omezuje se v lepším případě jen na socioekonomický status student. Pouze jedna škola (ZČU) vypsalala indikátor dosaženého vzdělání u absolventů bakalářského studia obdobně, jako je v ministerském dlouhodobém záměru. Pro konkrétní skupinu znevýhodněných studentů na základě vzdělání rodičů v našem vysokém školství není věnován prostor ani v plánech rozvoje vysokých škol v následujících letech. Ve strategických plánech škol se s kulturním aspektem statusu (tedy vzděláním rodiny studenta) nepracuje. Z hlediska tématu práce je pak zjištěná absence aspektu vzdělání rodičů u sociální tematiky studentů v DZ vysokých škol. Ačkoli ministerský dlouhodobý záměr s takovým indikátorem počítá, z vysokých škol ho použila jen jedna. Tento aspekt pak v sociální tematice naprosto zaniká a je převážně zaměřen na ekonomický aspekt studentova původu.

Na druhou stranu je téma socioekonomického znevýhodnění vesměs obsaženo u většiny škol, stejně jako deklarace rovnosti studijních příležitostí. Školy mají a rozvíjejí nástroje, které mohou (nepřímo) problematiku řešit či zmírňovat, byť často za účelem snížení studijní neúspěšnosti. Od té však podpora znevýhodněných studentů nelze úplně oddělit. Na druhou stranu se však ví, že znevýhodnění studenti existují a že si pomoc zaslouží, případně jsou oprávněni nějakou získat.

Vzhledem k výsledkům této analýzy a faktické neexistenci vzdělanostně znevýhodněné populace v dokumentech se budu v následujících oddílech zabývat také obecněji sociálně znevýhodněnými studenty za účelem vymezení vzdělanostně znevýhodněných.

7 Zápisy z jednání akademických senátů

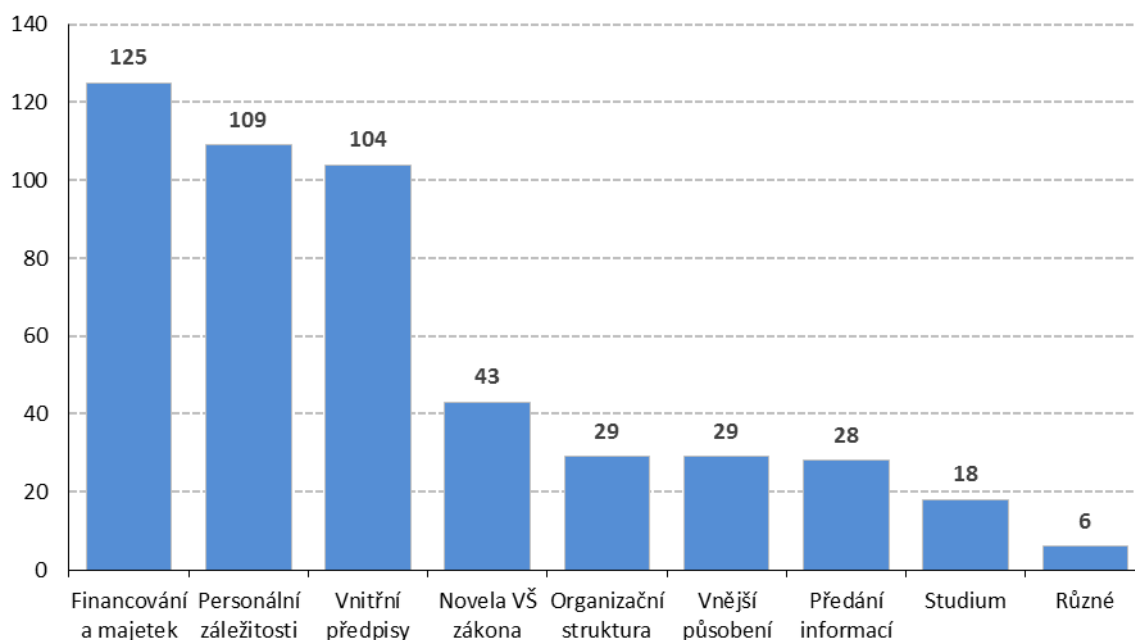
Analýza ze zápisů akademických senátů vybraných škol byla provedena za účelem ověření závažnosti tématu a jeho důležitosti mezi vrcholnými zástupci univerzit. Dalším cílem byla identifikace projednávaných cílových skupin tvůrci politik v souladu s teoretickým rámcem SKCP. Analýza projednávaných témat přináší vhled do diskutovaných témat na úrovni akademického senátu. V návaznosti na tematickou analýzu zasedání by měla vyplynout závažnost tématu (sociálního) znevýhodnění studentů na úrovni akademických senátů vysokých škol. Akademický senát je přitom formou demokratického prostředí, které se u použití rámce SKCP víceméně předpokládá.

7.1 Témata bodů jednání akademických senátů

Výsledek analýzy bodů ze zápisů jednání akademického senátu vybraných škol lze pozorovat na Grafu 5, kde jsou témata rozdělena do několika hlavních finálních kategorií. Zcela dle očekávání se na prvních místech umístila témata, která jsou přímo ve spojitosti s hospodařením univerzity, jejími personálními záležitostmi a právním statutem včetně různých vnitřních předpisů. Tyto tři hlavní témata přes dvě třetiny (68,8 %) všech projednávaných témat.

Relativně velkým tématem byla novela vysokoškolského zákona. Ta se samozřejmě promítá i v prvních třech hlavních tématech. Z hlediska určování kategorie šlo o přímé reference či souvislosti (pokud byly vyjádřeny) s novelou. Řada škol však měnila vnitřní předpisy v souladu s novelou, nicméně v zápisu zasedání souvislost nikterak zmíněna nebyla.

Graf 5: Témata zasedání AS

Zdroj: Autor

Financování a majetek se týkal nejen nakládání s majetkem a financování různých částí VŠ, ale i rozpočtových témat a metodiky přidělování financí. S ohledem na studenty šlo o změnu v rozpočtu a příspěvku na činnost studentských spolků. V personálních záležitostech jsou zahrnuty nejen záležitosti týkající se výběru personálu a personální politiky, ale i obsazování komisí a rad a obsazování mandátů či jmenování na jednotlivé pozice. Vnitřní předpisy zahrnují projednávání dokumentů školy, změnu pravidel a řádů školy. V organizační struktuře jsou zahrnuté změny týkající se struktury vysokých škol (často ukotveno i ve vnitřních předpisech) a harmonogramy. Vnější působení zahrnuje působení na jiné aktéry a vně školy. Mezi vnější aktéry nejčastěji patřila Rada vysokých škol. Předání informace obsahuje výsledky zpráva a hodnocení, vystoupení aktérů a informování akademického senátu. V kategorii studia se objevuje studijní řád a přijímací řízení.

Samozřejmě je otázkou, do jaké míry by při absenci novely a nutnosti projednávání nových vnitřních předpisů byla změněna struktura projednávaných témat. Vzhledem k platnosti novely k 1. 9. 2016 měly veřejné vysoké školy rok na implementaci novely do svých vnitřních předpisů a statutů pod hrozbou sankcí ze strany MŠMT. Nutnost pracovat na nových vnitřních předpisech a následně je projednávat a odsouhlasit mohla strukturu témat vychýlit. Výskyt témat v absolutních četnostech dle škol je uveden v tabulce v Příloze.

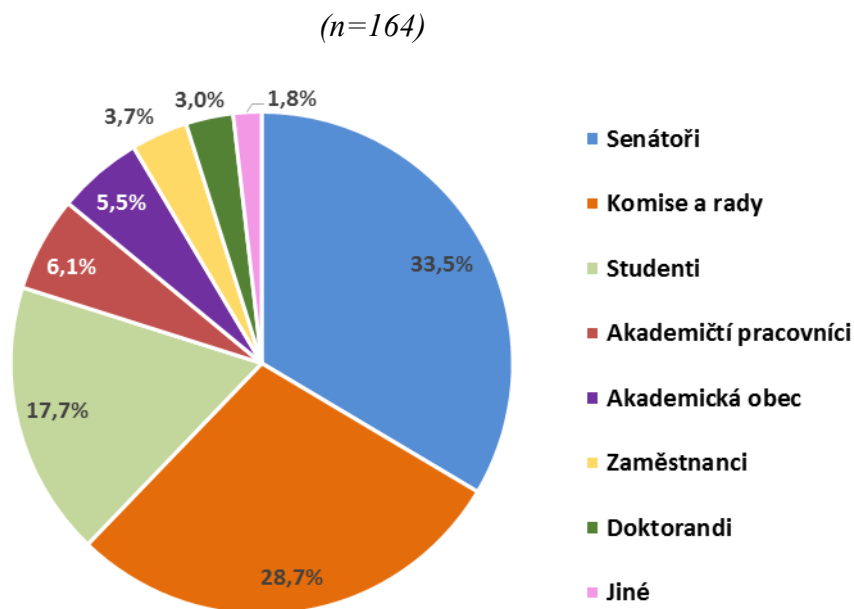
Celoškolní akademické senáty řeší v drtivé většině záležitosti týkající se chodu vysoké školy a interních záležitostí. Ačkoli se řada těchto témat studentů ve výsledku dotkne, ať už změnou financování či vnitřních předpisů, samotní studenti nebo situace této cílové populace příliš často předmětem projednávání není.

7.2 Cílové populace v zápisech akademických senátů

K vytvoření lepšího obrazu cílových populací v projednávaných tématech byly analyzovány cílové populace jednotlivých témat (viz výše) a to jak za všechny hlavní body projednávání, tak za body v kategorii Různé.

V hlavních bodech projednávání bylo identifikováno celkem 164 bodů s cílem působení na nějakou cílovou populaci. Ze všech projednávaných témat šlo celkem o třetinu (33,4 %) bodů. Největší část z cílových populací tvoří skupina Senátorů (55), druhou největší jsou Komise a rady (47). Na třetím místě se umístili Studenti (29). Dále už jde o menší skupiny: Akademičtí pracovníci (10), Akademická obec jako celek (9), Zaměstnanci (6), Doktorandi (5) a skupina Jiné, která zahrnuje zbytek jednotlivostí (3). Vizualizaci podílů jednotlivých cílových skupin v celku lze vidět na Grafu 6.

Graf 6: Rozložení cílových populací v hlavních tématech

Zdroj: Autor

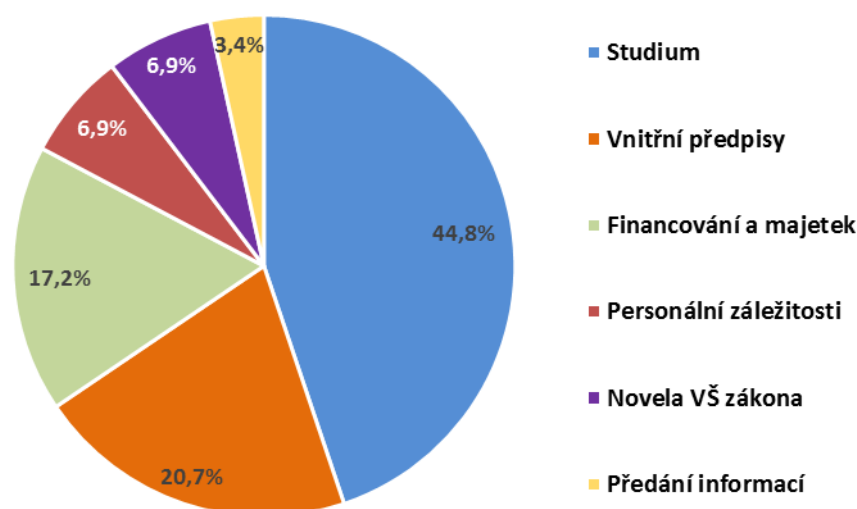
Pro cíle a téma práce je nejrelevantnější populace studentů. Tato kategorie proto byla prozkoumaná hlouběji. Ze všech populací tvoří studenti 17,7 % v hlavních bodech

projednávání. Celkový podíl studentů ze všech projednávaných hlavních bodů, které působí na cílovou populaci studentů je pouhých 5,9 % (tj. 29 z 491 bodů).

Vzhledem k předchozímu kódování témat dle předmětu bylo možné zjistit, čeho se body projednávání působící na tuto cílovou populaci týkají. Největší část těchto témat tvoří Studium (13). Dále jde o Vnitřní předpisy (6), Financování a majetek (5), Personální záležitosti (2), Novela VŠ zákona (2) a Předání informací (1). Na Grafu 7 lze vidět relativní rozdělení těchto kategorií.

Graf 7: Body projednávání dle předmětu s působností na populaci studentů

(n=29)

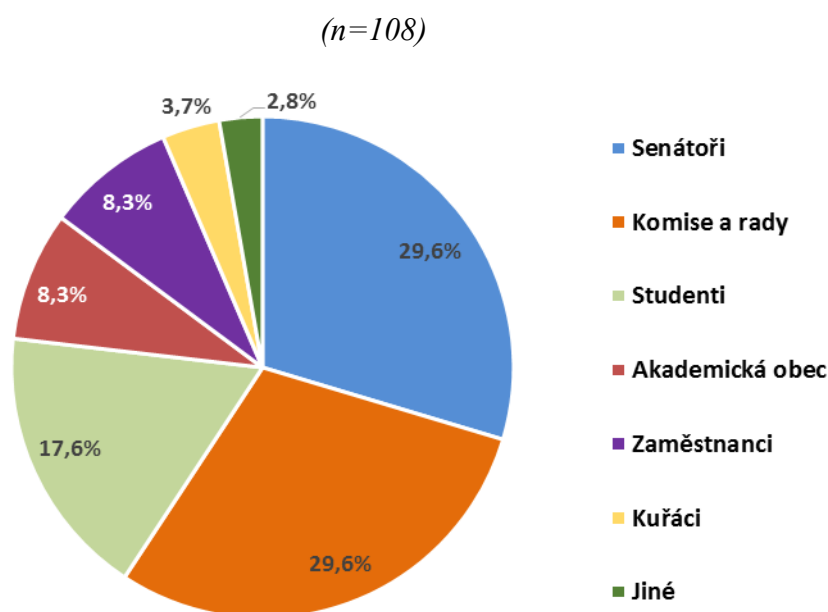
Zdroj: Autor

Tyto body zahrnují převážně počty studentů a přijímací řízení, poplatky, stipendijní řád či jednání se studentskými uniemi. Pokud jde o znevýhodněné studenty, nebyla nalezena žádná explicitní zmínka o této skupině. Přesto některé body lze považovat za témata, která se takových studentů mohou dotknout. Jde o poplatky, stipendia, ale i ubytování. Bohužel z této analýzy nebylo možné určit, zda jde z hlediska SKCP o benefity či břemena, tedy jakým směrem se na cílovou populaci má působit. To je dáno zejména projednáváním jednotlivých bodů bez uvedení konkrétních změn nebo kontextu v zápise z jednání. Často navíc šlo o velmi obecné kategorie, resp. témata (např. stipendijní řád, zkušební řád, rozdělení rozpočtu aj.). Nicméně našly se i výjimky, mezi které lze zařadit např. bezbariérovost budov (cílová populace však nejsou pouze studenti). Dalším problémem z hlediska určování benefitů/břemen byl fakt, že působení

na jiné populace byla menšinová část projednávaných bodů. Řada bodů je zase ze své podstaty neutrální téma, zvláště pokud jde o předání informací nebo volby.

K doplnění a s předpokladem marginalizace dle tématu znevýhodněných studentů dle předchozích analýz jsem obdobným způsobem analyzoval také bod Různé, který se v zápisech vedle hlavních bodů vyskytoval (viz výše). Populace se zde mírně liší. Z celkem 344 bodů se 108 týkalo působení na cílovou populaci, což činí 31,4 % všech témat. Pořadí hlavních skupin se zde také prakticky nemění. První shodně Senátoři (32) a Komise a rady (32). Následují Studenti (19), Akademická obec jako celek (9) a Zaměstnanci (9). Mezi poslední patří Kuřáci (4) a jednotlivosti v kategorii Jiné (3). Vizualizaci relativního rozdělení lze vidět na Grafu 8.

Graf 8: Cílové populace v bodu projednávání Různé

Zdroj: Autor

Výsledek je velmi podobný výsledku analýzy bodů v hlavních bode projednávání. V Různé činí podíl studentů mezi cílovými populacemi 17,6 %. Velmi podobná je také celková četnost v celku všech témat. Působení na skupinu studentů tvoří celkem 5,5 % ze všech identifikovaných bodů. Výsledky kategorií Různé jsou s hlavními body projednávání u této skupiny veskrze velmi podobné.

Témata opět pokrývala škálu poplatků, studia nebo studentských unií a spolků. Vyskytlo se mimo jiné např. zajištění jazykové výuky, vyhlašování cen či ankety.

Z hlediska znevýhodnění studentů se v této části vyskytl vznik co-workingového centra pro studenty zahrnující poradenskou a informační činnost. Objevilo se téma možného čerpání dotací na stravování studentů (což lze považovat za benefit) či konání vstupní seznamovací akce pro studenty prvního ročníku. Zdravotního znevýhodnění se týkalo téma bezbariérovosti Karolina, nicméně do cílové populace zde nespádají pouze studenti, ale spíše obecně zdravotně znevýhodnění. Žádný bod se netýkal přímo skupiny vzdělanostně či sociálně znevýhodněných studentů.

Často se v zápisech objevovalo téma studentských komor akademických senátů a jejich činnosti a jednání. V rámci SKCP lze tyto studenty považovat za organizované a s mocí měnit designy politik. Zástupci studentů velmi často (nepřekvapivě) hájili zájmy studentů a snažili se o zlepšení jejich podmínek. Studentská komora je však zástupce obecné skupiny studentů, nikoli pouze některé ze znevýhodněných.

8 Identifikované cílové populace

Se zástupci celoškolských akademických senátů byly provedeny dva rozhovory (MU a VŠE). Zbylé tři proběhly se zástupci poradenských center (ČVUT, UK, VŠB-TUO). Uvedené výroky jsou vztahovány vždy k respondentovi a/nebo jeho pracovní pozici ve spojení s příslušnou vysokou školou a institucí působnosti.

V rámci rozhovorů byla identifikována řada populací. Z hlediska tématu práce mě nejvíce zajímala populace vzdělanostně znevýhodněných, nicméně po analýze VZČ a DZ se dalo očekávat, že povědomí o této populaci bude spíše nižší a přístup k relevantním datům problematický. Přesto téma bylo možné v datech rozlišit, převážně díky rozhovoru s Mgr. Pavlem Buriánkem z IPSC UK.

Nejobecnější populaci znevýhodněných studentů lze označit široce jako „znevýhodnění studenti“. Tato populace zahrnuje všechna možná znevýhodnění studentů, která si lze (v kontextu studia na vysoké škole) představit. Jde o jakousi „nadpopulaci“, z které se vymezují další, specifičtější znevýhodněné populace. Tuto populaci lze dále rozdělit na dvě větší skupiny. Hlavní rozdělení znevýhodněné populace je na skupiny sociálně (resp. socioekonomicky) znevýhodněné a na skupiny zdravotně znevýhodněných studentů. Do skupiny sociálně znevýhodněných patří např. etnika, rodiče, studenti z nízkopříjmových rodin a vzdělanostně znevýhodnění. Rozdělení lze vidět na Schématu 1.

Schéma 1: Rozlišení znevýhodněné populace

Zdroj: Autor

„No tak za prvé to vždycky evokuje zdravotně znevýhodněné, sociálně znevýhodněné“

Senátor KAP AS, VŠE

„Každopádně je to kromě teda těch zdravotních problémů a s tím souvisejících těch specifických nároků nebo potřeb, co tak to může být třeba i ekonomická situace toho studenta. Nebo nějaký statut ten sociální.“

Zaměstnanec poradenského centra, VŠB-TUO

Kromě zdravotně znevýhodněných se však pohled na charakteristiku sociálně znevýhodněných skupin relativně liší. Přestože jde u obou skupin o faktory, které jednotlivec v rámci svých vlastních sil velmi těžko ovlivní, konstruování je problematické hlavně u skupiny sociálně znevýhodněných. Tuto skupinu je nesnadné přímo a přesně definovat, neboť zahrnuje řadu různých typů znevýhodnění.

Kategorie zdravotně a sociálně znevýhodněných populací lze oproti tomu rozlišovat snadněji. Důležitý rozdíl spočívá ve viditelnosti a evidentnosti daného znevýhodnění. Zatímco u zdravotně znevýhodněného lze znevýhodnění často poznat na první pohled nebo jinak snadno odvodit, u sociálně znevýhodněných tato prvotní identifikace a charakteristika populace neplatí.

„Tak je to samozřejmě jo, to zdravotní znevýhodnění vždycky bude jako... jako takový viditelnější, hmatatelnější a jasněji definovatelnější že jo ten člověk. Že prostě přijde člověk, kterej je na vozíku a prostě má problémy s motorikou, tak víme, že prostě potřebuje se dostat do té učebny, potřebuje nějakýho asistenta třeba, který ho tam odveze, který mu bude zapisovat poznámky. Dá se to jako docela dobře... dobře jakoby definovat oproti těm sociálně znevýhodněnejm, kdy jako toho člověka nepoznáte.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Charakteristiky znevýhodněných studentů se logicky velmi často překrývají se sociálně znevýhodněnými a to v populaci zdravotně znevýhodněných. Kromě zdravotního znevýhodnění zahrnuje konstrukce znevýhodněného studenta (špatnou) finanční situaci, rodinné zázemí a vztahy v rodině a nízkou podporu ze strany rodiny, špatný psychický stav či mimořádně nepříznivé životní osudy.

„To pracujeme jako... sem opravdu přichází, sem nepřichází ty úspěšní a z těch dobřejch rodin, že jo, ale sem chodí teda ty, který maj leckdy jako velmi těžký osudy. Těžký jako rodinný zázemí.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„No, já myslím že určitě hodně dělá jakoby nějaký to rodinný zázemí a ta podpora jakoby od té rodiny, ať už jakoby finanční nebo jako nějak psychická a tak, že to je jako asi jeden ze základních jako věcí.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Činnost podpůrných center a opatření se přitom zaměřuje často na tuto skupinu „obecně znevýhodněných“ vzhledem k jejich překrytí. Tu lze označit za „cílovou populaci“, byť je pomoc v podstatě nabízena všem studentům bez rozdílů. Samozřejmě záleží na povaze centra – v případě CIPS ČVUT centrum pomáhá oběma typům znevýhodnění, ale i studentům bez znevýhodnění. Jinak má ČVUT vlastní středisko ELSA přímo pro zdravotně znevýhodněné. Jako cílová skupina CIPS zde však byli vymezení slabí studenti.

„No, tak cílovka samozřejmě jsou ty slabí studenti, že jo. Vždycky jako jsme zaměřený právě ... jako nejsme zaměřený na ty úspěšný jako tady ty superkluky, který pracujou, výborně studujou a tak. Takže my jsme zaměřený na ty co maj nějaký jako... no, handicap je silný slovo, ale ... maj slabší zázemí rodinný, studijně třeba jsou slabší. Prostě nejsou to takový ty výkonostní typy.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„A tím se zabýváme ve všech těch seminářích a ty naše akce jsou tak zaměřený. Takže je to na ty slabší. Jak sociálně, tak i nějak fyzicky a já nevím, mentálně, jo. Prostě na ty.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

V hlavní cílové populaci byly mezi institucemi respondentů rozdíly. Zatímco zaměření ČVUT odpovídá více obecně znevýhodněné skupině studentů ale mířící spíše k sociálnímu typu znevýhodnění, IPSC UK pokrývá oba typy populací.²⁹ Na VŠB-TUO šlo o poradenské centrum zaměřené na pomoc zdravotně znevýhodněným.

²⁹ Mgr. Buriánek se zabýval konkrétně sociálně znevýhodněnými. V rámci odpovídající části IPSC jsou také zdravotně znevýhodnění.

8.1 Zdravotně znevýhodnění

Ačkoli zdravotně znevýhodnění nejsou primární populací a tématem práce, díky jistému překryvu se sociálně znevýhodněním se rozhovory dotkly i této populace. Ve všech školách, ve kterých byl proveden rozhovor, mají celouniverzitně působící poradenské centrum věnující se zdravotně znevýhodněné populaci.

Prvotní rozdíl oproti skupině sociálně znevýhodněných spočívá už v samotném vymezení populace. U zdravotně znevýhodněných jde v zásadě o objektivní, viditelné a snadněji představitelné znevýhodnění. Takto „viditelné“ znevýhodnění usnadňuje identifikaci populace. Identifikace cílové populace může probíhat už během přijímacího řízení, kdy lze na přihlášce zaškrtnout, zda jde o zdravotně znevýhodněného. Následně už probíhá komunikace s příslušným centrem. Případně probíhá dobrovolná identifikace, kdy se studenti musí přihlásit sami.

„Ale jak je teda to středisko ELSA, tak ty vyloženě už na přihlášce mají studenti, že jestli maj, můžou, maj tam že tady je teda tadle ELSA a jestli maj nějaký handicap, tak se tam můžou jako zaškrtnout na tý přihlášce a kolegyně dostává jako seznám těch studentů, který jako si zaškrtili, že teda maj nějaký handicap a ona je pak myslím oslovuje a vlastně je registruje, oni se můžou registrovat u ní, takže už je to takhle, že by ty by opravdu neměli jako nějak tím sítím nějak propadnout, jo.“

Zaměstnanec ČVUT CIPS

„...že když má student problém, tak hlavně to řeší se svojí studijní referentkou a když z něho vypadne, že má ten dlouhodobější zdravotní problém, tak ho pošlou za mnou a já už se s ním domluvím, jestli má zájem s námi spolupracovat nebo ne a jak by ta forma spolupráce vypadala...“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Problémy zdravotně znevýhodněných jsou kromě motorických schopností a pohybu také sociální povahy, zvláště pokud jde o integraci mezi běžné studenty či komunikaci s pedagogy nebo jiným personálem školy. Zároveň se někteří potýkají s problémy nedostatečné motivace ke studiu a psychickém nesrovnání se se svým zdravotním stavem. Důležitá je proto pro ně přístupnost školy a jejich pohyblivost a aktuální zdravotní stav. Jako východiska ke stírání bariér jsou vnímána nejen individuální (např. psychická) podpora znevýhodněného, ale také šíření osvěty a povědomí o

významu znevýhodnění. Na VŠB-TUO za tímto účelem fungují speciální kurzy pro běžné studenty, ve kterých se s problematikou zdravotního znevýhodnění seznamují.

„Nejlepší způsob integrace je hlavně ta informovanost si myslím, těch spolužáků, vlastně pedagogů, kantorů, ale třeba i tak těch studentů, protože oni někteří fakt mají třeba takový špatný pocit, třeba co máme studenta, ten měl úraz a ten apriori odmítá, že by šel do výuky. On může mít na bezbariérové budově výuku a on ne, on řekne oni se na mě divně dívají, já tam nechci. A třeba oni se divně nedívají, oni se podívají, protože to ... neviděli, mají poprvé studenta takového na vozíčku třeba ve skupině, tak se podívají, každý se se podívá, ale on to, on nechce.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Spektrum poskytované podpory je široké. Od asistenčních služeb přes služby poradenské a informační, individuální studijní plány, úpravu studijních materiálů po individualizaci přijímacích zkoušek a zprostředkovatelské služeb. Přičemž je vnímána jakási „automatizace“ rozvoje bezbariérovosti a obecně povědomí v aktivitách univerzity týkajících se zdravotně znevýhodněných. Podpora studentů je omezena pouze předpisy a nároky, doložením lékařských a jiných zpráv, případně finančně ze strany vysokých škol. Na druhou stranu školy pobírají na zdravotně znevýhodněné peníze přímo od MŠMT, což u sociálně znevýhodněných neplatí.

„Jo, což jsou takoví ti dyslektici a tak, ty můžou mít delší čas třeba. Nebo... a pak jsou to třeba, já nevím, nějaký vozíčkář, kterej potřebuje nějak se dostat někam nebo někdo s nějakým postižením a zas potřebuje nějakou úpravu, takže oni před těma přijímacíma zkouškama kontaktujou tu ELSU a domluví se a potom z té ELSY pak už domluví zase s tou fakultou ty přijímačky, jo. A oni tam i třeba s tím studentem jdou, jo, na ty přijímačky, když je to potřeba a jako zajistěj mu to nějak, ho doprovázej nebo tak.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„Já konkrétně taky to studijní poradenství těm našim studentům se specifickými nároky. Potom pokud student potřebuje bezbariérové prostory, tak toto řešíme. Potom studijní, přizpůsobené studijní materiály nebo studijní literaturu, konzultace s pedagogy nebo individuální výuka pokud student nemůže docházet běžně do výuky.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Na UK a MU byla podpora zdravotně znevýhodněných vnímaná jako už zaběhnutá a dobře funkční. Současně si byli tito respondenti vědomi přímé finanční podpory ze strany MŠMT, což dle nich přidávalo na významu a rozvoji tématu. Pokud jde o zlepšování systému ze strany poradenského centra VŠB-TUO, jde hlavně o zlepšování informovanosti a povědomí. Žádné systémové nedostatky zde nebyly identifikovány. Fungování systému podpory zdravotně znevýhodněných může proto fungovat jako inspirace pro jiné populace.

„Jako je to třeba u těch studentů se speciálními potřebami, kde ten systém je myslím si nastavený hodně dobře, je zaběhlej... je prostě dobře fungující, je poměrně rozsáhlý, takže to je nějaká inspirace.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

„... a podle mě ty školy ... už ví že s nima musí pracovat a tak do toho skrz peníze které dostávají z ministerstva jako lífujou docela dost prostředků adekvátní k tomu, té problematice, ale je to vždycky zdravotně znevýhodněnej člověk.“

Senátor VŠE

V některých případech náročná péče o zdravotně znevýhodněného může docházet k překryvu se znevýhodněním sociálním. Finanční a časová náročnost péče mohou způsobit problémy rodiny s materiálním zabezpečením, případně vézt ke zhoršení vztahů v rodině. Definice je však hlavně vázána na zdraví.

8.2 Sociálně znevýhodnění

Populace sociálně (či socioekonomicky) znevýhodněných je velice různorodá populace. V rámci rozhovorů byly označeny některé hlavní (schéma viz výše) skupiny, které jsou za sociálně znevýhodněné považovány. Mezi hlavní identifikované skupiny patří studující rodiče, příslušníci etnických menšin, nízkopříjmové domácnosti a vzdělanostně znevýhodnění studenti. Podskupin by bylo možné nalézt mnohem více, nicméně pro vysoké školy jsou relevantní pouze některé (studující) skupiny.

Faktory působící sociální znevýhodnění se přitom vzájemně mohou prolínat a kumulovat i v rámci jednoho studenta a potřeby se v rámci jedné stejné kategorie znevýhodnění mohou mezi jednotlivci lišit. Proto je velmi složité přesně definovat takovou skupinu a případně vytvářet efektivní, obecný systém podpory.

„Navíc tam může být souběh dohromady různých jako věcí. Každý člověk s různým problémem může být jako vlastně úplně, úplně jako jiné, že jo. Že jo můžete mít studenta rodiče takovýho, můžete mít studenta rodiče takovýho a ... takže tam je to těžký vlastně, tam se jako hodně těžko definujou nějaký jako obecný, obecný jako prostupy, no. Takže proto možná jako tomu není věnována taková pozornost, no.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Definice skupiny sociálně znevýhodněných se tak v důsledku dosti různí. Obecně uváděná charakteristika zahrnuje hlavně faktory finanční a rodinné. Definici sociálního znevýhodnění na základě nedostatečného materiálního zázemí uvedli všichni respondenti. Definici znevýhodněním na základě nevhodné rodinné situace a mezilidských vztahů zmínili respondenti ČVUT, MU, UK a VŠE. Jedinou ucelenější a preciznější definici sociálního znevýhodnění a které možné populace zahrnuje, zmínil pouze Mgr. Buriánek z UK v souvislosti se skupinami relevantními pro vysoké školství.

„No, tak sociální znevýhodnění je, že ten student pochází, teda přichází z nějakýho prostředí, který teda nějak je na tom finančně tak, že ho nemůže podporovat a ... takže to je jako to materiální, že teda na tom o dost hůř, než jeho spolužáci.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„No já bych to viděl tak asi hlavně jakoby třeba když je student z neúplné rodiny, nebo když vlastně třeba pracuje jenom jeden z rodičů, tak že tam jako si fakt dokážu představit, že je problém toho vysokoškoláka uživit, to bych jako určitě viděl a plus samozřejmě když studuje a jakoby žije sám, prostě bez rodiny, bez rodičů...“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Se složitým vymezením populace úzce souvisí identifikace takto znevýhodněných studentů. Znevýhodnění není zpravidla napohled patrné a šíře různých podskupin znesnadňuje zachycení skupiny. I v důsledku toho je většina nástrojů na bázi dobrovolnosti. Nějaká zřetelná identifikace populace by mohla populaci stigmatizovat.

„Jinak to vyhledávání bych jako jako na vysoký škole už neviděla moc, protože bylo by to nějaký jako stigmatizace, že jo.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„No samozřejmě u těch socioekonomicky znevýhodněných je to o to problematičtější, že tam je obtížnější ta zachytitelnost těch studentů, obtížnější je ... vlastně identifikace těch potřeb, že jo.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Problémy a překážky, se kterými se sociálně znevýhodnění setkávají, jsou opět odvozené od povahy jejich znevýhodnění. V rámci rozhovorů bylo uvedeno několik překážek (které se netýkají výlučně sociálně znevýhodněných) s kterými se lze v rámci studia na vysoké škole setkat a působí jako rizikové faktory studijní neúspěšnosti. Mezi ně patří nízká motivace a aspirace ke studiu, skloubení práce a studia kvůli nutnosti pracovat a zajišťovat si příjem, velká náročnost některých oborů (opět často v souvislosti s nutností pracovat), nevládní tempa výuky na základě jiného tempa dříve studované střední školy, nízká podpora rodiny a blízkého okolí, obecně nízké materiální zabezpečení, vstup do nového a neznámého prostředí či špatné rodinné vztahy. Respondentka z VŠB-TUO považovala za problematické nálepkování v souvislosti s příslušností ke kategorii a možné exkluzi.

„Tak potom vlastně to, že jsou sociálně znevýhodnění, tím pádem finančně znevýhodnění, si dorovnávají tím, že jdou zase, že se teda neupínají na to studium ale upínají se víc na tu práci a tu školu maj jako ten vedle... to vedle. Tak já si udělám kariéru, vydělám peníze, srovnám si ten problém, který mám a při tom studuju vysokou školu.“

Senátor VŠE

„Co je tak jakoby pro ně největší... ten přechod jakoby, zvyknout si na jiné tempo, na jiné tempo toho učení, že jsou takové ty nárazové akce toho učení“.

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Základní nástroje cílící sociálně znevýhodněné zahrnují poradenské a informační služby či stipendia a úlevy na poplatcích. V zásadě jde o benefity, často dobrovolné a v některých případech, jako např. stipendia, testované. Nástrojům působícím na tuto populaci se věnuji podrobněji v kapitole 9.

Sociálně znevýhodnění jsou velice široká skupina. V kapitole 8.4 uvádím výsledky některých dalších identifikovaných skupin. V následující podkapitole se zaměřím na hlavní populaci dle cílů práce, tedy na studenty vzdělanostně znevýhodněné.

8.3 Vzdělanostně znevýhodnění studenti

Již dle analýzy VZČ a DZ nebyla tato populace nijak vymezena. Z toho důvodu byly rozhovory s respondenty zpočátku obecnějšího charakteru (tzn. o kategorii sociálně znevýhodněných) a později se dostávaly hlouběji k definici vzdělanostně znevýhodněným.

Vyčerpávající definici a rozbor vzdělanostního znevýhodnění skupiny studentů první generace jsem získal od Mgr. Buriánka za UK včetně jeho osobní narace. Částečnou definici, z pozice sociální mobility a nerovností, uvedl zaměstnanec CIPS ČVUT. Senátor VŠE měl povědomí o determinaci vzdělávací dráhy dle vzdělání rodiny, nicméně znevýhodnění bylo chápáno také ze strany výuky a financí potřebných pro studium. Zástupci MU a VŠB-TUO shodně definovali vzdělanostně znevýhodněné na základě pozice na pracovním trhu a překvalifikování (případně nedostatečné formální kvalifikace) pro pracovní pozici. Většina dat z rozhovorů ke vzdělanostně znevýhodněným, včetně možných nástrojů, se opírá hlavně o výpovědi Mgr. Buriánka.

„Že nemaj všichni stejný přístup k učebním pomůckám, nemaj stejný přístup ... no i jak je teda získat. Co by tak ještě to mohlo být? Možná, jako je otázka jestli tohle to je znevýhodnění v oblasti studia, ale že třeba když máš předmět a ten předmět učí jeden kvalitní vyučující a jeden nekvalitní a teď ten kvalitní má jenom půlku cvičení a druhý taky půlku, tak všichni by chtěli toho prvního ale tam se taky dostane jenom někdo, že jo, tak já nevím jestli bych to brala jako znevýhodnění ve studiu, ale možná i jo. Ale zejména prostě že nemaj finanční prostředky k tomu aby si nakoupili všechno co maj mít a nemaj ty notebooky na který si můžou stahovat co potřebujou, tak to je podle mě základní ... znevýhodnění ve studiu, no. Nerovné podmínky, finanční, i co se týká zápisu.“

Senátor VŠE

„Je to... je to znevýhodnění tím rodinným prostředím, že jo, zázemím, takže to je samozřejmě znevýhodnění. Bohužel u nás jako v naší republice se ty vrstvy jako jsou v tomhle co se týče toho vzdělání dost zacyklený, že jo. Že tady je malej průnik mezi vrstvama ten vzdělanostní. Takže ano.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Mgr. Buriánek definoval skupinu jako znevýhodnění, které se se studentem táhne napříč celou vzdělávací dráhou a začíná se projevovat již na nižších stupních

vzdělávání. Ve své výpovědi dal do kontrastu studenta znevýhodněného (definovaného jako *first generation student*) a studenta z vysokoškolského prostředí.

Znevýhodnění spočívá v neznalosti procesuálních, administrativních, ale i jiných kulturně-symbolických hledisek zahrnující studium vysoké školy. V ranějších fázích (před nástupem na vysokou školu) jde o rozdíly v motivaci, aspiraci, vnímání významu vzdělání pro život a podpory rodiny a okolí ke studiu na vysoké škole. Postupně se znevýhodněný student setkává s potížemi ohledně výběru programu studia a administrativními bariérami v rámci přihlašování se na vysokou školu. Často má menší možnosti přípravy na přijímací zkoušky, opět včetně nízké podpory rodičů. V případě úspěchu vstoupí na akademickou půdu, což je pro něj naprosto nové, jiné a neznámé prostředí. Opět mu s orientací a samotným fungováním vysoké školy a organizace studia nemůže pomoci rodina. Často chybí informovanost o povinnostech a možnostech, kterých lze využít, např. stipendia. Řadu studentů tempo studia spolu s kumulací ostatních deficitů nemusí zvládat a ze studia vypadává.

„U řady z nich to vlivem těch podmínek není že jo, že oni třeba je vůbec jako nenapadá, že by vůbec na tý vysoký škole studovali, byť by na to měli parametry jo, mluvíme o těch co na to samozřejmě maj, ale protože prostě pocházej z toho prostředí, kde je ta vysoká, to vysokoškolský vzdělání není třeba... není tak, není vlastně to téma v tý rodině, tak pro ně ta alternativa třeba nepřipadá v úvahu jo.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

„Když máte studenta, kterej má rodiče s vysokoškolským vzděláním, tak prostě se tam počítá od začátku že jo jeho studia, že on půjde na vysokou školu, to znamená ty rodiče můžou platit nějaký doučování, nějaký prostě kurzy, přípravu na přijímačky a podobně jo, plus sami mu můžou samozřejmě, protože když třeba v jejich stopách že jo, tak prostě ty rodiče ho sami připravujou na ty přijímačky, co se má naučit, co je důležitý a tak.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

V rozhovorech nebyla uvedena žádná zmínka o nástrojích a politikách reálně uplatňovaných na populaci vzdělanostně znevýhodněných studentů. Naopak respondent uvedl úplnou absenci opatření, která by mohla cílit na vzdělanostně znevýhodněné. Nebyla identifikována žádná podpora ani opatření, které by měly jakkoli populaci vymezovat, konstruovat – nejsou známa břemena ani benefity. Veškerá podpora této

populace je pouze nepřímo z podpor a opatření, která se dotýkají populace vyšší kategorie, tedy sociálně znevýhodněných studentů.

Mgr. Buriánek přesto zmínil některé nástroje a politiky, které by mohly být potenciálně uplatňovány ke zmírnění bariér. Prakticky vždy šlo o benefity na základě dobrovolnosti a přihlášení se o pomoc. Opět u této populace existují podobné potíže s identifikací jako u sociálně znevýhodněných. Z toho důvodu je problematické uplatňování obecnějších, univerzálnějších nástrojů či politik ve vztahu k cílové populaci, jelikož by nemuselo dojít k přímému a efektivnímu působení na populaci.

„Já když udělám službu tutorů pro studenty prvních ročníků, jak zajistím, že mi ty tutory budou využívat first generation students primárně? To jakoby neudělám no, muselo by to být přes nějakou zase jako evidenci, že on by se musel přihlásit k tomu že prostě splňuje tudle podmínku, že prostě je z tohodle neakademického prostředí a má nárok na tudle službu.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Zmíněny byly i některé možné nástroje řešení problémů a překážek, s kterými se vzdělanostně znevýhodnění studenti potýkají.

Jmenovitě se jedná o letní programy pro studenty, které by fungovaly obdobně jako seznamovací akce a byly by specificky zaměřené na určitou skupinu znevýhodněných studentů. Dále jde o podporu motivace studia na vysokých školách u studentů, kteří o něm neuvažují. Mezi dalšími se objevilo působení přímo na rodiče již na středních školách prostřednictvím pedagogů a poradců informováním např. o významu vzdělávání a možnostech studia na vysoké škole. Ke středním školám se také váže zlepšení přípravy ke studiu na vysokou školu, ať už jde o jazykové schopnosti či lepší identifikaci studentů s předpoklady studia na vysoké škole. Další možnou podporou by bylo vytvoření speciálních, zjednodušených webových stránek s informacemi o studiu a oborech, které by byly srozumitelné a intuitivní. Jedna z možných variant působení je usnadnění přechodu studenta na vysokou školu pomocí adaptačních a přechodových programů či orientačních týdnů. Objevila se také již někde (MU, dříve UK) fungující služba mentorů, tutorů a vrstevnických kruhů s cílem navázat nové studenty na ty již zkušenější.

„Vysvětlit jim, že vysoká škola je pro všechny, pokud na to samozřejmě máš jako, ne odborně, no prostě pokud na to máš ty schopný udělat přijímačky, tak je pro všechny, no.“

Senátor VŠE

„Proto nějaký ty jakoby univerzity v zahraničí maj ekvivalent takovejch jako jednoduchejch webovéjch stránek, kde opravdu je jako chci studovat, tam ještě nějakej jednoduchej způsob, jak třeba si oni můžou vyfiltrovat jakej obor by byl pro ně vhodnej prostřednictvím nějakýho rozcestníku, to je úplně jako super že jo získat takhle přehled.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Pozornost tématu vzdělanostně znevýhodněných je považována respondenty UK a VŠE za nedostatečnou. Jde však o téma, které je v zahraničí podle těchto dvou respondentů více akcentováno, a to nejen s ohledem na studenty první generace, ale i vlivu vzdělání rodičů na vzdělávací dráhu dítěte.

„A je to ale problém ... je to problém celoevropský, protože když se odevzdávají data té centrále, tak se determinuje to vzdělání na to, že máš rodiče bez vysoké školy nebo rodiče s vysokou školou a všechny ukazatele, které se počítají, se počítají i tady na základě toho. Takže je to věc, která je celoevropská a není to jenom naše.“

Senátor VŠE

„Jsou to právě ty první vysokoškoláci, ty non-academic students nebo first generation students, což je prostě kategorie, která je poměrně že jo nebo... a myslím si že jako v zahraničí hlavně je hodně akcentovaná a u nás právě je trošku problém s tím, jako já moc nevím o tom, že by se týdle skupině věnovala zas taková pozornost no. Jako myslím si, že obecně, obecně je trošku opomíjená.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

8.4 Další znevýhodněné populace

Další zmíněné znevýhodněné populace zahrnovaly studenty-rodice, příslušníky etnik a nízkopříjmové.

8.4.1 Příslušníci etnických skupin

V případě etnických menšin šlo o začlenění do kategorie sociálních znevýhodnění, což opět ale může souviset i s dalšími znevýhodňujícími faktory. V rámci konkrétní politiky uvedl senátor z MU působení na romskou menšinu v podobě existence projektu na podporu takových studentů a snahu rektora tuto skupinu vzdělávat.

„Co takhle jakoby vím, tak byly akorát právě nějaký program na podporu tady těch romských jakoby studentů, no.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

8.4.2 Nízkopříjmoví studenti

Další skupinou nalezenou v datech byli nízkopříjmoví studenti. Taková populace je primárně vymezena jejich nízkým materiálním zabezpečením. Sociální nebo zvýšená ubytovací stipendia obvykle cílí na tuto skupinu, přičemž o stipendia se student musí přihlásit a zároveň doložit nízký příjem domácnosti. Na druhou stranu pobírání stipendií umožňuje evidenci takových studentů a další práci s nimi.

Obdobně jako u jiných sociálně znevýhodněných populací i zde existuje problematika pokrytí. Student, který se nepřihlásí, podporu nezíská.

UK navíc pro nízkopříjmové studenty (pobírající sociální stipendium) poskytuje službu zapůjčování notebooků. V následujících měsících má v souladu s DZ UK dojít k výzkumu sociálně znevýhodněných studentů a jejich potřeb, který cílí na tyto studenty jako jednu z kategorií (společně s rodiči), která je na základě evidování dosažitelná.

„Ono jde o to, že ty studenti, kteří se k té situaci nehlásej, tak v podstatě ne... ne, vy je nezachytíte jinak, než když oslovíte všechny studenty, že jo a budete se jich ptát na jejich charakteristiky a vyplyne z toho, že tady ten student prostě by byl nízkopříjmovej ale vůbec nic nepobírá, že jo. Ale ... to je samozřejmě obrovský šetření v rámci, že jo, když si vezmeme kolik studentů má Karlova univerzita, tak to by byl jako obrovskej projekt a to je asi jediná cesta, jak by se dali právě zachytit, no.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

8.4.3 Rodiče

Studenti-rodiče jsou považováni také za jednu ze socioekonomicky znevýhodněných skupin. Kromě znevýhodnění na základě nízkého finančního zajištění jde však také o nedostatečné časové možnosti takových studentů. Tato skupina se objevila ve výpovědích MU, UK a VŠB-TUO.

Senátor MU problémy této skupiny vnímal z finančního pohledu, obzvláště u doktorandů s dítětem. Dle zástupce VŠB-TUO vychází škola studujícím maminkám vstříc v organizaci studia.

Na UK existuje forma podpory rodičů, nicméně z dat už nevyplývá jaká. Skupina studentů-rodičů je druhá populace, na kterou cílí výzkum potřeb sociálně znevýhodněných studentů.

8.5 Ostatní identifikované neznevýhodněné populace

V rámci rozhovoru byly identifikovány také další populace, které už však nelze přímo řadit do kategorie znevýhodněných. Nejdůležitější z nich je obecná populace studentů, z které se nejen vydělují populace znevýhodněných, ale v zásadě je jim často umožněno tyto nástroje také využívat. Mezi další identifikované populace patří doktorandi, zaměstnanci, ženy a v neposlední řadě zájemci o studium a studenti prvních ročníků.

Minoritní populace tvořili zaměstnanci v souvislosti s poskytováním služeb CIPS a projednávání zaměstnaneckých benefitů a ženy z důvodu provedení sociologického výzkumu postavení žen na ČVUT vzhledem k maskulinnímu prostředí a převážně mužské populaci technické univerzity.

8.5.1 Studenti

Studenti jsou v podstatě hlavní cílovou populací pro poskytované služby a benefity. V případě CIPS ČVUT poskytuje centrum služby (zdarma) veškerým studentům, kteří o ně projeví zájem. Zde jde často o aktivity spojené s rozvojem jednotlivců (více viz kapitola 9). Obdobně jsou koncipovány poradenské služby napříč vysokými školami, kterých může využívat kterýkoli student. Zajímavostí cílenou na studenty jsou kurzy věnované problematice zdravotně znevýhodněných studentů na VŠB-TUO.

„Tak základ vlastně je to studijní poradenství, které dělají i vlastně studijní referentky pro všechny studenty.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

8.5.2 Doktorandi

Populace doktorandů byla zmíněna v rozhovorech s ČVUT, MU, VŠE a VŠB-TUO. V případě senátorů VŠE a MU šlo o téma změny stipendií a placení zdravotního pojištění, které se řešilo v rámci vysokoškolské politiky. ČVUT a VŠB-TUO se v souvislosti s touto populací zaměřovaly na rozvoj jejich pedagogických dovedností.

„I když jako zase je pravda, že třeba na co se hodně pořád upozorňuje, co se pořád dokola řeší, jsou stipendia doktorandů a ty se teda s tím se tady asi nějak jako pohne.“

Bc. Ondřej Vymazal, senátor SK AS MU

8.5.3 Zájemci o studium

S populací zájemců o studium školy pracují, obzvláště pokud jde o spolupráci se středními školami. Povaha nástrojů zaměřené na tuto populaci je informačního rázu, kdy vysoké školy vyjíždějí na střední školy a informují studenty o studiu, výběru oborů, informacích o poradenských centrech, možnostech na dané vysoké škole atp. Na zájemce o studium se zaměřují také dny otevřených dveří na školách a fakultách.

„Nejlepší je, děláme výjezdy na střední školy. To dělá, určitě to dělá fakulta, škola, fakulta to dělá, což je fajn. Prostě předávat, aktuální studenti předávají informace potencionálním a nějakým způsobem je lákají, řeknou jim kde co je.“

Senátor KAP AS, VŠE

8.5.4 Studenti prvních ročníků

Na studenty prvních ročníků se zaměřuje řada informačních aktivit, ať už formou vstupních přednášek a seminářů nebo tištěných materiálů. Předmětem informací je opět poskytnout přehled o fungování fakulty/školy, informace o kontaktních osobách a místech, činnosti poradenských center a zaměřuje se na ně propagační činnost jednotlivých částí univerzity. Celá tato populace je snadno zacílitelná vzhledem k zápisu na vysokou školu a evidenci studentů.

„Jako vždycky dostávají na začátku roku, ty prváci, naše takový kartičky, letáky...“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Existují dvě hlavní skupiny znevýhodněných studentů, které lze rozlišit na základě působícího znevýhodnění na zdravotně a sociálně znevýhodněné. Sociální znevýhodnění zahrnuje široké spektrum různých typů znevýhodnění a bariér, které se mohou různě prolínat. Lze však vymezit některé hlavní skupiny relevantní pro studium na vysoké škole, jako jsou studenti-rodiče, nízkopříjmoví, příslušníci etnických menšin nebo vzdělanostně znevýhodnění. Vzhledem k širší zahrnutých populací v kategorii sociálně znevýhodněných je obtížné tuto populaci přesně definovat a zachytit v rámci působení politik. Vnímání konstrukce této populace je tvořeno na základě nízkého materiálního zabezpečení a nevhodného rodinného prostředí. Řada cílových populací v této kategorii se navíc prolíná a dotýká neznevýhodněných populací a nástroje mohou tím pádem být zaměřeny na obě tyto populace (např. první ročníky a zájemci o studium společně se skupinou vzdělanostně znevýhodněných).

Skupina vzdělanostně znevýhodněných nemá žádnou ucelenou konstrukci. Precisní definici a problémy studentů první generace uvedl jeden respondent, dva jiní si byli vědomi existujících nerovností na základě vzdělání v rodině, zbylí dva definovali populaci na základě postavení na trhu práce ve vztahu ke kvalifikaci. Nebyly nalezeny žádné nástroje nebo politiky, které by se skupině věnovaly. Nicméně je možné zavést řadu potenciálních opatření, která budou znevýhodnění těchto studentů stírat.

K určování konstrukcí populací slouží kromě jejich vlastní definice také design uplatňovaných politik, který jim předává zprávu o jejich postavení.

9 Poskytování benefitů a uvalování břemen

Z hlediska SKCP (Schneider, Ingram, 1993) je pro určení konstrukce populace klíčový design politik. To zahrnuje poskytování benefitů či uvalování břemen a zároveň dobrovolnost nebo univerzálnost těchto nástrojů. Roli hraje také informování populace o těchto benefitech a náklady na jejich informování. V této kapitole bude pokryto spektrum v praxi uváděných nástrojů a služeb, jejich (ne)dobrovolnost a způsoby informování o činnostech center a uplatňovaných nástrojů.

9.1 Uplatňované nástroje

Rozhovory pokrývaly řadu různých populací vzhledem k obecnějšímu charakteru jejich vedení. Data proto odkryla spektrum nástrojů, které jsou uplatňovány, resp. poskytovány, všem studentům, ale i specifickým skupinám. Seznam všech nástrojů s jejich cílovou populací a provizí zjištěných na základě dat je v Tabulce 7.

Tabulka 7: Uplatňované nástroje dle zjištění z rozhovorů

Nástroj	Cílová populace	Provize
Asistenční služby	Zdravotně znevýhodnění, studenti	Dobrovolná
Diagnostické služby	Studenti	Dobrovolná
Individuální pomoc	Studenti, znevýhodnění	Dobrovolná
Informační služby	Studenti, zájemci o studium, znevýhodnění	Kombinovaná
Koučování	Studenti	Dobrovolná
Odpuštění poplatku	Sociálně znevýhodnění - nízkopříjmoví	Dobrovolná
Poplatky za prodloužené studium	Studenti	Povinná
Poradenské služby	Studenti, znevýhodnění	Dobrovolná
Půjčení notebooků	Sociálně znevýhodnění - nízkopříjmoví	Dobrovolná
Rozvoj dovedností	Studenti	Dobrovolná
Semináře, workshopy, přednášky	Studenti, znevýhodnění	Dobrovolná
Seznamovací kurzy	První ročníky	Dobrovolná
Srovnávací kurzy	První ročníky, znevýhodnění	Dobrovolná
Stipendia	Sociálně znevýhodnění	Dobrovolná
Poskytování ubytování a stravy	Studenti	Dobrovolná
Výjezdy na SŠ	Zájemci o studium	Kombinovaná
Zprostředkovatelské služby	Studenti, zdravotně znevýhodnění	Dobrovolná

Zdroj: Autor

9.1.1 Poskytování benefitů

Asistenční služby jsou primárně zaměřeny na zdravotně znevýhodněné, a proto se týkaly hlavně VŠB-TUO. V rámci těchto služeb je zahrnuto přizpůsobení studijních materiálů, poskytování naslouchátka, zajištění tlumočnicka, úprava přijímacího řízení nebo pomoc s prostorovou orientací. Jiné typy asistenčních služeb poskytovaných studentům byly zmíněny na ČVUT a to formou asistence a pomoci při organizaci studentských aktivit v rámci centra.

„A my vlastně nabízíme pomoc při té přípravě, při tom i propagaci pomáháme“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Jedinou formu diagnostické služby uvedenou v rozhovorech poskytovalo nějakou formou ČVUT. Jde specificky o sebe-diagnostický nástroj (vyplnitelný dotazník), který se týká závislosti na počítačích. Ačkoli jde o nástroj hlavně pro studenty ČVUT, respondent uvedl, že ho někdy využívají i středoškolští studenti a pedagogové.

Individuální pomoc studentům na základě jednotlivých problémů jednotlivce je primárním přístupem, ke zdravotně znevýhodněným studentům. Proto se objevil hlavně na VŠB-TUO a zahrnuje individuální podporu na základě různých potřeb nebo individuální plány pro studium. Na UK a ČVUT se tento přístup ke studentům vyskytl v souvislosti s řešením jednotlivých případů znevýhodnění a vhodné pomoci pro studenty.

Velmi významnou službou je poskytování informací. Jde jednak o informace ke studiu, tak informace využitelné v rámci života studentů. Patří do nich studijní průvodce, informace o studiu, kontakty na jednotlivá oddělení a osoby atp. Zahrnují otevřené a informační dny na školách/fakultách, čímž jsou částečně zaměřené na skupinu potenciálních uchazečů. Informační služby se zaměřují také na studenty prvních ročníků, kdy např. na VŠE dostávají při nástupu studenti příručku, tzv. Kompas. Centra nejsou vždy primárním kontaktním centrem pro získávání informací, velice často fungují studijní referenti a konkrétní lidé na fakultě obdobně jako poskytovatelé informací, případně jako kontaktní osoby pro zprostředkování. Informačních služeb v zásadě může využít každý. Lišit se však může propagační aktivita centra o vlastní činnosti. To bude rozebráno v kapitole 9.2. Tento nástroj byl označen z hlediska provize za kombinovaný, neboť v některých případech jsou informováni všichni studenti (mailem, brožurami...) a nemohou se informacím „vyhnout“.

„Normálně to dostanou při zápisu a to už jako ví. No a při zápise, podle mě veškeré informace dostane prvák při zápise a hlavně dostane kontakt na studijního tajemníka té fakulty na kterou se dostal. A to je podle mě člověk, který jim může hodně pomoci v případě že mají problém a nebo něco.“

Senátor VŠE

V CIPS ČVUT poskytují pro studenty službu koučování. Respondent uvedl, že o služby je vysoký zájem a z hlediska efektivity a kontinuity proto nemusí být služba natolik efektivní. Na druhou stranu uvažují o rozšíření této služby.

Specifickým finančním benefitem je odpuštění poplatku za studium. Ten byl zmíněn v rozhovorech se zástupci ČVUT, MU a VŠB-TUO. Výše odpuštění bylo různé, od snížení na tři čtvrtiny až na čtvrtinu, přičemž se posuzuje příjmová situace studenta. Na MU mají systém odpouštění poplatků odstupňovaný. Tento benefit je testovaný na základě finanční situace studenta.

„Jo, tam vlastně máme na to přímo jakoby pokyn prorektora a je tam jakoby rozepsaný nějak, že když ten příjem rodiny je nějaký koeficient minimálního příjmu, tak se to sníží na 75 procent, potom na 50 a potom na 25. Že je to vyloženě jako odstupňovaný. A je to podle, podle toho minimálního příjmu.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Poradenské služby zahrnují poradenství studijní, právní, sociální, ale i psychologickou pomoc, případně kariérní poradenství a jinou odbornou poradenskou činnost. Úzce souvisí s informačními službami, ale i pořádáním seminářů a workshopů a rozvojem dovedností. Ty jsou však už více prakticky zaměřené. Poradenství je využitelné všemi studenty a zdarma dostupné. Nějaká forma poradenství funguje na všech univerzitách, s jejichž zástupci byl proveden rozhovor.

Služba, která je specifikem UK a je zaměřena na prokazatelně nízkopříjmové studenty, je zapůjčování notebooků na nějaké období.

Pokud pomineme kariérní poradenství zmíněné respondentem MU a práci na kariérní oblasti studentů již během studia, funguje v CIPS ČVUT řada služeb zaměřených na osobnostní rozvoj. Tyto služby jsou ve formě seminářů, workshopů atp. na různá témata, např. partnerské vztahy, zvládání studia, ale zahrnující i aktivity volnočasového charakteru.

„Tak já jsem říkala že je ta oblast kreativity, pak ta podpora těch studijních dovedností jo, což máme že jo nějaký metody studijní a já nevím. Do toho spadá i třeba organizace času a já nevím jak na trému a všechno možný jako co se váže ke studiu, že jo. A pak je ten osobnostní rozvoj a to je strašně široká oblast...“

Zaměstnanec CIPS ČVUT.

Semináře, workshopy a přednášky jsou nástrojem zmiňovaným zástupci ČVUT, UK i VŠB-TUO. Tento nástroj může mít řadu cílů, ať už jde o informační nebo rozvojové aktivity pro studenty, případně aktivity zaměřené na zvládání studia. ČVUT umožňuje svým studentům konat s podporou poradenského centra vlastní semináře (objevili se např. kurzy tance, origami, nebo nácvik kritického myšlení). Na UK bylo uvedeno konání seminářů v rámci orientačního týdne pro studenty prvních ročníků a případně zdravotně znevýhodněné, ale i forma informačních seminářů uchazečům ještě před uzávěrem přihlášek. Na VŠB-TUO funguje již výše zmíněný kurz pro všechny studenty zaměřený na problematiku zdravotně znevýhodněných.

„No tak tam se dělá vždycky před uzávěrkou přihlášek seminář pro uchazeče, kterej vlastně jsou představeny ten systém služeb v rámci Karlovy univerzity, můžou se tam dostat na všechno co potřebují před tím než si podají tu přihlášku.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Seznamovací kurzy jsou primárně pořádány pro studenty prvních ročníků. Na MU funguje akce zvaná „Prvákoviny“, která je studentům prvních ročníků nabídnuta a účast je zcela na nich. VŠE obdobně pořádá seznamovací kurzy pod vedením rektorátu, nicméně konkrétní organizace akce už je potom na fakultách. Účast na kurzech je také dobrovolná. Jeden z cílů tohoto seznamovacího kurzu je navázání vztahů v rámci vrstevníků a plní jakousi integrační funkci při vstupu do nového prostředí.

„Teda zase se musím vrátit k těm Prvákovinám, kde jakoby právě se na to jakoby část toho programu zaměřuje, aby se mezi sebou jako seznámili a našli si tam ty kamarády, ale zase prostě není to pro všechny, no, je tam prostě část těch studentů.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Pořádání srovnávacích kurzů dle vstupních znalostí uchazečů, resp. studentů prvních ročníků (často dle toho, z jaké přišli střední školy) zmínil pouze zástupce ČVUT. Pořádají se za účelem dorovnání znalostí např. z matematiky či fyziky a jedním

z cílů je také snížení studijní neúspěšnosti. Z hlediska tématu práce a vzdělávacích nerovností je tento nástroj patrně nejbližší, neboť se zaměřuje na dorovnání různého vstupně vzdělání poskytovaného na základě absolvované střední školy.

„...tak je pravda, že ty fakulty dělaj různý jako takový srovnávací já nevím semináře z matematiky, z fyziky jo, že jako se snaží o tohle, jo, srovnávat je třeba. Možná by to mělo bejt ještě víc, ale dělaj, voni se hodně snaží, protože ty úbytky maj velký...“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Nejrozšířenějším finančním nástrojem pomoci studentů jsou stipendia. Ty jsou ze zákonných důvodů poskytovaná v nějaké míře na všech školách, přičemž fakulty a škola si mohou tvořit vlastní stipendijní programy. Cílové populace stipendií zahrnují jak všechny studenty (např. ubytovací stipendia), tak sociálně znevýhodněné nízkopříjmové pro studenty, které postihla mimořádná životní událost (účelová stipendia, mimořádná sociální). Zahrnuje motivační odměny ve formě prospěchových stipendií a jiných vynikajících výsledků. Zároveň jde o jediný nástroj, který je přímo spjatý s populací „sociálně znevýhodněných“ již ve své definici sociálního stipendia, které je však dobrovolné a testované. Na druhou stranu je tento finanční nástroj vnímán s potenciálem rozvoje jeho dosahu a významu, ať už na jednotlivé populace nebo ve výši částky.

„...teď o tom přemejšlím, například se vyjíždí na Erasma, ty stipendia nejsou dostačující, většinou ty studenty musí podpořit rodiče, tak asi tam třeba studenti, kteří jsou na tom hůř, asi nevyjedou že jo...“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Jako jeden z benefitů pro podporu (obecné populace) studentů bylo vnímáno poskytování ubytování a stravy respondentem z MU. Zajímavostí v tomto ohledu je rozhodnutí rektora UK z roku 2015 poskytnout ubytování a stravu migrantům.

Za typický benefit zaměřený na zájemce o studium je výjezd zástupců univerzit na střední školy. Takový způsob propagace a informování o fungování vysoké školy uvedly MU, UK, VŠB-TUO a VŠE. Tito vyslanci mají za úkol předávat informace o fungování vysoké školy a její propagace s cílem získání dalších uchazečů a potenciálních studentů. Provizi tohoto nástroje jsem označil za kombinovanou, neboť existuje možnost, že studenti na středních školách mají tyto „přednášky“ povinné. Na druhou

stranu umožňují se doptávat dalších informací, čili z tohoto pohledu je provize dobrovolná. Tento nástroj se pochopitelně úzce týká spolupráce se středními školami, jde velice často o typ informačních služeb a dle rozhovorů jde o nejčastější formu spolupráce se SŠ.

„Nejlepší je, děláme výjezdy na střední školy. To dělá, určitě to dělá fakulta, škola, fakulta to dělá, což je fajn. Prostě předávat, aktuální studenti předávají informace potencionálním a nějakým způsobem je lákají, řeknou jim kde co je.“

Senátor VŠE

Poslední identifikovaný benefit jsou zprostředkovatelské služby. Tento nástroj zmínily pouze ČVUT a VŠB-TUO. V případě ČVUT jde o zprostředkovávání doučování nabízené studenty a poskytované studentům. Na poradenském centru VŠB-TUO jsou tyto služby rozvinutější, protože se převážně jedná o populaci zdravotně znevýhodněných.

9.1.2 Uvalovaná břemena

Z hlediska nástrojů, která představují pro cílovou populaci břemeno, byl identifikován pouze jediný nástroj.

Tímto opatřením je zvyšování poplatků za prodloužené studium na MU, které bylo projednáváno v rámci celoškolského AS. Změna však působí na všechny studenty bez výjimky a odvíjí se hlavně od novely vysokoškolského zákona. Výsledkem změny je odstupňovaný poplatek na základě semestru od prodloužení studia o více než jeden rok. Poplatek se s každým dalším započatým semestrem od začátku platby zvyšuje o 6 000 Kč. Zástupce MU v rozhovoru však uvedl, že toto opatření bylo velmi diskutováno. Přitom se braly v potaz možnosti, kdy by mohlo toto opatření nějakým znevýhodněným studentům uškodit. V době aktuality tohoto tématu vznikla vůči SK AS MU studentská iniciativa, která byla proti zvyšování poplatků.

„I když teda jako to pořád opakuju tak jako když jsme řešili ty poplatky no, protože prostě jako je pravda, že nějakých třicet šest tisíc jako za semestr je jako hodně, na druhou stranu je to prostě pro studenta kterej vlastně prodloužil studium nad rámec toho vlastního o tři roky a tak, ale jako byli tam, byla tam i taková jedna jako studentská iniciativa jakoby proti nám, která byla hodně jako proti tomu zvyšování poplatku, který my jsme jakoby navrhovali a my jsme ho takhle jakoby nějak vymysleli

společně prostě s vedením a tam jsem jako třeba hodně zvažoval, jestli fakt vlastně tím nemůžu někomu ublížit nebo prostě jestli je to fakt jako férový ke všem, no.“

Bc. Ondřej Vymazal, SK AS MU

Jiná břemena identifikována nebyla. V potaz lze brát regulace pomoci a podmínky poskytování a využívání. Například u zdravotně znevýhodněných jde o pomoc přiznanou na základě lékařské zprávy a jen do nějaké výše/míry, kterou umožňují předpisy. U populace sociálně znevýhodněných, typicky stipendií, jde o zákonem upravené testování pro poskytnutí benefitu a jeho výši.

9.2 Informování o benefitech a propagace činností

Způsoby informování o benefitech a jejich (ne)využívání jsou součástí designu politik dle rámce SKCP (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014). V této podkapitole uvádím způsoby informování populací o činnostech center a poskytovaných benefitech dle provedených rozhovorů.

V rámci rozhovorů bylo zmíněná řada způsobů propagování a informování o činnosti center a poskytovaných benefitech. Do této činnosti lze víceméně zařadit i výše zmíněné výjezdy na vysoké školy, nicméně tento způsob jsem zařadil spíše do nástrojů cílící na populaci potenciálních studentů.

Prvním způsobem propagace, mířící přímo na danou populaci, je cílená propagace. V rozhovorech jejich užívání uvedly všechna tři poradenská centra (ČVUT, UK, VŠB-TUO). Tento způsob informování je zaměřen přímo na cílovou populaci, ať už jde o populaci zdravotně znevýhodněných či dobrovolných zájemců. Podmínkou je existence evidence nebo registru cílové populace, případně klientů centra, které slouží jako opora pro rozesílání informací přímo dané skupině (ČVUT, VŠB-TUO). UK má možnost zasílat newsletter zaměstnancům a studentům.

„Adresář studentů jo, kteří nám nechávají svoje adresy emailové a těm rozesíláme teda vždycky upozornění na akce.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Další formou jsou textové a grafické propagace, které zahrnují informační letáky, plakáty, ale i brožury pro studenty. Opět všechna tři poradenská centra tohoto způsobu nějak využívají. V některých případech se spolupracuje s provizí těchto

informačních letáků také s fakultami či kolejiemi. Někdy je tento způsob zaměřený na studenty prvních ročníků v podobě darovaných brožur (UK, VŠE) atp.

Patrně nejvíce kontaktním způsobem se skupinou je propagace přednáškou a osobně, což zahrnuje vstupní semináře, ale i přítomnost zástupců center na seznamovacích akcích. Tento způsob propagace uvedli zástupci ČVUT, MU (v souvislosti s AS), UK a VŠB-TUO. Na rozdíl od ostatních způsobů dovoluje osobní propagace kontakt s cílovou populací a poskytování dodatečných informací a doptávání se.

„Takž, základem vlastně je, že když je začátek akademického roku, tak je vždycky úvod do studia, který je ve velké přednáškové místnosti pro ten první ročník (...) a tam vlastně se říká i ta možnost o tom našem centru, aby to studenti věděli s tím, že informace je i na studijním oddělení u jednotlivých studijních referentek.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Využívání sociálních sítí uvedla všechna tři poradenská centra. Ve všech případech bylo uvedeno využití Facebooku a u CIPS ČVUT dokonce i Twitteru. Stejně využití poradenskými centry platí pro jejich propagaci skrze webové stránky, ať už vlastní nebo ve spolupráci s fakultami.

V neposlední řadě propagují centra svou činnost na fakultách a ve spolupráci s nimi. Informace (často také letáky) se rozvěšují po různých místech univerzity, na menzy a koleje. Probíhá komunikace mezi centry a fakultami, jež informace přebírají a propagují na svých vlastních kanálech. V případě IPSC UK funguje kontaktní osoba na každé z fakult pro propagaci vlastních akcí.

Často i přes velmi široké pokrytí a využití různých propagačních kanálů a spolupráci s jinými aktéry se při informování o benefitech nedostávají veškeré informace k cílovým (případně vhodným) populacím. To samozřejmě omezuje efektivitu poskytovaných benefitů a možnosti řešení znevýhodnění.

Pro poskytovatele představuje propagace neustálý boj a možnosti se v propagaci zlepšovat. Problémy s propagací jsou nejen v přehlížení daných podnětů populací, ale také v samotné povaze poskytovaných služeb a vlastnostech jedinců cílové populace. Informace se sice k vhodnému jednotlivci dostat může, ale vzhledem k nepřijímání identifikace a potřeb dané cílové populace nemusí vůbec uvažovat o možnostech využití benefitů.

„Ale si myslím, že jsou takoví (smích), kteří třeba i nejdou na úvod do studia nebo pořádně nečtou nástěnky nebo čtou, ale třeba berou, že to není pro ně. To je třeba ten problém, že si myslí, že to třeba není pro ně.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

„Samozřejmě, samo, jako to je snaha, že jo, ale to víte že se setkáváme s tím, že sem student přijde a řekne, já nevím ve třetíáku, a řekne já jsem to vůbec nevěděl, kdybych to věděl že jo, tak bych sem přišel. To je věčněj jako boj ta propagace, protože víme jak to je. Všichni jsou přehlčeni informacema a i když máme plakát a všude, tak stejně nakonec kolem toho jdou a neviděj to třeba jo.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Sebeidentifikace studentů se skupinou jako podmínkou využití pak zavádí téma do problematiky poskytování benefitů ve vztahu k jejich dobrovolnosti.

9.3 Adresování benefitů

Poskytování a uplatňování nástrojů se v případě nevymezených populací může setkávat s obtížemi co do efektivity a adresnosti. Naprostá většina uváděných nástrojů jsou ve formě dobrovolně využitelných benefitů a tato dobrovolnost vytváří problém pro jejich provizi.

Všichni respondenti uvedli nějaké problémy v souvislosti s poskytováním služeb a jejich adresností. V případě sociálně znevýhodněných to vyplývá také přímo z povahy definice této populace, která je široká a obtížně zachytitelná. V případě existence nějakých nástrojů pak pro jednotlivce může být problematické jejich využití i z toho důvodu, že se sám do této skupiny nezařadí. To je samozřejmě spojené s evidentností znevýhodnění (u zdravotně znevýhodněných je „viditelnější“), ale i s poskytováním informací, nárocích a hlavně vymezení této populace pro informovanou skupinu. Pokud student nebude přesvědčen, že na pomoc má nárok, tj. není příslušníkem cílové skupiny, neumožňuje se mu využití dobrovolného benefitu. Samozřejmě s takovou cílovou populací se hůře pracuje co do zjišťování jejich potřeb, ale i rozvoje služeb.

„Tak tam jakoby bez toho, aniž by ten člověk se sám aktivně přihlásil, že vlastně je příslušníkem týhle skupiny a tu podporu potřebuje, tak se jakoby jinak pracovat s nima jako nejde.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

„Samozřejmě jde o další pak skupiny těch socioekonomicky znevýhodněných že jo, jako jsou třeba ty studenti z toho neakademického prostředí, z těch neakademických domácností, kteří vlastně nejsou v žádném systému registrovaný, nic nevyužívají a u těchto skupin tam ta zachytitelnost není, no.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Existující nástroje pro podporu (sociálně) znevýhodněných studentů sice potenciálně mohou pomáhat, nicméně v praxi existuje řada problémů, jak vůbec tuto populaci zachytit a nástroj/benefit adresovat právě jí. V případě uplatňování nástrojů univerzální povahy lze potom špatně zjišťovat, zda nástroj či benefit opravdu využívá (hlavně) cílová populace.

„...vlastně tam je jako vždycky ten problém, že ta univerzita nemůže úplně poznat, kdo všechno tu pomoc potřebuje, jo.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

„To prostě nevíš, jestli někdy, za prvé kolik lidí tam jede? To je první věc, že jo. Jaký mix lidí to je, co tam je?“

Senátor VŠE

Jistým řešením je fungování evidencí a přihlášení se ke znevýhodnění v ranějších fázích studia. To však může narážet na problém stigmatizace. Na druhou stranu podobně funguje identifikace zdravotně znevýhodněných na ČVUT již během přijímacího řízení. Možností je také zpřesnit vymezení dané skupiny, což jsou v případě sociálně znevýhodněných jednotlivé populace, které jsou relevantní. Vymezit, co všechno znevýhodnění zahrnuje a jaké jsou pro ně možnosti.

„To jakoby neudělám no, muselo by to být přes nějakou zase jako evidenci, že on by se musel přihlásit k tomu že prostě splňuje tudleto podmínku, že prostě je z tohodle neakademického prostředí a má nárok na tudle službu.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

„Jinak to vyhledávání bych jako jako na vysoký škole už neviděla moc, protože bylo by to nějaký jako stigmatizace, že jo.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Z hlediska nástrojů jsou znevýhodněným populacím poskytovány benefity. Cílení těchto benefitů je problematické a jejich využívání je na bázi dobrovolnosti spojených s identifikací se skupinou. To dále znesnadňuje efektivní poskytování pomoci.

Dle rámce SKCP (Schneider, Ingram, 1993) design politik a uplatňovaných nástrojů z hlediska benefitů a břemen či univerzálnosti a dobrovolnosti dává cílové populaci signál k tomu, jak s nimi má být zacházeno a co je od nich očekáváno. V případě dobrovolných, pasivních nástrojů poukazuje na vystupování jednotlivých příslušníků skupiny jako jednotlivci, nikoli kolektiv. Konstrukce je však možné změnit. V následující kapitole se budu věnovat hlavním aktérům, jejich postavení a mocenským možnostem působení na podobu politik.

10 Role a moc aktérů

Cílové populace mají různé možnosti působení na podobu opatření, nástrojů a design politiky. Nejrelevantnější pro téma je mocenská možnost studentů. To je obsaženo v následující kapitole, včetně témat týkajících se aktérů a jejich spolupráce a některých zjištění z akademických senátů.

10.1 Pozice studentů z pohledu akademického senátu

Postavení a roli studentů bylo možné analyzovat ze dvou hlavních pohledů. Za prvé jde o pohled senátorů celoškolních akademických senátů a za druhé z pohledu poskytovatelů služeb, tj. příslušných center.

Cílová populace vzdělanostně/sociálně znevýhodněných nemá sama o sobě zástupce v senátu. Studentská komora představuje zástupce celé (nad)populace studentů. Nicméně prostřednictvím těchto zástupců mají přinejmenším teoretickou možnost působnosti.

V akademickém senátu mají na MU senátoři Studentské komory možnost jednat přímo s vedením univerzity, s kolegiem rektora, k čemuž se „běžní studentí“ nedostanou. Mohou se podílet na dlouhodobém záměru a prosazovat svoje vlastní zájmy. Nicméně možnost podílet se na přípravě a projednávání podoby opatření a politik zde existuje. Z hlediska cílových populací však jde o celkovou populaci studentů, nikoli politickou reprezentaci znevýhodněných studentů. Přesto jsou logicky zájmy této skupiny pro-studentské a vedoucí k získání výhod pro populaci studentů.

„Vlastně jsem jedinej ze SKASu kdo chodí na kolegium rektora a víceméně právě třeba i když se dělal ten dlouhobej záměr, tak jsem tam vlastně za studenty chodil já. Takže jakoby jsem takovej ten jako hlavní student se kterým jako vedení komunikuje, když je potřeba něco řešit, no.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

„Takže vlastně jako mně přijde že... když maj studenti opravdu problém a chtějí něco řešit skrz školu že by chtěli něco zlepšit a tak, tak buď v tom senátu jsou a řeší to a nebo si někoho najdou skrz jakoby z té strany studentské, nikoli z té strany akademických pracovníků, protože... nemaj asi potřebu.“

Senátor VŠE

Ve vztahu ke komoře akademických pracovníků však panuje jistá rivalita těchto dvou hlavních skupin. To je mimo jiné dáno rozdílnou perspektivou a významem některých témat pro danou skupinu ve vztahu k jejím zájmům. Přesto však jednání probíhají v mezích partnerství. Na druhou stranu respondent VŠE uvedl pochybnosti o politické síle studentů v akademickém senátu a jejich možnosti ovlivnit podobu vysoké školy na dobu, která se jich už jako studentů netýká a záležitostech, ve kterých nemusí být kompetentní.

„No tak určitě jako musím říct, že nás jako respektují a že nás jako berou jako vlastně partnery nebo ... jako prostě stranu se kterou musí jednat. To jako určitě, že nějaký respekt tam je. Na druhou stranu jakoby studenti jsou fakt takoví ti, kteří do těch věcí jakoby víc rýpou a víc o tom přemýšlí a víc prostě i na tom zasedání diskutují, takže občas ti akademici jako že prostě mrčijou, že prostě už bysme mohli se posunout prostě.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

„...protože mě přijde že studenti tam maj tolik síly, co můžou, jako mě přijde že jich je až moc někdy v tom senátu na to o jakých věcech se rozhoduje, že jo. Oni rozhodnou o tom, co ta škola bude dělat za tři roky a ti už tam nebudou ti studentští senátoři jo, tak nebo jak bude vypadat dlouhodobý záměr, jak bude vypadat roz... o rozpočtu by podle mě taky neměli vůbec hlasovat, to je můj jako osobní názor.“

Senátor VŠE

Je však nutno odlišit možnosti a moc v akademickém senátu od jeho vnímání jako platformy pro změnu konstrukcí a designů politik a tím pádem aktivity a participace cílových populací. V tomto ohledu se oba respondenti z akademických senátů vyjadřovali k vnímání akademického senátu mezi studenty.

Oba respondenti shodně uvedli nízké povědomí o akademickém senátu mezi studenty. Přitom nejde o pouhý nezájem jakékoli věci na univerzitě projednávat, ale i o nedostatečné povědomí o jeho existenci a rozlišování celoškolního a fakulního akademického senátu. Zároveň není studentům úplně jasné, že mohou prostřednictvím akademického senátu něco měnit a zlepšovat své podmínky.

„Ale je teda pravda, že musím říct, že ti studenti moc jakoby nejsou schopni rozlišovat mezi senátem fakultním a tím celouniverzitním, že prostě oni, my jsme rádi když nějaký student ví, že nějaký senát existuje.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

„Dyť to jde vidět i na tom kolik lidí přijde k volbám do senátu...“

Senátor VŠE

„A ... oni nevidí, že ten senát něco může řešit, to je ten základní problém, nikdo jim to nikdy nevysvětlil k čemu ten senát je, tak proč by tam šli.“

Senátor VŠE

Jako jisté východisko ke zlepšení situace o povědomí akademického senátu je zlepšení informovanosti o jeho existenci, fungování, možnostech a významu.

Jedno z důležitých témat řešených v akademických senátech (dle rozhovorů) zahrnuje potřeby studentů. Pokud jde o agendu potřeb studentů, oba senátoři se shodují v tom, že studenti se snaží řešit své potřeby a benefity převážně týkající se sociálního zázemí univerzit pro studenty. To zahrnuje místa k sezení mezi přednáškami, možnost ohřát si jídlo, vytisknout si studijní materiály, lepší počítače, ubytování nebo peníze poskytované studentským spolkům. Tyto témata však byla snahou dosáhnout benefitů pro veškerou populaci studentů, nikoli pro znevýhodněné. Na VŠE je zajímavostí projednávání výsledků individuální zprávy z šetření Eurostudent, které mělo být předloženo k projednávání v dubnu. Z výsledků analýzy zápisů skončilo příslušné zasedání dříve z důvodu nedostatku přítomných senátorů.

„...takže to si myslím, že je třeba věc na kterou jakoby to vedení univerzity moc nemyslí, takže prostě dělat nějaký to zázemí pro studenty, aby si prostě měli kde, já nevím, ohřát jídlo, aby měli prostě kde si sednout mezi přednáškama a takhle.“

Bc. Ondřej Vymazal, SK AS MU

„Ubytování, to teď je takové téma že se řeší jak kvalitně jsou zrekonstruované koleje naše, takže to je docela zajímavá.“

Senátor VŠE

10.2 Komunikace se studenty

Cílové populace mají možnost v některých případech působit také na implementátory. Vzhledem k dobrovolnosti většiny nástrojů je i toto působení na dobrovolné bázi a často na základě té části cílové populace, která benefity využívá.

Komunikace se studenty byla na ČVUT popsána jako přátelská. Příjemci benefitů, resp. služeb CIPS ČVUT mají možnost psanou zpětnou vazbou působit na podobu služeb a jejich rozvoj prostřednictvím vlastních připomínek k poskytovanému benefitu.

„No, tak podílí se tím způsobem, že my máme po každé akci jim rozdáváme letáky nebo jim je posíláme a máme tak zpětnou vazbu od nich. Takže tam jako jsou otázky. Jednak máme jako z jaký jsou fakulty, studentka-student, jak byli spokojení a potom tam máme i jako že můžou nechat kontakt, abysme je obesílali a potom tam maj svoje připomínky. Takže oni tam píšou jako svoje připomínky třeba k té akci a potom co by rádi ještě dalšího aby se tady konalo.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Zástupce UK popsal komunikaci se studenty hlavně na informační a poradenské bázi s různými částmi IPSC.

Na VŠB-TUO je komunikace intenzivnější, což je dáno vyjednáváním nutné a potřebné pomoci zdravotně znevýhodněným studentům. Rozsah podpory je však omezen příslušnými předpisy a nároky. Studenti mohou osobně sdílet své názory a postřehy ke službám a případně navrhnout možné cesty jejich rozvoje. Jsou také oslovováni aktivně mailem např. kvůli vyjádření se k podobě nově vytvářené studovny. Studenti se mohou obracet se svými návrhy na studijní referenty a proděkany. V souvislosti se zpětnou vazbou bylo na VŠB-TUO zmíněno hodnocení výuky v každém semestru, to se však týká hlavně celé populace studentů a nezaměřuje se na některou z cílových skupin centra.

Z pohledu akademického senátu se vyjádřil senátor MU, podle něhož je komunikace minimální a probíhala spíše prostřednictvím reakcí na sociální síti ohledně projednávaných důležitých témat. Na druhou stranu museli jednat se studentskou iniciativou vzniklou proti zvyšování poplatků za studium. (viz kapitola 9.1.2)

„No, musím říct že teda jakoby minimálně. Respektive když řešíme jako nějakou důležitější věc, třeba studijní-zkušební řád, tak jsme to třeba psali na Facebook, jako že

se to mění a co třeba studentům vadí jakoby na tom současným, takže tam jsme měli pár nějakých jakoby reakci.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Politická organizace znevýhodněných skupin studentů a snaha působit ať už na senátory nebo na poradenská centra nebyla nikterak identifikována. Veškerá zpětná vazba a podněty jsou na individuální aktivitě.

10.3 Postavení implementátorů

Každé z poradenských center nějakým způsobem figuruje ve struktuře vysokých škol a spadá pod některou z jejich organizačních složek. Přesto si tyto centra udržují relativní nezávislost ve své činnosti a v plánování svého rozvoje.

Poradenská centra na ČVUT a UK jsou přímo odděleními odboru rektorátu. Na VŠB-TUO jde o fakultní centrum (Ekonomická fakulta) s celouniverzitní působností.

Všechna tyto střediska jsou ve svých činnostech povětšinou autonomní. Své aktivity si určují sama a nikdo z rektorátu jejich aktivity nijak nekoriguje. Omezením jsou poskytované finance, což je převážně problém střediska na VŠB-TUO, kde jsou potíže s jistotou financování ze strany školy a je z větší míry závislé na grantech a projektech a přes financování z ministerstva. To zahrnuje dodržování určitých pravidel pro získání příspěvku.

„Vlastně si to tvoříme sami jako. Takže je to dost závislý tady na jako na naší iniciativy. Je to jako závislý dost na naší iniciativě. Asi kdyby jsme si různé věci nevynejšleli, tak vedení by to nevadilo.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„To akorát vlastně z toho ministerstva pokud' chceme brát nějaký příspěvek na ty zdravotně postižené studenty, tak tam jsou určitá pravidla. Tak akorát na základě toho, což my dodržujem, protože ty peníze potřebujeme, chceme a vesměs je to to, co děláme, jo.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Obdobně zůstává iniciativa v rozvoji centra na příslušném centru. V případě CIPS ČVUT si své aktivity a rozvoj vytvářejí pracovníci sami a obsah Dlouhodobého záměru má spíše formální charakter. Na UK je tento rozvoj podobný, přičemž DZ je

hlavní oporou činností a rozvoje. Některé návrhy činností IPSC však musí být schváleny kvestorem nebo kolegiem rektora, kteří mají finální rozhodovací pravomoc.

„My jsme prostě složka rektorátu, která má své, své činnosti, který jsou vedený v záměru. Ty my plníme a tam vlastně nemá kdo nás ovlivňovat. My samozřejmě když s něčím přijdeme, chceme něco realizovat, tak to samozřejmě musí schválit, musí schválit příslušnej teda orgán univerzity.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Rozvoj činností centra probíhá i skrze aktivitu studentů, např. výše uvedenou zpětnou vazbou. Na všech centrech vnímají rezervy v systému podpory studentů, ale i vlastní činnosti. To zahrnuje zlepšování webových stránek, prohloubení spolupráce se středoškolskými poradci, semináře pro doktorandy a pedagogy nebo rozvoj pracovníků. Na UK se plánovaný rozvoj centra zahrnuje do DZ, který zároveň funguje jako kontrola činnosti.

Ne vždy však jsou politiky a služby příslušným centrem ovlivnitelné. Jako příklad uvedlo CIPS ČVUT stipendia pro studenty vyjíždějící na Erasmus, který se často doplácí z peněz rodičů studenta, což částečně eliminuje účast studentů z příjmové slabších rodin.

Co se týče rozvoje na základě dat, plánuje CIPS ČVUT provedení výzkumu v oblasti postavení žen na univerzitě. Na UK však probíhá již nějakou dobu plánování provedení výzkumu, který se týká přímo populace sociálně znevýhodněných. Tento výzkum má za úkol zjistit potřeby této populace a zaměřuje se na nízkopříjmové studenty a na studenty-rodiče, kteří jsou evidováni v systému univerzity a jsou jako populace přímo dostupná. Výzkum má dále sloužit k tvorbě koncepčních materiálů a další činnosti centra.

„...s tím že jsme řekli že na začátku bude nejdůležitější vlastně udělat vůbec nějaký, nebo získat nějaká data o těch studentech, protože vlastně těžko se buduje nějaká koncepce, nějaký systém bez toho, abysme věděli, co ty studenti chtějí. Takže my jsme si dali jako jeden z prvních cílů do toho dlouhodobýho záměru udělat výzkumný šetření...“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Jediné z center, které má možnost podílet se na politice také legislativně je IPSC UK. Centrum v rámci své působnosti (tj. zdravotně a sociálně znevýhodnění) má na

starosti tvorbu koncepčních a legislativních materiálů a podílí se na změnách a aktualizaci předpisů ve spolupráci s příslušnými komisemi, případně fakultami a funguje jako řídicí a zastřešující aktér. Na druhou stranu některé záležitosti nemohou ovlivňovat, např. stipendijní politika už spadá pod jiný odbor. Ze středisek na ČVUT a VŠB-TUO jsou možnosti změn politik a opatření limitovány povětšinou na činnosti centra, nabízených služeb atp.

„My jako rektorátní pracoviště jsme v podstatě, máme na starosti tydlety koncepční materiály a ty legislativní věci, to znamená to všechno jde, je na nás a ty příslušný předpisy na jejich aktualizacích, změnách, se podílíme no.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

10.4 Partneři poradenských center

Z hlediska spolupráce existuje pro poradenská centra řada aktérů uvnitř i mimo vysokou školu. Nejvýznamnějším partnerem jsou fakulty.

S fakultami nějakým způsobem pracují všechna centra (ale i senát MU s fakultními senáty), ve kterých byl proveden rozhovor. Významná je spolupráce v rámci propagační činnosti center (viz kapitola 9.2) a fungování kontaktních osob na fakultách, které zprostředkovávají kontakt populace s centrem. V případě VŠB-TUO fungovala spolupráce i v předávání zkušeností, které se týkaly jednání s cílovou populací (zdravotně znevýhodněných). Problémy ve spolupráci s fakultami zmínilo CIPS ČVUT, kdy v případě poskytování studijního poradenství docházelo ke konfliktům v kompetencích centra a v šíři poskytovaných informací.

„...tak stejně se občas objeví najednou z těch studijních oddělení, že něco my jim řekli špatně, nebo že jim to nemáme říkat, nebo že to je jejich věc...“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

„Takže to je fajn, že my jsme se navzájem doplňovali, předávali zkušenosti, protože ona má velké zkušenosti s neslyšícími studenty.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

V rámci spolupráce poradenských center existuje Asociace vysokoškolských poradců, která sdružuje jednotlivá centra a nabízí možnost výměny zkušeností napříč univerzitami. Takovou formu spolupráce zmínili respondenti ČVUT a VŠB-TUO. Pokud jde o meziuniverzitní spolupráci v rámci akademického senátu, spolupracuje SK

AS MU s ostatními brněnskými univerzitami, ale i se studentskou komorou Rady vysokých škol, kde je spolupráce spíše informačního charakteru.

„No, tak v rámci té asociace, jo, kdy máme takový společný jako porady a já nevím setkání a kde se teda sdílíme zkušenosti a i takový jako pracovní workshopy a tak, jo. Takže ty kontakty jsou, myslím docela to slušně pracuje ta asociace. Takže ty jednotlivý centra o sobě ví a jak říkám, vzájemně si předávají třeba zkušenosti a tak.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Spolupráce s akademickým senátem je už z pohledu center malá. Na ČVUT a VŠB-TUO se s akademickým senátem nespolupracuje. Na UK je činnost centra rozsáhlejší a senát se proto někdy vyjadřuje k novelizaci předpisů, případně dochází ke spolupráci se sociální komisí akademického senátu. Opět je však tato spolupráce na informativní bázi, případně připomínkování. Senát za MU však s ostatními senáty, fakultními, spolupracuje a vzhledem k jejich větší blízkosti ke studentům mají od nich fakultní senáty více podnětů.

„Přece jenom ty studenti když chtěou řešit nějaký věci, tak se obrátí spíš na ten fakultní senát a ten to potom jakoby předá nám.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Střední školy jsou dalším partnerem center. Jde převážně o informační činnost zaměřenou na potenciální uchazeče (viz kapitola 9.1.1).

Spolupráci se studentskými organizacemi uvedli respondenti z ČVUT, MU a UK. Na první jmenované jde o spolupráci centra s organizací AIESEC. Na UK jde o propagační a informační činnost, kdy jsou informace zasílány jednotlivým spolkům, které jsou na univerzitě registrované a případně je žádat o další propagaci činností. Zástupce SK AS MU identifikoval studentský spolek jako významného partnera.

„A ještě teda možná abych nezapomněl, tak studentský spolky. U nás je vlastně jeden takovej největší celouniverzitní spolek Munie, takže s tím máme docela jakoby intenzivní spolupráci.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

Vyjednávání designu politik pro celou skupinu studentů je procesem, do kterého v rámci univerzity vstupuje další skupina akademických pracovníků, díky čemuž někdy

dochází ke kolizi zájmů a soupeření o podobě jednotlivých sociálních konstrukcí populace. Kromě těchto dvou skupin se na designu politik dále mohou podílet příslušné komise či kolegium rektora. Akademický senát je v podstatě arénou pro vymezování konstrukcí dvou hlavních cílových skupin – akademických pracovníků a studentů.

U populace znevýhodněných nebyla identifikována žádná politická participace s ohledem na možnosti změn v akademickém senátu.

Na druhou stranu mají cílové populace pobírající benefity možnost působit možnými návrhy a zlepšeními prostřednictvím zpětné vazby zpět na implementátory. Intenzivnější je spolupráce u cílové populace zdravotně znevýhodněných, kdy došlo i k aktivnímu oslovování, nicméně komunikace s touto skupinou zahrnuje také vyjednávání individuálních benefitů. U jiných znevýhodněných populací studentů ve vztahu k akademickému senátu je účast dobrovolná a jednotlivá, neorganizovaná (s výjimkou studentské iniciativy během projednávání uvalování břemen).

Co se týče postavení center, fungují relativně autonomně jako poskytovatelé služeb. Jde v zásadě o implementátory politik, kteří mají jisté manévrovací schopnosti v poskytování služeb, které jsou v jejich kompetenci. V případě UK má centrum mnohem vyšší vliv na podobu opatření, než na ČVUT a VŠB-TUO a zároveň se samo zabývá rozsáhlejším rozvojem aktivit v tomto směru.

Dle rámce SKCP (Schneider, Ingram, 1993) je však důležité propojení politiky s jejími cíli, tedy vytvoření kauzální vazby. V následující kapitole se podíváme, jaký význam aktéři připisují pomoci znevýhodněným studentům.

11 Vnímání problematiky pomoci studentům

Dalšími z důležitých dimenzí sociální konstrukce cílových populací je ospravedlňování politik k jejich cílům a vnímání cílové. Což znamená určení významu politiky a jak je vnímána jejich implementátory, resp. tvůrci. Tato kategorie už byla v rámci rozhovorů relativně menšího rozsahu, nicméně stále bylo možné zjistit, proč cílové populace center a znevýhodněné studenty podporovat.

11.1 Význam poskytování podpory cílové populaci znevýhodněných

Obecně lze říci, že všechna dotazovaná centra fungují pro danou populaci. Pomoc se vysvětluje jako poskytování možnosti studovat za předpokladu dostatečných kognitivních schopností a v souladu s jejím rozsahem dle příslušných zákonů a předpisů, případně omezení na základě doložení lékařských zpráv atp. Poskytování podpory by nemělo ulehčovat náročnost samotného studia a zjednodušovat odvedenou práci. Vnější okolnosti (finanční, rodinné...) by pak neměly bránit cílové populaci v možnosti studovat vysokou školu a centra svou činností této možnosti a odstranění bariér napomáhají. Cílová populaci by však pomáháno být mělo a tato podpora je záslužná.

„No, já si myslím, že jako ta ta základní věc je, aby měl k tomu vysokému školství přístup každej, vlastně každej, kdo na to má jakoby znalost jo, že prostě vlastně k tomu v tom studiu by nikoho neměl omezovat nějaký finanční záležitosti, ale mělo by ho prostě omezovat jenom to co ví nebo to co je schopnej se naučit. Takže by prostě se nemělo stávat, že někdo ukončí studium kvůli tomu, že prostě na to už jakoby nemá prostě finanční prostředky.“

Bc. Ondřej Vymazal, předseda SK AS MU

V případě ČVUT hrají roli některé kontextuální významy poskytování podpory. Toto centrum je zaměřeno více na rozvoj osobnostních a kompetenčních dovedností netechnického rázu, což je mimo jiné vnímáno jako jakýsi protipól technicky zaměřené univerzity. Tyto kontextuální faktory zasahují i do rozvoje činností, kdy provedení výzkumu zaměřeného na ženy je opět dáno do kontextu převážně maskulinní univerzity. Vzhledem k „technickému“ typu myšlení jsou některé aktivity centra svým způsobem relaxační až terapeutické.

„...jsme tomu dávaly velkej důraz že to je technická univerzita a že to je takovej protipól toho celkovýho zaměření jako tý univerzity jako, že by to mohlo moh bejt takovej bod kde, z kterýho by vyzařovalo teda jako něco takovýho jako protikladnýho...“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Dalším z významu poskytování podpory studentům bylo snížení studijní neúspěšnosti jak školy, tak cílové populace. Jedno z center (ČVUT) označilo svoji činnost přímo jako prevenci studijní neúspěšnosti. V souvislosti se studijní neúspěšností a konkrétního nástroje bylo vnímáno poskytování srovnávacích kurzů na jedné z fakult ČVUT. Nicméně obě centra, která snížení studijní neúspěšnosti zmínila (ČVUT, VŠB-TUO), jej podávala jako možnost populace studovat, získat vzdělání a udržet se na škole, tedy jako otázku rovného přístupu ke studiu.

„Aby neodešli ze školy nebo kvůli nějakým jiným vnějším okolnostem. Ne že ne že by na to neměl, ale že bohužel jsou určité situace, že by to časově nebo nějak finančně, prostě nemohl zvládnout, protože musí řešit první jiné věci, než potom to studium, no.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

11.2 Postavení cílových populací a jejich podpory

Konstrukce cílových populací se v čase může měnit na základě designů politik. To se v případě zdravotně znevýhodněných dle některých výpovědí dělo. Nicméně stále se některá centra setkávají s odporem a negativními postoji jednotlivých aktérů.

Se špatným přístupem některých aktérů vůči cílové populaci se setkali na ČVUT a VŠB-TUO. Povaha tohoto přístupu byla však odlišná. Zatímco na VŠB-TUO, kde jde o cílovou populaci zdravotně znevýhodněných, zahrnoval negativní přístup spíše nedostatečné informace pedagogů a zaměstnanců a nevhodný přístup k takovým studentům, na ČVUT chvillemi dochází ke kritice činnosti centra ve smyslu přílišného zasahování a zjednodušování studia. Takový přístup však nebyl nijak organizovaný a šlo převážně o jednotlivosti. Na ČVUT však během vzniku centra zasáhly kontextuální faktory univerzity, kdy taková pomoc, jaké centrum studentům poskytuje, byla na technické univerzitě vnímána jako zbytečná ze strany vedení školy a poukázáno na možnosti substituce těchto činností zájmovými kroužky a studentskými uniemi.

„A to jako... byly hlasy jako že to je zbytečný, že vlastně jsou to, nazývaly to jako nějaký kroužky zájmový, který maj dělat třeba studentská unie nebo že na to se je škoda peněz a tak.“

Zaměstnanec CIPS ČVUT

Rizikem pro populace sociálně znevýhodněných je jejich stigmatizace. K té může docházet nejen při aktivním vyhledávání této populace, ale i u nástrojů/benefitů na dobrovolné bázi, kdy je nutností se ke znevýhodnění „veřejně přihlásit“. Příslušníci populace mohou být vnímáni jako slabí a chudí, případně může být evidentní rozdíl v jejich majetkových poměrech. Riziko to může být hlavně mezi vrstevníky-studenty.

„...bude třeba vlastně pro jejich využívání se přihlásit k tomu, že jste příslušníkem nějaký sociálně znevýhodněný skupiny, tak vidím nevýhodu třeba v nějaký stigmatizaci ze strany i jako okolí jo. Můžou prostě lidi, který se budou jako chovat k těm, k těm studentům jako nějak jako opovrženímohdně že jo, prostě tohle jsou jako ty socky, že jo, který prostě jako pocházej bůhví odkad' že jo, z nějaký špatný rodiny, nemaj peníze.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Co se týče věnované pozornosti tématu, je problematika vnímání závažnosti a míry řešení tématu vnímána jako téma neaktuální a v České republice mu není věnováno příliš pozornosti ze strany vysokých škol. Dle Mgr. Buriánka nejsou definice kategorií sociálně znevýhodněných ani příliš známy. Na druhou stranu je těžké odhadnout, kolika lidí se tato problematika reálně týká a jak zasahuje do vysokého školství, resp. do společnosti.

„Takže ty školy to očividně jako taky nějak bud' to řeší samy o sobě a neví se o tom a nebo se to neřeší vůbec.“

Senátor VŠE

„...prostě ty bariéry tady, tady jako jsou, že jo to je... takže to vnímám jako problém, i když není možný říct kolika, kolik lidí se to, se to týká.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

11.3 Zlepšení sociální konstrukce znevýhodněných

Přestože je práce zaměřena na vzdělanostně znevýhodněné, v rozhovorech byla často zmiňována podpora sociálně znevýhodněné v souvislosti s podporou zdravotně znevýhodněných.

Zlepšení situace v podpoře zdravotně znevýhodněným zaznamenaly za poslední desetiletí centra na ČVUT a VŠB-TUO. Zpočátku existovaly předsudky vzhledem ke kapacitě zdravotně znevýhodněných studentů a jejich možnostem zvládnutí studia. Existovaly problémy s definicí takové populace a nedostatečnou informovaností a povědomím o povaze znevýhodnění a možnostech jejich řešení.

„...že obecně je to určitě mnohem lepší než to bylo před takovýma deseti patnácti roky, kdy to začínalo, poprvé všechno v těch devadesátých letech. Že to pomalu, ale jistě jde kupředu. To si myslím teda, že takhle určitě se to dostává do podvědomí, ale do pozitivního spíš podvědomí, že se to bere jako součást života už... nebo začíná se to brát.“

Zaměstnanec centra VŠB-TUO

Takováto postupná změna přístupu k populaci zdravotně znevýhodněných může být inspirací pro práci se sociálně znevýhodněnými. Ostatně v rámci nastavení systému existují některé velmi podstatné mechanismy, které odsouvají populaci sociálně znevýhodněných do pozadí. Věnování se této populaci je spíše dobrovolné a záleží na univerzitě, zda se jí bude věnovat (pokud nejde o ze zákona povinné sociální stipendium). Někteří respondenti tak vnímali politiku vůči zdravotně znevýhodněným jako možnou inspiraci pro práci a tvorbu politik cílených na sociálně znevýhodněné, včetně důvodů v rozdílech financování těchto dvou skupin. Vzhledem k financování z MŠMT je populace zdravotně znevýhodněných pro školu aktuálnějším tématem.

„Podle mě ty školy ... už ví že s nima (zdravotně znevýhodněnými, pozn. autora) musí pracovat a tak do toho skrz peníze které dostávají z ministerstva jako lifrujou docela dost prostředků adekvátní k tomu, té problematice, ale je to vždycky zdravotně znevýhodněnej člověk.“

Senátor VŠE

„Že hlavní pozornost je věnována zdravotně znevýhodněnejm z mnoha jako důvodů, jednak že jo na to vysoký školy dostávají finanční podporu na ty služby, takže v

podstatě se to dá poměrně jako dobře ty služby hradit, protože máte jistý ty peníze. Kdežto na ty socioekonomicky znevýhodněný se musej hledat dodatečný peníze jako v rozpočtu, což často jako může být problém a myslím si, že ty nástroje na podporu sociálně znevýhodněnejch studentů v podstatě jako moc nejsou, že tadle skupina je jako opomíjená. Myslím si to jako já, nevím jaká je realita, zase nevím, jaký maj úplně nástroje ostatní všechny vysoký školy, ale myslím si, že ... že nějaká cílená podpora těch sociálně znevýhodněnejch studentů v Český republice moc, moc není no.“

Mgr. Pavel Buriánek, IPSC UK

Z hlediska významu je téma respondenty vnímáno jako nevýznamné v oblasti vysokého školství. Přesto je význam podpory těchto studentů chápán jako služba populaci, jako poskytnutí možností studia a překonání obtíží, ale též jako možnost snížení studijní neúspěšnosti (což lze vnímat jako institucionální cíl vzhledem k obsahu záměrů a ministerského DZ).

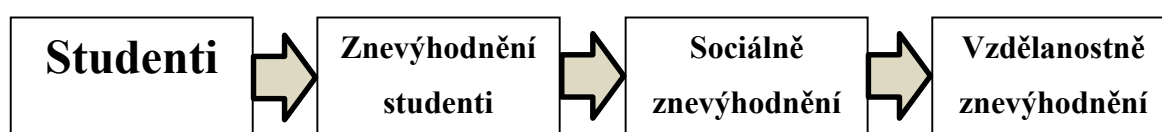
Pokud jde o vyloženě negativní přístup k podpoře studentů z pohledu SKCP (Schneider, Ingram, 1993), je negativní nahlížení na populace záležitostí jednotlivců. Problémem poskytování podpory, jak dobrovolné, tak vyselektované již při vstupu na univerzitu, může být stigmatizace skupiny.

U populace zdravotně znevýhodněných bylo zaznamenáno zlepšení jejich postavení v posledních deseti až patnácti letech. Takové zlepšení sociální konstrukce oproti postavení sociálně znevýhodněných jsou chápány také v rozdílu odlišné politiky uplatňované MŠMT, převážně v záležitostech financování skupiny. Na podporu zdravotně znevýhodněných dostávají školy z rozpočtu MŠMT dotace. Tyto dotace jsou považovány za zaběhnuté.

12 Diskuse výsledků

Skupina vzdělanostně znevýhodněných studentů se vyděluje z „vyšších“ nadskupin studentů. Obecně je však nadskupinou pro všechny znevýhodněné skupiny populace studentů. Vydělení cílové populace vzdělanostně znevýhodněných dle jednotlivých (mezi)stupňů lze vidět na Schématu 2. V následující diskusi se věnuji převážně cílové populaci sociálně znevýhodněných (pokud není specifikováno jinak) a to z důvodů výsledků o stavu cílové populace vzdělanostně znevýhodněných ve vysokém školství (viz kapitola 12.2) a blízké provázanosti se sociálním znevýhodněním.

Schéma 2: Vydělení cílové populace vzdělanostně znevýhodněných

Zdroj: Autor

Z analýzy oficiálních dokumentů škol (a záměru MŠMT) vyplývá, že populace vzdělanostně znevýhodněných není nijak řešena a adresována. Nevyskytla se v žádném z těchto dokumentů. Témě je v oficiálních dokumentech marginalizováno. To platí i pro projednávání v akademických senátech.

V rámci oficiálních dokumentů existuje povědomí o skupině sociálně znevýhodněných a vůle snižovat sociální nerovnosti a odstraňovat bariéry ve studiu. Na druhou stranu tato populace není přímo definována a jednotlivé nástroje se sice vyskytují v kapitolách věnujících se sociálním tématům, ale jejich využívání a vhodnost je přinejmenším sporná. To je také dáno povahou nejasné identifikace skupiny sociálně znevýhodněných. Málokdy nástroj cílí přímo tuto populaci a řada z nich je k dispozici všem studentům bez ohledu na znevýhodnění. Existují však některé výjimky, které ale jsou testované (sociální stipendium, zapůjčování notebooků...). Podpora sociálně znevýhodněných studentů takto není příliš propojená a systematická. Z hlediska zjištění z DZ a VZČ lze však považovat za pozitivní existenci celouniverzitních poradenských center na 22 z 26 univerzitách. To přinejmenším poskytuje relativně dobré zázemí pro další rozvoj systému poradenských služeb ve vysokém školství. Poskytování poradenství a informací je však dáno přímo v Zákoně o vysokých školách v povinnostech veřejných vysokých škol.

Závěr analýzy zápisů z akademických senátů naprosto jasně poukazuje na marginalizaci tématu vzdělanostně a sociálně znevýhodněných studentů v celoškolských akademických senátech vybraných vysokých škol. Pokud se vůbec o studentech jedná v rámci hlavních bodů projednávání, jde nejčastěji o záležitosti spjaté přímo se studiem a zkušebním řádem. Ze zhruba třetiny témat, u kterých bylo možné identifikovat cílovou populaci, tvořili studenti 17,7 %. Na druhou stranu šlo o největší populaci, která nebyla spjata přímo s činností senátu. Znevýhodněným studentům nebyla věnována žádná pozornost.

V působnosti akademických senátů představuje studentská komora relativně silného aktéra pro změny konstrukcí studentských populací a prostředníka pro změnu designů univerzitních politik. Studenti mají ve studentské komoře senátu potenciál k hájení svých zájmů, které zároveň tematicky řeší nejčastěji.

Akademický senát funguje jako aréna pro soutěžení mezi konstrukcemi, kdy se na konstrukcích populací podílí nejen samotní studenti, ale také akademičtí pracovníci. Soutěžení o jednotlivých designech politik a sociálních konstrukcí potvrzují výpovědi jednotlivých senátorů – studentský senátor z pozice rivality a senátor VŠE připisuje studentům příliš velkou moc v oblastech, které pro ně nejsou relevantní. Spolupráce studentských komor (alespoň dle MU) se studentskými organizacemi navíc ukrývá relativně velký potenciál v možnosti změn designů politik, potažmo sociálních konstrukcí, působením jednotlivých organizací na veřejné činitele a propagací vlastních konstrukcí a zájmů.

Zástupci studentů mají v akademických senátech možnost jednat přímo s vedením instituce a podílet se na tvorbě významných veřejně politických dokumentů. Studentská komora by mohla být využita jako zprostředkující skupina pro změnu sociální konstrukce vzdělanostně znevýhodněných. Problémem akademického senátu je však relativně nízké povědomí o jeho činnosti a možnostech využívání jako platformy pro změnu, což velmi snižuje nejen jeho význam, ale také možnosti změn politik s ohledem na kteroukoli cílovou populaci.

Inspirativní pro efektivní pomoc sociálně znevýhodněným studentům může být již zaběhlý systém podpory pro zdravotně znevýhodněnou populaci. V posledních desetiletích došlo ke zlepšení přístupu k této populaci, což poukazuje na posun sociální konstrukce směrem k pozitivněji konstruované skupině. Design této politiky je však v základu odlišný. Existuje v něm totiž finanční pobídka (benefit) pro vysoké školy k řešení a zabývání se touto problematikou. To samozřejmě dává školám signál, že tato

populace je žádoucí a její adresování bude (dostatečně) financováno. Oproti tomu je adresování sociálně znevýhodněných v podstatě dobrovolné (pokud nejde o ze zákona povinná stipendia) a ze strany MŠMT neexistuje takto důležitá pobídka (a vlastně ani definice skupiny) pro uplatňování politik. Patrně proto se takové nástroje dávají do vztahu ke snížení studijní neúspěšnosti, což je jedním z cílů vysokých škol i rozvoje vysokého školství dle MŠMT a DZ škol. Takové odůvodnění politik však nefunguje pro samotnou populaci ani „veřejné dobro“, ale pro instituci samotnou, která tím plní své závazky. Nabízí se tedy otázka o relevanci systému pomoci znevýhodněným studentům (obsaženým v sociálních kapitolách DZ a VZČ) vzhledem k logické propojenosti s cílem snížení studijní neúspěšnosti. Vzhledem k nesystematické podpoře takových studentů se zdá, že tyto politiky jsou vesměs neadekvátní k cíli.

Svoji roli v rozdílech zdravotně a sociálně znevýhodněných cílových populací hrají rozdílnosti ve viditelnosti a evidentnosti znevýhodnění. Sociální znevýhodnění je velmi ztěžka „vidět“ a představa bariér a potažmo povahy znevýhodnění je relativně komplexní a složitá, což komplikuje jasné cílení populace, identifikaci, pomyslné ukázání prstem. Kromě toho existuje nízké povědomí o tom, co sociální znevýhodnění vlastně znamená a jaké bariéry to zahrnuje. Na druhou stranu existuje možnost populaci zdravotně znevýhodněných identifikovat již v přijímacím řízení na vysoké školy, případně identifikovat již na středních školách, což může být obdobnou inspirací pro jiné cílové populace. Je otázkou, nakolik je obdobná identifikace možná u sociálně znevýhodněné populace bez porušení Zákona na ochranu osobních údajů.

Jako zajímavost zjištěnou považují odlišnost sociální konstrukce dle náhledu jednotlivého aktéra. Pokud jde o implementátory, konstruuji svojí populaci studentů pozitivněji. Vykreslují ji jako populaci, která si zaslouží podporu, přičemž limitem by měly být jejich znalosti a schopnosti a případně platná omezení dána předpisy. Oproti tomu univerzitní politiky se znevýhodněnými nepočítají a jejich odůvodnění se omezují na snížení studijní neúspěšnosti a odstranění bariér ve studiu, případně přihlášení se k rovnosti přístupu ve vzdělávání (což sice lze považovat za „veřejné blaho“, nicméně neaktivita vůči znevýhodněné populaci, dobrovolná povaha nástrojů a nedostatečné vymezení populace spíše ukazují na marginalizaci tématu a pouze formální odůvodnění v souladu s obecnými cíli). Liší se i možnosti působení cílové populace sociálně znevýhodněných na tyto aktéry, kdy na implementátory a podobu některých poskytovaných služeb lze působit přímo, zatímco na tvůrce politik a vrcholové představitele univerzity pouze zprostředkovaně. Z pozice jednotlivých aktérů se tak

sociální konstruování studentů zdá být mírně odlišné, což považuji za důsledek přímého kontaktem s danou skupinou a primárním zaměřením implementátorů na aktivity spojené s podporou a uplatňování nástrojů přímo cílové populaci. Mezi implementátory a populací zde chybí zprostředkovatel, vzhledem k tomu, že znevýhodněná populace žádné „zástupce“ nemá a jednání probíhají přímo. V akademickém senátu znevýhodnění musí působit skrze skupiny studentů, která sama o sobě má zájmy trochu jiné povahy (např. lepší počítače, přístup v knihovně...), než skupina znevýhodněných. U implementátorů však cílovou populaci tvoří jakási cílová skupina „zájemců o služby“ vzhledem k dobrovolnosti a povaze služeb a nelze říci, nakolik (nebo jaká část) znevýhodněných studentů tyto služby využívá.

12.1 Uplatňované nástroje

Politika uplatňovaná vysokými školami v souvislosti se sociálním znevýhodněním zahrnuje celé spektrum různých nástrojů. Pokud však jde o politiky cílící přímo na sociálně znevýhodněné, případně vzdělanostně znevýhodněné, existuje velmi málo konkrétních nástrojů.

Pro určování sociální konstrukce cílové populace je stěžejní design politiky, ve kterém je tato konstrukce ukotvena a v zásadě působí jako „zpráva“ o cílové populaci. (Schneider, Ingram, 1993)

Vzhledem ke vzdělanostně znevýhodněným nebyla nalezena žádná politika, pro kterou by byla tato populace cílovou. Pouze v jednom případě byly nalezeny srovnávací kurzy za účelem snížení vzdělávacích nerovností. Cílovou populací jsou však první ročníky, byť nástroj se vzdělávacích nerovností dle absolvované střední školy dotýká.

V souvislosti s populací sociálně znevýhodněných lze najít tři hlavní kategorie nástrojů, mezi které patří finanční nástroj, poradenské služby a spolupráce se středními školami.

Finanční nástroje zahrnují jak benefity (stipendia, odpuštění poplatků), tak břemena (poplatky za překročení studia). Vůči sociálně znevýhodněným jde cílení na podskupinu nízkopříjmových. Žádání o benefity je přímo na jednotlivcích skupiny a je dobrovolné. Všechny identifikované finanční nástroje jsou testované na základě příjmu.

Spolupráce s nižšími stupni zahrnuje vyjíždění zástupců VŠ na střední školy a podávání informací o studiu, ale i konání soutěží a studentských olympiád. Cílem takové spolupráce je propagace univerzity a získání potenciálních zájemců o studium,

nikoli pomoci znevýhodněným. Obdobně fungují přípravné kurzy. Informování o poskytovaných službách a benefitech bylo identifikováno u zdravotně znevýhodněných studentů. Je otázkou výše působnosti ke skupinám znevýhodněným. Není však známo spektrum poskytovaných informací (zda jde i o možnosti podpory pro znevýhodněné). Obdobně se účinnost může velmi lišit dle typu střední školy, na které se konají výjezdy. Z hlediska podpory znevýhodněných (což bylo zmíněno i jedním respondentem) by byl nejmýsluplnější výjezd do škol v chudších, částečně sociálně vyloučených lokalitách.

Informování je dle rámce SKCP jedním způsobů předávání zpráv o sociální konstrukci. (Schneider, Ingram, 1993) Z hlediska toho je informování univerzit převážně zaměřené na populace studentů jako celku, případně zájemců o studium a studentů prvních ročníků. Cílené informování probíhá na základě evidence již dobrovolně přihlášených a identifikovaných a to s použitím levných informačních nástrojů (e-mailová komunikace). Takové informování dává signál o neochotě poskytování informací o benefitech a neochotě plýtvat na tuto populaci zdroje. Zároveň jej provádějí implementátoři politik.

Cílení nástroje na sociálně znevýhodněné je ukotveno jen v jedné této kategorii – ve stipendiích v rámci finančních nástrojů. Využívání všech těchto nástrojů je jinak dobrovolné – student si může určit, zda využije poradenství, zda si podá žádost o stipendium nebo zda využije přípravných kurzů. Univerzální jsou některé informační nástroje, nicméně ty jsou cíleny na celou populaci studentů/prvních ročníků.

12.2 Sociální konstrukce vzdělanostně a sociálně znevýhodněných

Výsledky všech analýz poukazují na neexistenci skupiny vzdělanostně znevýhodněných v politikách vysokých škol. Populace se však těsně váže na skupinu sociálně znevýhodněných.

Cílová populace vzdělanostně znevýhodněných studentů se nikterak nevymezuje v oficiálních dokumentech vysokých škol a to jak koncepčních dlouhodobých záměrech, tak v aktivitách škol v podobě výročních zpráv. Vzdělanostně znevýhodněné studenty nevymezuje ani Dlouhodobý záměr MŠMT. V rámci témat projednávaných na osmi vysokých školách, jejichž pozornost tématu sociálně znevýhodněným studentům je z hlediska celého vysokého školství nadprůměrná, také nebylo nalezeno nic, co by se vzdělanostně znevýhodněných dotýkalo. Z výsledků provedených rozhovorů lze říci, že někteří si tématu sice vědomi jsou, ale není jasné, co to je za populaci a jaký je význam

a povaha jejich znevýhodnění ani jak by měla vypadat politika podpory skupiny. Vymezit přesně populace vzdělanostně znevýhodněných, resp. first generation students, dokázal pouze expert největší české univerzity (UK), který se socioekonomickým znevýhodněním v rámci své činnosti přímo zabýval, nicméně ani na této univerzitě se s takovou populací nijak nepracuje. Jediný nástroj, který se nějakým způsobem dotýká vzdělanostního znevýhodnění, jsou srovnávací kurzy pro první ročníky. Takové kurzy poskytuje pouze 7 z 26 vysokých škol a primárně ani explicitně nejsou zaměřené na tuto populaci, ale na studenty prvních ročníků s cílem dorovnat znalosti dle různých absolvovaných středních škol a snížit studijní neúspěšnost. Žádná systematická podpora nebo politika zaměřená na tuto populaci neexistuje. Z těchto důvodů považují **populaci vzdělanostně znevýhodněných studentů za nevymezenou**, nedefinovanou a dle typologie rámce SKCP (Schneider, Ingram, 1993) za nezařaditelnou dle moci a sociální konstrukce. Pokud nějak lze vymezit tuto populaci, splývá její sociální konstrukce se skupinou sociálně znevýhodněných, z které se vyděluje.

Vzhledem k relativní blízkosti těchto populací je relevantní se podívat na sociální konstrukci této populace, ze které se v budoucnu vzdělanostně znevýhodnění mohou vydělit.

12.2.1 Sociálně znevýhodnění studenti z hlediska dimenze sociální konstrukce

Použitý rámec SKCP (Schneider, Ingram, 1993) akcentuje provázanost designů politik se sociální konstrukcí populace. Jaká je pozice sociálně znevýhodněných z pohledu designu politiky?

- 1) Nástroje cílené na populaci sociálně znevýhodněných jsou ve své podstatě benefity. Odpovídá pozitivní konstrukci.
- 2) Jejich využívání je dobrovolné a je podmíněno přihlášením se ke skupině. Nástroje zaměřené přímo na cílovou populaci jsou testované. Využívání sebou může nést stigma. Odpovídá sociální konstrukci pozitivně vnímaných – potřebných.
- 3) Skupina sociálně znevýhodněných si benefity musí získávat a zajišťovat sama. Nejsou aktivně nabízeny benefity, které se dotýkají cílové populace sociálně znevýhodněných. Výjimkou mohou být u implementátorů evidování, jimž už služby nějakým způsobem poskytovány jsou. To však stále je nabízeno pouze

části, která se již dobrovolně účastní a nemusí nutně do populace patřit. Odpovídá sociální konstrukci skupiny pozitivně vnímaných - potřebných.

- 4) Identifikovaná břemena ve formě poplatků za studium se týkají celé populace studentů a jejich cílem je odrazovat od určitého způsob chování – prodlužování studia. Odpovídá pozitivně vnímané skupině.
- 5) K informování populace se používají relativně levné informační nástroje, jako je hromadná elektronická pošta a webové stránky. Dražší tištěné brožury či osobní propagace jsou předávány převážně celé populaci studentů, resp. prvních ročníků. Odpovídá konstrukci skupiny potřebných.
- 6) Ospravedlnění politiky je navázáno na přístup ke vzdělání, případně snížení studijní neúspěšnosti. Takový přístup lze považovat za veřejně prospěšné cíle a dobro populace. Odpovídá pozitivně vnímané skupině.
- 7) Cílová populace je vnímána jako skupina záslužná pomoci. Odpovídá pozitivně vnímané skupině.

Výše zmíněné argumenty týkající se dimenze sociální konstrukce populace na základě pozitivního či negativního vymezení dle designu politik poukazují z hlediska SKCP (Schneider, Ingram, 1993) na zvýhodňování populace. Dobrovolnost benefitů, malá informovanost s použitím levnějších informačních kanálů o jejich poskytování a testovaná provize a identifikace spjatá se stigmatizací zase na marginalizaci této skupiny. Sociální konstrukce cílové populace znevýhodněných studentů nejvíce odpovídá **pozitivně vnímané skupině**.

12.2.2 Sociálně znevýhodnění z pohledu dimenze politické moci

Mocenské možnosti skupiny tvoří další dimenzi typologie skupin dle Schneider a Ingram (1993). V rámci této dimenze jsou důležité možnosti mobilizace, jednotnost, bohatství a možnost kontaktování veřejných činitelů. V designech politik je navíc zároveň zpráva o tom, jak tvůrci politik (případně veřejní činitelé) na populaci nahlíží a to vzhledem k tomu, jaký politický potenciál k jejich znovuzvolení představuje.

- 1) Skupina sociálně znevýhodněných má možnost přímo působit pouze na implementátory politik na základě dobrovolnosti a nekoordinovaně. Mají možnost ovlivnit podoby konkrétních benefitů, nicméně už ne design politiky a parametry poskytování z hlediska vysokých škol. Odpovídá politicky slabé skupině.

- 2) Nebyly nalezeny žádné známky jednoty nebo organizování cílové populace sociálně znevýhodněných studentů ani organizace chránící její zájmy. Odpovídá politicky slabé skupině.
- 3) Definice skupiny na základě nízkého finančního zabezpečení a špatné materiální situace poukazuje na její nízké bohatství. Odpovídá politicky slabé skupině.
- 4) Příslušnost ke skupině je dobrovolná a neurčitá. Skupina není jasně vymezená a identifikovatelná. Možnosti mobilizace a její jednotnost je malá. Odpovídá politicky slabé skupině.
- 5) Na veřejné činitele má možnost cílová populace působit prostřednictvím akademického senátu, tedy prostřednictvím jiné zainteresované skupiny, obecné skupiny studentů. Spolupráce skupiny sociálně znevýhodněných s jinými skupinami není koordinovaná ani intenzivní. Odpovídá politicky slabé skupině.
- 6) Veřejní činitelé se skupinou nezabývají a nevěnují ji pozornost. Skupina pro ně nemá přílišný potenciál pro získání politického kapitálu, není důležitá. Odpovídá politicky slabé skupině.

Všechny použité výroky a argumenty vyplývají z výsledků analýz dlouhodobých záměrů, výročních zpráv, zápisů z akademických jednání a výsledků z rozhovorů na základě použitého rámce sociální konstrukce cílových populací (Schneider, Ingram, 1993). Na základě toho lze označit sociálně znevýhodněné studenty vzhledem k dimenzi politické moci za **politicky slabé**.

Nízká moc skupiny a její pozitivní konstruování vysvětlují poskytování benefitů, které jsou dobrovolné a pasivní. To jí dále dává signál o tom, že skupina má vystupovat jako jednotlivci a nepůsobit koordinovaně a jejich aktivita je utlumována pasivními, dobrovolnými nástroji. (Schneider, Ingram, deLeon In Sabatier, Weible, 2014: 109-110)

12.3 Výsledky zjištění vzhledem k cílům práce

Vzhledem k cílům práce lze zjištění k cílové populaci vzdělanostně znevýhodněných shrnout v několika krátkých výsledných tvrzeních:

- a) Skupina vzdělanostně znevýhodněných studentů není z pohledu českých veřejných vysokých škol nijak konstruována. Ačkoli je podskupinou sociálně znevýhodněných, v politikách škol není nikterak cílena ani reflektována. Povědomí o jejím vymezení a definici je velice nízké.

- b) Politiky vysokých škol se nezabývají vzdělanostně znevýhodněnými studenty. Vzdělávacích nerovností se nepřímo dotýkají pouze některé nástroje, které však nejsou primárně cíleny na tuto skupinu a jejich cíle nejsou poskytnutí pomoci této skupině. Konkrétní podobu služeb mohou upravovat implementátoři. Na designu politik se podílí MŠMT a vedení vysokých škol.

12.4 Proč se zabývat vzdělanostně znevýhodněnými?

Jaký je důvod se zabývat tématem, které se v českém vysokém školství příliš nevyskytuje? Kromě některých hodnotových důvodů lze najít i některé pádné důvody, které lze považovat za významné, včetně mezinárodních závazků.

Jako první důvod je samotné ukotvení v zákoně. Dle Zákona o vysokých školách, § 21 odstavce e) je veřejná vysoká škola povinna „činit všechna dostupná opatření pro vyrovnání příležitosti studovat na vysoké škole“.

Dále je téma vzdělanostní struktury studentů ukotveno v Dlouhodobém záměru rozvoje pro oblast vysokého školství MŠMT jako jeden z indikátorů prioritního cíle. Indikátor zní: „Podíl absolventů bakalářských studijních programů, u nichž ani jeden z rodičů nemá VŠ vzdělání, se bude blížit podílu mezi maturanty v roce 2017“. (MŠMT) Takový indikátor lze jasně spojit s populací vzdělanostně znevýhodněných, tj. skupiny „first generation student“.

Pokud uvažujeme podporu znevýhodněných studentů jako jednu z preventí studijní neúspěšnosti, umožňuje zvýšení úspěšnosti studií zvýšit podíl vysokoškolsky vzdělaných v populaci. To je v souladu s cíli Strategie Evropa 2020, která si klade za cíl zvýšení podílu osob ve věku 30—34 let s ukončeným terciárním vzděláním na 40 %. Dále je obsaženo vytvoření integrovaného přístupu zaměřeného na nejdůležitější dovednosti a snížení studijní neúspěšnosti ve všech stupních vzdělávání. V případě snížení studijní neúspěšnosti by ke zvyšování podílu mladých vysokoškoláků došlo rychlejším tempem. V současné době je v České republice tento podíl 32,8 %, což je podprůměr Evropské unie s 39,1 %. (Eurostat) Obdobně je snížení neúspěšnosti ukotveno v ministerském Dlouhodobém záměru.

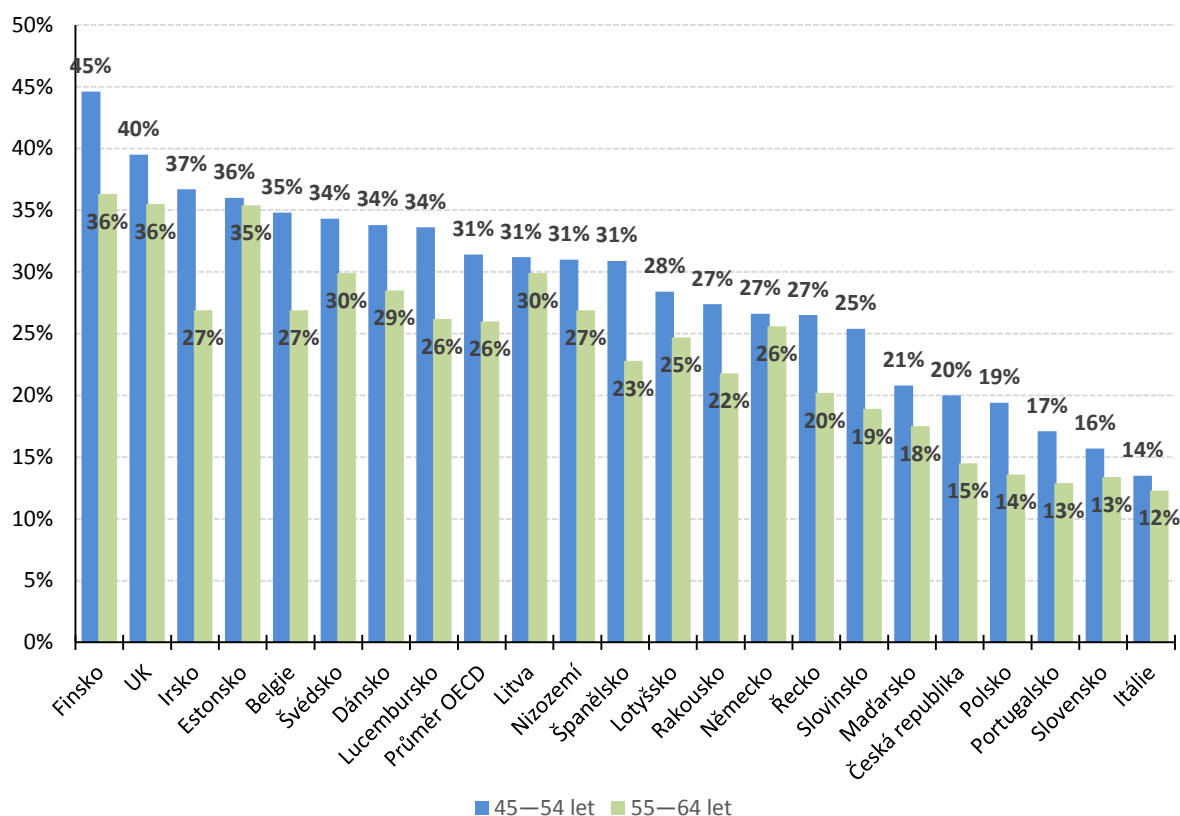
Dalším důvodem řešení problematiky je závazek České republiky v rámci tzv. Boloňského procesu ke snížení vlivu sociálního zázemí studenta na jeho vzdělávací dráhu a to včetně vlivu vzdělání rodičů. Dle poslední zprávy z implementace

Boloňského procesu byla Česká republika třetí z celkem 31 zemí s nejvyšším vlivem vzdělání rodičů, resp. rozdíly šancí mezi studenty s terciárně a neterciárně vzdělanými rodiči. (EACEA, 2012)

Podíl vysokoškolsky vzdělaných rodičů v populaci může napovídat relevanci tématu v populaci. Pokud se podíváme na dostupné statistiky OECD³⁰ o struktuře vysokoškolsky vzdělaných dle kohorty, je na tom Česká republika ve srovnání s ostatními členskými zeměmi relativně špatně. Uvažujeme generaci současných studentů, jejichž rodiče jsou v rozmezí věku 45—54 let, v případě starších 55—64 let. Na Grafu 9 lze pozorovat porovnání v rámci některých zemí EU a průměrem OECD. Česká republika patří mezi země, kde jsou méně často vysokoškolsky vzdělaní rodiče (oproti jiným evropským zemím). Taková situace při platnosti sociální podmíněnosti vzdělávací dráhy zvyšuje relevanci problému i do budoucna. Problém populace „first generation students“ a znevýhodnění na základě vzdělání se logicky musí dotýkat více lidí a vzhledem k selektivitě vysokého školství zároveň eliminovat více potenciálních a schopných studentů z možnosti vzdělávání. Zvláště, když se trend změny vlivu sociálního původu žáka nijak výrazně nemění (viz kapitola 4).

³⁰ Poslední údaje OECD z roku 2015. Zahrnuje pouze 22 zemí Evropské unie.

Graf 9: Podíl vysokoškolsky vzdělaných u rodičů současných vysokoškoláků

Zdroj: OECD, zpracování dle autora

Pokud se zaměříme na hodnotové důvody, jako první argument se nabízí rovnost přístupu ke vzdělávání a otázka spravedlivosti a rovných šancí. Omezení možností studia a potažmo vzdělávací a životní dráhy by nemělo být omezováno původem. Takové šance jsou nerovné.

Zároveň je možnost o vzdělání bez bariér otázkou osobní svobody a seberealizace. V případě nefunkčního systému a vypadávání potenciálních studentů již na středních školách jde o zmařený a nevyužitý potenciál jednotlivců a tím pádem o ztrátu společnosti.

Zabývání se problematikou vzdělávacích nerovností by mohlo přispět k sociálně-mobilitní funkci vysokých škol a zvýšení intergenerační sociální mobility vzhledem k většímu přístupu vysokých škol pro jinak méně vzdělané a socio-ekonomicky hůře postavené vrstvy. Z hlediska celospolečenského je důvodem snižování (vzdělávacích) nerovností a napomáhání ke kohezi a stabilitě společnosti. V zásadě napomoci k šíření akademických hodnot a k principů svobody a demokracie.

Jedním z efektů řešení této problematiky by mohl být vstup schopných, avšak ke studiu dříve nemotivovaných studentů. Za předpokladu, že by bylo možné nalákat schopné studenty ze znevýhodněných prostředí na vysoké školy a vhodně je podpořit, mohlo by být možným důsledkem zvýšení konkurence mezi studenty a tím pádem zvýšení kvality studentů na vysokých školách.

Pokud vezmeme v potaze výše zmíněné důvody jako relevantní k řešení, je relevantní se ptát na možná doporučení a cesty vedoucí ke změně politiky.

12.5 Možné směry změn

S ohledem na provedené analýzy a zjištění je i přes absenci konstrukce vzdělanostně znevýhodněných a relativně nízkém povědomí o sociálně znevýhodněných možné podniknout některé kroky k rozvoji těchto politik. Uvádím několik potenciálních cest, kterými by se mohla ubírat snaha ke zlepšení sociální konstrukce zmíněných populací.

1) Pobídka z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

První a nejširší možností by bylo vytvoření pobídky na podporu sociálně znevýhodněných studentů. To může zahrnovat financování aktivit na pomoc takovým studentům, obdobně jako funguje u zdravotně znevýhodněných, a vytvoření standardů pro nárok na pomoc a financování podpůrných center. To by zahrnovalo definici jednotlivých typů populací sociálně znevýhodněných studentů a identifikaci potřeb těchto skupin a následně rámcových nástrojů pro jejich adresování.

2) Spolupráce s nižšími stupni vzdělávání

Spolupráce vysokých škol se středním školství je důležitá nejen všeobecně pro získávání studentů, ale může sloužit jako prvotní identifikace potenciálních znevýhodněných studentů, kteří však o studiu na vysoké škole neuvažují. Střední školy mohou studenty ve studiu více podporovat a učit je i kompetencím, které jsou pro absolvování vysokých škol důležité. Ze strany vysokých škol je možné zlepšit informování středoškolských studentů nejen o oborech studia, ale také o tom, co studium vysoké školy obnáší a jaké jsou možnosti podpory, ubytování atp. Mohl by vzniknout centralizovaný, internetový a uživatelsky jednoduchý portál ve spolupráci všech vysokých škol, kde by tyto informace mohly být srozumitelně podány.

3) Zvýšení informovanosti a identifikovatelnosti znevýhodněných studentů

Zlepšení povědomí o bariérách ve studiu a typech znevýhodnění by mohlo zvýšit využívání nástrojů a benefitů, které jsou většinou na dobrovolné bázi. Informování o znevýhodněních a jejich zapojení do běžného života a kontextu společnosti by zároveň mohlo destigmatizovat přihlášení se k těmto typům benefitů/znevýhodnění. Jedna ze souvisejících možností je zlepšení identifikace znevýhodněných studentů, např. v podobě nepovinné informace poskytnuté během přijímacího řízení na vysokou školu. Z opačné strany se mohou vysoké školy zaměřovat na studenty, o nichž již ví, z jaké střední školy pocházejí a snažit se podchytit rizikové studenty, tj. studenty ze středních odborných učilišť atd. Rozšíření do povědomí společnosti by zároveň mohlo dále napomoci k tvorbě a rozvoji politik a většímu věnování pozornosti tématu.

4) Destratifikace nižších stupňů vzdělávání

Systémovým způsobem řešení by byla destratifikace nižších stupňů vzdělávání a snaha dorovnat jednotlivé typy středoškolského vzdělávání a to vzhledem k tomu, že český systém školství je jeden z nejstratifikovanějších a již na těchto úrovních posiluje vzdělávací nerovnosti. Zároveň je možné na nižších stupních zlepšit přípravu ke studiu vysoké školy a učit studenty kompetencím, které jsou na nich využitelné a snižují riziko studijní neúspěšnosti.

Stále však vzhledem k marginalizaci tématu existuje řada rezerv v poznacích této politiky. To dává prostor pro další směr možných výzkumů.

12.6 Možnosti dalšího výzkumu

Provedený výzkum se zaměřoval na průřezový stav politiky uplatňované vůči znevýhodněným studentům vysokými školami. Z tohoto hlediska je možné do budoucna zapojit pohledy dalších aktérů.

Jednou z dalších možností je prozkoumání auto-stereotypu ze strany studentů, a to jak zdravotně znevýhodněných, tak sociálně znevýhodněných dle různých skupin. Takový výzkum by mohl umožnit srovnání s ohledem na to, jak cílová populace vnímá uplatňovanou politiku, zda považuje podporu za dostačující a případně identifikovat reálně potřeby cílové populace. Ty by bylo možné konfrontovat s prakticky uplatňovanými politikami a nástroji. Na takovém srovnání by poté bylo možné tvořit další, informovaná a snad i efektivní opatření. Takové šetření by bylo možné provést i směrem ke studentům středních škol, případně pedagogům a poradcům na středních

školách a jejich způsoby identifikace nadaných žáků, podpory ke studiu na vysoké škole a působení na rodiče.

Z hlediska designů politik by mohlo být přínosné srovnání vývoje politiky vůči zdravotně znevýhodněným a sociálně znevýhodněným studentům. Na základě toho by bylo možné určit stěžejní změny v jejich designech, které vedly ke změně konstrukce populace zdravotně znevýhodněných směrem k pozitivněji konstruované skupině. Ostatně jak už zmínili někteří respondenti, tento systém podpory lze vnímat jako inspirativní nejen z hlediska financování z MŠMT. Rozdíly mezi vývojem politik těchto dvou skupin by pak bylo možné využít pro možné změny.

Z dalších možností je jistě vhodné vyjmenovat zjištění náhledů jiných aktérů působících ve vysokoškolské politice. V tomto případě může jít o Českou konferenci rektorů nebo Radu vysokých škol. Dobrým doplněním by byla doplňková analýza z pohledu příslušného odboru MŠMT, která má možnost změny designů politik ovlivňovat. V případě vysokých škol lze doplnit náhledy jednotlivých fakult, zvláště z hlediska akademického senátu, který má ke studentům na fakultách „blíže“, než celoškolský senát.

Analýza zahraničních politik vůči cílové populaci vzdělanostně a sociálně znevýhodněných dává do rukou možné nástroje, které tyto problémy řeší. Využití příkladů dobré praxe sice nemusí být vždy přenositelné, ale bylo by možné ukotvit směry působení a vytváření příslušných politik podpory znevýhodněných studentů.

Závěr

Česká republika patří v Evropě k zemím s vyššími vzdělanostními nerovnostmi a větším vlivem vzdělání rodičů studenta na jeho vzdělávací dráhu. Zároveň je v několika mezinárodních dokumentech a v plánovaném rozvoji vysokého školství zavázána ke snižování vlivu rodinného zázemí žáka na jeho studium.

Z těchto důvodů je relevantní zabývat se problematikou vzdělanostně znevýhodněných osob na vysokých školách s cílem snížení vlivu rodinného zázemí na možnost dosažení terciárního vzdělání. Práce se znevýhodněnou populací zabývala v optice sociální konstrukce cílových populací s cílem zjistit vnímání této populace z hlediska veřejných politik a podobu těchto politik.

Analýza existujících politik a řešených témat ukázala, že populace vzdělanostně znevýhodněných není v politice vysokých škol vymezena a je pouze nevydělenou a nedefinovanou skupinou sociálně znevýhodněných. V české vysokoškolské politice neexistují politiky, které by se této skupině přímo a systematicky věnovaly. Vzdělanostně znevýhodněná populace se neadresuje ani v záměrech rozvoje vysokého školství do roku 2020, výjimkou je pouze izolovaný indikátor MŠMT vzdělání rodičů absolventů bakalářských programů za rok 2017. V současnosti neexistuje ucelená a systematická politika podpory vzdělanostně znevýhodněných.

Sociálně znevýhodněná skupina je definována jako skupina deficitní s finančními problémy a/nebo nevyhovujícím rodinným prostředím. Šíře a povaha znevýhodnění této skupiny je široká a obtížně definovatelná. Přímé politiky zahrnují testované, dobrovolné a obvykle finanční benefity. Nepřímé politiky zahrnují aktivity informačních a poradenských center a spolupráci se středními školami, nicméně bez jakkoli identifikovatelné relevance využívání cílovou skupinou. Z tohoto hlediska je politika cílená na sociálně znevýhodněné nesystematická. Nejednotnost a problém identifikace staví sociálně znevýhodněné do pozice politicky slabé a neorganizované skupiny neschopné prosazovat své zájmy. Téma sociálně znevýhodněných studentů bylo v politikách vyhodnoceno jako marginalizované ze stran vysokých škol. Výsledná sociální konstrukce dle Schneider a Ingram odpovídá skupině potřebných.

Jako možná inspirace ke zlepšení situace vzdělanostně i sociálně znevýhodněných mohou sloužit politiky cílené na zdravotně znevýhodněné, případně vytvoření jasných definic skupin a podskupin sociálně znevýhodněných populací studentů a rámcových relevantních politik.

Summary

The diploma thesis uses the social construction of target populations to address the issue of educationally disadvantaged students policies at tertiary education system. The author focuses on existing policies and the way in which is the group perceived by public agents and designs of policies. The findings shows the state of policies aimed towards educationally disadvantaged students at universities.

Použité zdroje

ARARAL, E., FRITZEN, S., HOWLETT, M. RAMESH, M. WU, X. *Routledge Handbook of Public Policy*. 2013. New York: Routledge.

BRAUN, V. CLARKE, V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006. 3 (2): 77-101.

Český statistický úřad. Veřejná databáze – Vzdělávání. [online] [cit. 4.11.2016] dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jspx?_afPfm=statistiky&katalog=30848

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání v roce 2012: zpráva o implementaci Boloňského procesu. 2012. [online] [cit. 14.5.2017] dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/138CS.pdf

Engle, J., and V. Tinto. 2008. Moving beyond access: College success for low-income, first-generation students. The Pell Institute for the Study of Opportunity in Higher Education. [online] [cit. 6.12.2016] dostupné z: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504448.pdf>

Eurostat. Evropská komise. [online] [cit. 8.5.2017] dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/statistics-illustrated>

Evropská komise. Strategie Evropa 2020. 2010. Brusel. [online] [cit. 8.5.2017] dostupné z: <http://www.msmt.cz/vyzkum-a-vyvoj/strategie-evropa-2020>

FISCHER, F., MILLER, G., SIDNEY, M. *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods*. 2007. Boca Raton: CRC/Taylor & Francis.

FISCHER, J. VLTAVSKÁ K. Eurostudent VI. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2016. [online] [cit. 6.11.2016] dostupné z: www.msmt.cz/uploads/odbor_30/TF/Analyticke_materialy/Eurostudent/E_VI_zaverecna_zprava.pdf

FÓNADOVÁ, L., KATRŇÁK T. Empirical Evidence on the Unequal Chances to Education in the Czech Republic. In Dagmar Špalková, Lenka Matějová. *Proceedings of the 19th International Conference - Current Trends in Public Sector Research..* 2015. Brno: Masaryk University, s. 198–204, 7 s. ISBN 978-80-210-7532-0.

GREGER, D., SIMONOVÁ, J., STRAKOVÁ J. *Spravedlivý start? Nerovné šance v předškolním vzdělávání a při přechodu na základní školu*. 2015. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta: Praha. [online] [cit. 6.3.2017] dostupné z: http://pages.pdf.cuni.cz/uvrv/files/2016/04/Spravedlivy_start.pdf

HEJZLAROVÁ, E. Samoživitelství jako veřejně politický problém: vymezení problému různými aktéry a návrh politiky. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2012. 158s. Vedoucí disertační práce doc. PhDr. Arnoš Veselý, Ph.D.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2016. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál.

HIRSHBERG, D. Race, Ideology and the Social Construction of Target Populations: A New Perspective on Education Policymaking. 2002.

KALOUS, J., ŠTOČEK, J., VESELÝ, A. *Educational policy studies in the Czech Republic: the current state, theoretical and analytical approaches, and possible development in an international context*. 2007. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-024-6.

KALOUS, Jaroslav a Arnošt VESELÝ. *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. 2006. Praha: Karolinum. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-1259-3.

KALOUS, Jaroslav a Arnošt VESELÝ. *Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu*. 2006. Praha: Karolinum. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-1259-3.

KALOUS, Jaroslav a Arnošt VESELÝ. *Vybrané problémy vzdělávací politiky*. 2006. Praha: Karolinum. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-1259-3.

KATRŇÁK, T. Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině. 2004. Praha: Sociologické nakladatelství.

KATRŇÁK, T., SIMONOVÁ N., FÓNADOVÁ L.; Od diferenciacie k diverzifikaci: test MMI a EMI v českém středním vzdělávání v první dekádě 21. století. *Czech Sociological Review* [online]. 2013, **49**(4), 491-520 [cit. 6.3.2017]. ISSN 00380288.

KOUCKÝ, J., KOVAŘOVIC, J. *Vzdělání očima OECD: Vysoké školství ve světě*. 2014. [online] [cit. 14.5.2015] dostupné z: <https://vsmonitor.wordpress.com/2014/10/15/vyvoj-vzdelani-ocima-oecd/>

KOUCKÝ, J., RYŠKA R., ZELENKA M. *Reflexe vzdělání a uplatnění absolventů vysokých škol: Výsledky šetření REFLEX 2013*. 2014. Středisko vzdělávací politiky. Pedagogický fakulta. Univerzita Karlova v Praze. [online] [cit. 6.3.2017] dostupné z: <http://www.strediskovzdelavacipolitiky.info/download/Reflexe%20vzdelani%20a%20u%20platneni%20absolventu.%20Vysledky%20setreni%20REFLEX%202013.pdf>

KOUCKÝ, J., KOVAŘOVIC, J. *Kolik času studenti věnují studiu a kolik placené práci: co zjistil Eurostudent? Vysoké školství ve světě*. 2015. [online] [cit. 12.3.2017] dostupné z: <https://vsmonitor.wordpress.com/2015/04/15/kolik-casu-studenti-venuji-studiu-a-kolik-placene-praci-co-zjistil-eurostudent/>

KOUCKÝ, J., KOVAŘOVIC, J. *Eurostudent V. Kolik mají studenti peněz a za co je utrácejí*. Vysoké školství ve světě. 2015. [online] [cit. 12.3.2017] dostupné z: <https://vsmonitor.wordpress.com/2015/04/23/eurostudent-v-kolik-maji-studenti-penez-a-za-co-je-utraceji/>

KOUCKÝ, J., KOVAŘOVIC, J. *Eurostudent o mobilitě studentů a internacionalizaci studia*. Vysoké školství ve světě. 2015. [online] [cit. 12.3.2017] dostupné z: <https://vsmonitor.wordpress.com/2015/04/30/eurostudent-o-mobilite-studentu-a-internacionalizaci-studia/>

KOUCKÝ, J., KOVAŘOVIC, J. *Eurostudent o kvalitě studia a očekávaném uplatnění na trhu práce*. Vysoké školství ve světě. 2015. [online] [cit. 12.3.2017] dostupné z: <https://vsmonitor.wordpress.com/2015/05/13/eurostudent-jake-uplatneni-ocekavaji-studenti-na-domacim-a-mezinarodnim-trhu-prace/>

LEWIS, J. RITCHIE, J. *Qualitative resarch practice: a guide for social science students and researchers*. 2003. London: Sage Publications.

MAŇOUROVÁ, T. *Rovné příležitosti ke vzdělání - v terciárním školství (vysoké školy)*. 2015. Diplomová práce. [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/118553>. Vedoucí práce Igor Tomeš.

MATĚJŮ, P., ŘEHÁKOVÁ, B., SIMONOVÁ, N. *Strukturální determinace růstu nerovnosti: strukturální reformy a dostupnost vysokoškolského vzdělání v České republice*. 2003. Praha: Sociologický ústav. ISBN 80-7330-022-2.

MATĚJŮ, P. STRAKOVÁ, J., VESELÝ, A., HAVELKA, M., ŠAFR, J., RYBA, J., a MILTOVÁ, A. *Nerovnosti ve vzdělávání: od měření k řešení*. 2010. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-032-2.

MATĚJŮ, P. Straková, J. (et al.) *(Ne)rovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. 2006. Praha: Academia.

MATĚJŮ, P. SOUKUP, P. Basl, J. *Educational aspirations in a comparative perspective: the role of individual, contextual and structural factors in the formation of educational aspirations in OECD countries*. 2007. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.

OECD. *Population with tertiary education*. [online] [cit. 11. 12. 2016] Dostupné z: <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>

PIPEKOVÁ, J., VÍTKOVÁ, M. *Od edukace k sociální inkluzi osob se zdravotním postižením se zaměřením na mentální postižení*. 2014. Masarykova univerzita: Brno.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Informace o minimální mzdě od 1. ledna 2017*. [online] [cit. 11. 12. 2016] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/28272/Informace_o_MMe_od_1_ledna_2017_na_web_MPSV.pdf

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Monitorovací ukazatele*. [online] [cit. 30. 12. 2016] dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/monitorovaci-ukazatele>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Výroční zpráva o činnosti vysokých škol za rok 2014*. [online] [cit. 30. 12. 2016] dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/vyrocní-zpravy-o-cinnosti-vysokych-skol>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti na období 2016-2020*.

[online] [cit. 14. 2. 2017] dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/dlouhodoby-zamer>

OECD. *Education at Glance 2014*. 2014

OECD. *Education Indicators in Focus*. 2015. [online] [cit. 14. 5. 2015] dostupné z: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/are-young-people-attaining-higher-levels-of-education-than-their-parents_5js7lx8zx90r-en#page1

PAVLÁSEK, M. NOSKOVÁ J. *Když výzkum, tak kvalitativní: Serpentinami bádání v terénu*. 2013. Masarykova univerzita a Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.: Brno.

SABATIER, P. A., WEIBLE Ch. *Theories of the Policy Process*. 2014. Westview Press: USA.

MORAN, M., REIN M., GOODIN R.E. *The Oxford Handbook of Public Policy*. 2006. Oxford University Press Inc.: New York, USA

SCHNEIDER, A. INGRAM, H. Social Construction of Target Populations: Implications for Politics and Policy. 1993. *The American Political Science Review* 82 (2), 334-347.

SIMONOVÁ, N. „The Evolution of Educational Inequalities in the Czech Republic after 1989“. 2003. *British Journal of Sociology of Education* 24 (4): 471-485

SIMONOVÁ, N., KATRŇÁK, T.. „Empirické přístupy v sociálně stratifikačním výzkumu sociálních nerovností“. 2008. *Czech Sociological Review* 44 (4): 725-743

SIMONOVÁ, N., SOUKUP, P. *Evolution and determination of educational inequalities in the Czech Republic between 1955 and 2002 in the European context*. 2008. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

SIMONOVÁ, N. „Proměny v reprodukci vzdělanostního statusu v České republice mezi lety 1906 – 2003“. 2009. *Czech Sociological Review* 45 (2): 291- 313

SIMONOVÁ, N. „Reprodukce vzdělanostních nerovností v České republice po sametové revoluci v evropském kontextu“. 2009. *Czech Sociological Review* 45 (5): 935-965

SIMONOVÁ, N., SOUKUP, P. Determinanty přechodu na vysoké školy v České republice. 2009. *Socioweb*. [online] [cit. 14.5.2015] dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=404&lst=117>

SIMONOVÁ, N. SOUKUP, P. „Impact of Primary and Secondary Social Origin Factors on the Transition to University in the Czech Republic.“ 2015. *British Journal of Sociology of Education* 36 (5): 707-728. ISSN 0142-5692.

STRAKOVÁ, J., VESELÝ A. (eds.). *Předpoklady úspěchu v práci a v životě: Výsledky mezinárodního výzkumu dospělých OECD PIAAC*. 2013. PIAAC. . [online] [cit. 6.3.2017] dostupné z: http://www.piaac.cz/attach/PIAAC_publicace_web.pdf

ŠÁMALOVÁ, K. *Šance na dosažení vysokoškolského vzdělání v populaci osob se zdravotním postižením*. 2016. Univerzita Karlova. Karolinum: Praha.

ŠVARŤÍČEK, R. ŠEĐOVÁ., K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2007. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

THOMAS, D. A General Inductive Approach for Analyzing Qualitative Evaluation Data. 2006. *American Journal of Evaluation* 27 (2): 237-246

VESELÝ, A., MOURALOVÁ, M. *Vzdělávání v České republice: současný stav a vývojové trendy*. 2008. Praha: Fakulta sociálních věd UK.

WILDHAGEN, T. 'Not Your Typical Student': The Social Construction of the 'First-Generation' College Student. 2015. *Qualitative Sociology* 38 (3): 285-303.

ZELENKA, M., KOUCKÝ J. *Zaměstnatelnost a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu 2013*. 2013. Středisko vzdělávací politiky. Pedagogická fakulta. Univerzita Karlova v Praze. [online] [cit. 6.3.2017] dostupné z: <http://www.strediskovzdelavacipolitiky.info/download/Zam%C4%9Bstnatelnost%20a%20uplatn%C4%9Bn%C3%AD%20absolvent%C5%AF%20vysok%C3%BDch%20%C5%A1kol%20na%20pracovn%C3%ADm%20trhu%202013.pdf>

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách).

Seznam zkratek

- AMU – Akademie múzických umění v Praze
AVU – Akademie výtvarných umění v Praze
AS – Akademický senát
CIPS – Centrum informačních a poradenských služeb
ČVUT – České vysoké učení technické v Praze
ČZU – Česká zemědělská univerzita v Praze
DZ – Dlouhodobý záměr
EACEA – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency / Výkonná agentura pro vzdělávání, kulturu a audiovizuální oblast
IPSC – Informační, poradenské a sociální centrum Univerzity Karlovy
JAMU – Janáčkova akademie múzických umění v Brně
JU – Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
MENDELU – Mendelova univerzita v Brně
MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí
MU – Masarykova univerzita v Brně
OECD – Organisation for Economical Co-operation and Development
OU – Ostravská univerzita
SK – Studentská komora
SKCP – Sociální konstrukce cílových populací
SU – Slezská univerzita v Opavě
SŠ – střední škola
TUL – Technická univerzita v Liberci
UHK – Univerzita Hradec Králové
UJEP – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
UK – Univerzita Karlova
UPa – Univerzita Pardubice
UPOL – Univerzita Palackého v Olomouci
UTB – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
VFU – Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně
VŠB-TUO – Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
VŠE – Vysoká škola ekonomická v Praze

VŠCHT – Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

VŠPJ – Vysoká škola polytechnická v Jihlavě

VŠTE – Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích

VŠUP – Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze

VUT – Vysoké učení technické v Brně

VZČ – Výroční zpráva o činnosti

ZČU – Západočeská univerzita v Plzni

Seznam grafů, tabulek a schémat

Graf 1: Podíl přijatých do typů vzdělávání dle vzdělání rodičů.....	30
Graf 2: Přejít na vysokou školu dle typu středoškolského vzdělávání.....	34
Graf 3: Absolvovaná střední škola VŠ studenta dle vzdělání rodičů.....	35
Graf 4: Studenti VŠ dle absolvované střední školy.....	36
Graf 5: Témata zasedání akademických senátů.....	64
Graf 6: Rozložení cílových populací v hlavních tématech.....	65
Graf 7: Body projednávání dle předmětu s působností na populaci studentů.....	66
Graf 8: Cílové populace v bodu projednávání Různé.....	67
Graf 9: Podíl vysokoškolsky vzdělaných u rodičů současných vysokoškoláků.....	120
Tabulka 1: Typologie skupin dle rámce sociální konstrukce cílových populací.....	23
Tabulka 2: Dosažené bodování škol dle analýzy DZ a VZČ.....	44
Tabulka 3: Informace o respondentech.....	49
Tabulka 4: Rozsah sociální kapitoly ve VZČ.....	54
Tabulka 5: Opatření vysokých škol dle VZČ.....	55
Tabulka 6: Analýza DZ 2016—2020.....	60
Tabulka 7: Uplatňované nástroje dle zjištění z rozhovorů.....	85
Schéma 1: Rozlišení znevýhodněné populace.....	69
Schéma 2: Vydělení cílové populace vzdělanostně znevýhodněných.....	110

Seznam příloh

Příloha č. 1: Tabulka Nástroje škol dle Dlouhodobých záměrů na období 2016—2020

Příloha č. 2: Tabulka Absolutní četnosti výskytu témat dle předmětu v zápisech AS

Příloha č. 3: Návod polostrukturovaného rozhovoru se zástupci AS

Příloha č. 4: Návod polostrukturovaného rozhovoru s implementátory

Příloha č. 5: Seznam analyzovaných dokumentů

Přílohy

Příloha č.1: Nástroje škol dle Dlouhodobých záměrů na období 2016—2020

	Rozvoj poradenství / informování	Větší spolupráce se SŠ	Analýza studijní neúspěšnosti	Stipendia	Monitoring populace	Přípravné kurzy
AMU	✓	✓	✗	✓	✗	✓
AVU	✓	✗	✗	✓	✓	✗
ČVUT	✓	✓	✗	✗	✓	✓
ČZU	✓	✗	✓	✗	✓	✗
JAMU	✗	✓	✗	✓	✗	✗
JU	✓	✓	✓	✓	✗	✗
MENDELU	✓	✗	✗	✗	✗	✗
MU	✓	✓	✓	✗	✓	✓
OU	✓	✓	✓	✓	✗	✗
SU	✓	✗	✗	✗	✗	✗
TUL	✓	✓	✗	✓	✗	✓
UHK	✓	✓	✗	✗	✗	✓
UJEP	✓	✓	✓	✗	✗	✗
UK	✓	✓	✓	✓	✓	✗
UPa	✓	✓	✗	✗	✗	✓
UPOL	✓	✓	✗	✗	✗	✗
UTB	✓	✗	✓	✗	✗	✗
VFU	✓	✓	✗	✓	✓	✓
VŠB-TUO	✓	✓	✓	✗	✓	✗
VŠE	✓	✓	✓	✓	✗	✓
VŠCHT	✗	✓	✗	✗	✗	✗
VŠPJ	✓	✗	✗	✗	✗	✗
VŠTE	✓	✓	✓	✗	✗	✓
VŠUP	✗	✗	✗	✗	✗	✗
VUT	✓	✓	✓	✓	✗	✓
ZČU	✓	✓	✗	✗	✗	✗

Příloha č. 2: Absolutní četnosti výskytu témat dle předmětu v zápisech AS

	Financování a majetek	Personální záležitosti	Vnitřní předpisy	Novela VŠ zákona	Organizační struktura	Vnější působení	Předání informací	Studium	Různé
ČVUT	18	35	17	7	8	4	15	6	1
ČZU	6	5	10	7	0	3	0	3	0
MU	7	13	18	8	3	4	1	1	1
UJEP	23	10	10	4	2	3	1	1	0
UK	20	18	13	5	1	8	6	2	2
VŠB-TUO	5	12	7	2	8	3	0	3	0
VŠE	17	6	15	5	2	1	2	0	0
ZČU	29	10	14	5	5	3	3	2	2

Návod na rozhor se zástupci akademického senátu

Okruh 1: Politiky pomoci studentům

- Jak dlouho jste v Akademickém senátu? V jaké komoře?
- Jaká témata v Akademickém senátu řešíte nejčastěji? Která jsou vzácná?
- Jakým způsobem se řeší sociální témata, jestli vůbec? Objevilo se téma ve škole/na fakultě? Objevilo se v souvislosti s AS/volbami do AS?
- Jakou roli v tom hrají sami studenti? Jak probíhá diskuse v tomto tématu nebo jak se řeší?
- Jakou prioritu mají sociální záležitosti studentů a pomoc jim ze strany školy?
- Co podle Vás jsou znevýhodnění ve studiu? Jaká jsou nejzávažnější? Jaká jsou podle Vás sociální? A jak je dle Vás řešit? Jak vnímáte problematiku pomoci studentům?
- Jakými způsoby pomáhá Vaše škola (sociálně) znevýhodněným studentům? Co podle Vás ještě pomáhá a má možnost pomáhat potenciálním/nastupujícím/již studujícím studentům?
- Jak podle Vás pomoci studentům v integraci do školy a mezi studenty?

Okruh 2: Konstrukce a přístup ke studentům

- Co je podle Vás znevýhodnění na základě vzdělání? Jak se takovéto znevýhodnění projevuje? Setkáváte se s ním/řešíte jej nějak?
- Jak takovým studentům pomoci? Proč jim vůbec (ne)pomáhat?
- Jakým studentům by podle Vás mělo být pomáháno a proč? Jakými způsoby?
- Jak je podle Vás nahlíženo na znevýhodněné studenty? A jak na vzdělanostně znevýhodněné?
- Jak je dle Vás vnímáno v Čechách či na ostatních školách vnímáno téma pomoci studentům? Mělo by se téma více řešit?

Návod na rozhovor s implementátory (zástupci poradenských center)

Okruh 1: Politiky pomoci studentům

- Jaké politiky pomoci studentům Vaše škola/fakulta má v platnosti?
- Jakým studentům takto pomáhá?
- Co byste změnil/a? Co naopak zanechal/a? Co dobře funguje? Co podle Vás funguje špatně?
- Co lze podle Vás reálně změnit a co ne? Proč?
- Co je podle Vás ideální přístup? Jaký by byl ideální stav?
- Kdo tyto témata řeší a zasahuje do nich, má možnost změny?
- Jak do tvorby těchto opatření zasahují studenti, resp. cílová populace?
- O jakých formách pomoci studenty informujete? Jak?
- Jak osobně hodnotíte jejich efektivitu? Který nástroj je dle Vás nejlepší, nejvyužívanější?
- Co podle Vás ještě pomáhá potenciálním/nastupujícím/již studujícím studentům?
- Jak pomoci studentům v integraci do školy a mezi studenty?

Okruh 2: Konstrukce a přístup ke studentům

- Co podle Vás jsou znevýhodnění ve studiu? Jaká jsou nejtěžší? Jaká sociální? A jak je dle Vás řešit? Jak vnímáte problematiku pomoci studentům?
- Co je podle Vás znevýhodnění na základě vzdělání? Jak se takovéto znevýhodnění projevuje? Setkáváte se s ním/řešíte jej nějak?
- Jak takovým studentům pomoci? Proč jim vůbec (ne)pomáhat?
- S jakými problémy se studenti ve studiu setkávají nejvíce? Jak vidíte závažnost těchto problémů a znevýhodnění?
- Jakou pomoc studenti požadují? Jak na ní reagují? Jak na jejich požadavky reagujete vy?
- Jakým studentům by mělo být pomáháno a proč?
- V čem vidíte přínos pomoci studentům? V čem nevýhody?
- Jak je podle Vás nahlíženo na studenty? A jak na znevýhodněné?
- Jak komunikujete se studenty? Vyskytly se nějaké konflikty atp.? Jak se snaží studenti zapojovat do podoby opatření a pomoci?
- Jak je dle Vás vnímáno v Čechách či na ostatních školách vnímáno téma pomoci studentům? Mělo by se téma více řešit?

Seznam analyzovaných dokumentů

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Akademie múzických umění v Praze (AMU) 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Akademie výtvarných umění v Praze na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti ČVUT v Praze na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti ČZU v Praze na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a tvůrčí činnosti Janáčkovy akademie múzických umění v Brně na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Mendelovy univerzity v Brně na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr Masarykovy univerzity na léta 2016—2020.

Dlouhodobý záměr 2016—2020: Strategie rozvoje Ostravské univerzity.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Slezské univerzity v Opavě na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Technické univerzity v Liberci na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Univerzity Hradec Králové na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem na léta 2016—2020.

Dlouhodobý - strategický záměr Univerzity Karlovy 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Univerzity Pardubice na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr Univerzity Palackého v Olomouci na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Veterinární a farmaceutické univerzity Brno na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti VŠB – TU Ostrava na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Vysoké školy ekonomické v Praze na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Vysoké školy chemicko-technologické v Praze na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Vysoké školy polytechnické Jihlava na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Vysoké školy technické a ekonomické v Českých Budějovicích na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti na období 2016—2020: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze.

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Vysokého učení technického v Brně na období 2016—2020.

Dlouhodobý záměr Západočeské univerzity v Plzni na období 2016—2020.

Výroční zpráva o činnosti a hospodaření AMU za rok 2015.

Výroční zpráva Akademie výtvarných umění v Praze o činnosti za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti ČVUT v Praze za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti 2015. Česká zemědělská univerzita.

Výroční zpráva o činnosti: rok 2015. Janáčkova akademie múzických umění v Brně.

Výroční zpráva o činnosti za rok 2015. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Výroční zpráva o činnosti Mendelovy univerzity v Brně za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Masarykovy univerzity v Brně za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti 2015. Ostravská univerzita v Ostravě.

Výroční zpráva o činnosti Slezské univerzity v Opavě za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Technické univerzity v Liberci za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Univerzity Hradec Králové za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Univerzity Karlovy v Praze za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Univerzity Pardubice za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti za rok 2015. Univerzita Palackého v Olomouci.

Výroční zpráva o činnosti za rok 2015. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

Výroční zpráva o činnosti a hodnocení činnosti Veterinární a farmaceutické univerzity Brno za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti VŠB-TUO za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Vysoké školy ekonomické v Praze za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti za rok 2015. Vysoká škola chemicko-technologická v Praze.

Výroční zpráva o činnosti a hodnocení Vysoké školy polytechnické Jihlava za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti za rok 2015. Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích.

Výroční zpráva o činnosti Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Vysokého učení technického v Brně za rok 2015.

Výroční zpráva o činnosti Západočeské univerzity v Plzni za rok 2015.